

FRANCIS
OCTAVIUS

NIC RIGALTI,

M. MINUCHI FELICIS

OCTAVIUS.

FRANC BALDUINI

DSSERTATIO.

FRANCIS

CANTABRIGIA.

AD ACADEMIAM.

JOAN OWEN, Typographus.

MDCCLXII

OCTAVIUS.

M. MINUCII FELICIS

Minucius Felix (cl)
M. MINUCII FELICIS *K*

OCTAVIUS

Cum integris Observationibus

NIC. RIGALTII,

Et Selectis aliorum.

Recensuit, suasque NOTAS adjecit

JOANNES DAVISIUS

Coll. Regin. CANTAB. Socius.

Præmittitur

FRANC. BALDUINI

DISSERTATIO,

*Rerumque & Latinitatis INDICES
subnectuntur.*

CANTABRIGIÆ,

TYPIS ACADEMICIS.

Impensis JOAN. OWENI, Typographi.

MDCCVII.

M. MÜNCH FELICIS
OCTAVIUS

Cum integris Observationibus
NIC. RIGALTII
Et selectis aliorum.

Recentius Insulae Notae adjectis
JOHANNES DAVISIUS
Coll. Regiae. Cantabrigiae Socius.

FRANC. BARDUINI

Reverendae et Illustrissimae
Academiae

Typis ACADEMICIS
J. O. W. H. Typographus
MDCCLII

PRÆFATIO

A D

LECTOREM.

Post tot doctorum viro-
rum labores prodit Mi-
NUCIUS nostris curis emen-
datus & illustratus: nec me
quisquam superbiæ infimu-
let, quod talem de opere
meo opinionem concepe-
rim; ab istius enim vitii con-
finio, si quis alius, Ego fane
sum remotissimus: sed qui

)?(3

sua

PRÆFATIO

sua nihili esse jactitant, & tamen edenda curant, ut aperte dicam, aut inepti sunt, aut mendaces; cui enim bono in publicum protruduntur volumina nihil profutura? vel, si de iis benignius judicet scriptor, quid opus est, ut ficta modestia contra animi sententiam loquatur?

Inter editores Minucianos meo quidem judicio agmen ducit NICOLAUS RIGALTUS, cujus proinde notas integras exhibui,

AD LECTOREM.

bui, ea tamen lege, ut singulas non approbârim, aut doctissimum virum ab hallucinandi periculo tutum crediderim, cum illum, ut & alios Interpretes, à scopo aberrâsse frequenter monuerim; haud sane carpendi studio, verum ut suis tandem oculis fidere, nec omnia à majoribus præstita credere discat juvenus. Ita tamen ferunt plerorumque mores; & multo quidem est facilius aliorum cogitata balbutire, quam res ipsas

PRAEFATIO

introspicere, ac, prout de-
cet, ad examen revocare.

Manuscripti sane auxilio
uti non licuit; unicus enim
exstat in bibliotheca Chri-
stianissimi Regis adserva-
tus, quo tamen nihil mihi
fuit opus, cum illum dili-
genter contulerint Jos. SCA-
LIGER, DES. HERAL-
DUS, & NIC. RIGAL-
TIUS. Hanc ob causam
veteres impressos minus so-
licite quæfivi; omnes enim
Codicis Regii fide nitun-
tur, nec audiendi sunt, nisi
cum

AD LECTOREM.

cum eo faciant. Nihilominus editionem Romanam, à **FULVIO URSINO** procuratam, videre cupii, sed ea mihi non contigit felicitas: **GELLENII** autem Basileensem non oscitanter inspexi.

Secutus sum illam capitulum divisionem, quam instituit vir eruditissimus **CHRISTOPHORUS GELLARIUS**, cujus etiam indices nonnihil immutatos repræsentavi; nam licet probe nôrim uberiores posse

se

P R Æ F A T I O

se confici, voluminis exiguitas hanc poenam reddidit minus necessariam.

Non dubito fore, qui in notis aliorum feligendis iudicium, in meis acumen & eruditionem desiderent; ac me quidem propterea infensum non habebunt, modo eos livor & invidia transversos non agant; est enim triste hominum genus, qui nihil rectum putant, nisi quod ipsis in manu positum est præstare, quique librum commenta-

riis

AD LECTOREM.

riis onustum clamitant, si-
quidem editor ultra varias
lectiones, sententiasque do-
ctorum recensendas pro-
cesserit: quæ dum faciunt,
demonstrant hercle sibi
oculos non deesse, sed in-
genium haud periclitantur,
ne, quemadmodum opinor,
aut pingue videatur, aut
nullum. Utcunque vero
res cadat, mihi semper erit
solatio, *quod*, ut verbis
utar APULEII Florid. xx.
omnibus bonis in rebus co-
natus in laude, effectus in ca-

su

PRÆFATIO &c.

*su est: ita ut contra inma-
lestis etiam cogitata scelera,
non perfecta adhuc, vindi-
cantur, cruenta mente, pura
manu. Ergo sicut ad poenam
sufficit meditari punienda;
sic & ad laudem satis est,
conari prædicanda.*

CANTABRIGIÆ pridie
Kal. Decembr. MDCCVI,

VETE-

VETERUM

DE

M. MINUCIO FELICE

TESTIMONIA

LACTANTIUS LIB. I. DIVINARUM
INSTITUTIONUM, CAP. II.

Minucius Felix in eo libro, qui Octa-
vius inscribitur, sic argumentatus est ;
Saturnum, cum fugatus esset à filio ;
in Italiamque venisset, Caeli filium dictum ; quod
soleamus eos, quorum virtutem miremur, aut
qui repentino advenimus, de caelo descendisse
cere ; Terra autem, quod ignotis parentibus na-
tos, terra filios nominemus.

Idem EPISTOLA AD M. A.

Idem LIB. I. CAP. I.

Minucius Felix, non ignobilis inter
cos loci fuit. Huiusmodi, cum
similis est, declarat, quam illudis varietas af-
fector esse possit, si laetitia et iudicium
contulisset.

Idem

B. HI-

(†)

B. HIERONYMUS DE VIRIS
ILLUSTRIBUS.

Minucius Felix, Roma insignis caufidicus,
fcripfit Dialogum Christiani & Ethnic
difputantium, qui Octavius infcribitur. Sed
& alius fub nomine ejus fertur de fato, vel
contra Mathematicos, qui cum fit & ipfe di-
ferti hominis, non mihi videtur cum fuperioris
libri ftyle convenire.

Idem EPITAPHIO NEPO-
TIANI.

Sic Minucius Felix, ita Victorinus, in hunc
modum eft locutus Arvobius.

Idem EPISTOLA AD MA-
GNUM.

Minucius Felix caufidicus Romanus for-
matus, cui titulus Octavius eft, & in al-
tero contra Mathematicos, & tamen infcripto
non additur auctoritas, quid gentiliū fcrip-
tarum dimifit intatū?

Idem

(†)

Idem APOLOGIA AD PAM-
MACHIUM.

T Aceo de Latinis scriptoribus, Tertulliano,
Cypriano, Minucio, Victorino, Lactantio,
Hilario: ne non tam me defendisse quam alios
videar accusasse.

EUCHERIUS EPISC. IN EPIST.
AD VALERIANUM.

ET quando clarissimos facundia, Firmianum,
Minucium, Cyprianum, Hilarium, Jo-
hannem Ambrosium, ex illo volumine numero-
sitatis evolvam.

FRAN.

(†)

Idem ATOLOGIA AD PAM-
MACHUM.

Titulus de Latinis scriptoribus, Tertulliano,
Cypriano, Hieronimo, Victorino, Lactantio,
Hilario: ne non tam me defendisse quam alios
videtur accusasse.

EUCHERIUS EPISC. IN EPIST.
AD VALERIANUM.

Et quando clarissimos facundia, Firmilianus,
Minucius, Cyprianus, Hieronimus, Jo-
hannes Chrysostomus, ex illo volumine numero-
sum excolunt.

TRAN-

FRANCISCI BALDUINI IC.
DISSERTATIO

DE

MINUCIO FELICE.

UT hunc sive libellum, sive dialogum, qui multis jam sæculis falso creditus est dictusque esse octavus *Arnobii* adversus Gentes, & inscriberem & esse plane liquidoque adfirmarem * *M. Minucii Felicis OCTAVIUM*, facile mihi persuaferunt duo & boni & antiqui & graves testes auctoresque *Lactantius* atque *Hieronymus*. Ille enim suarum Institutionum lib. I. cap. XI. citat *Minucium Felicem* in eo, ut ait, libro, qui OCTAVIUS inscribitur: & ex eo verba quædam recitat, quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cujusquam Octavium fingere. Idem lib. V. cap. I. loquens de Christianorum, quos legerit, eloquentia, primo loco hunc *Minucium* laudat. *Minucius*, inquit, *Felix*, non ignobilis inter confidicos loci fuit. Hujus liber, cui OCTAVIUS titulus est, declarat, quam idoneus veritatis adser- tor esse potuisset, si se totum ad id studium contul- lisset. Testis alter est *Hieronymus*, qui hunc (sicuti ipse fatetur) *Lactantium* sequutus, in Ca- talogo Scriptorum Ecclesiasticorum ait: *Minu-*

* Hoc ante *Balduinum* vi- etiam verbulo notatum reli-
derat *Hadr. Junius*, quod quit *Anim. l. v. c. 1.*

2 FRANCISCI BALDUINI

cus Felix, Romae insignis caussidicus, scripsit *Dialogum Christiani & Ethnici disputantium*, qui OCTAVIUS inscribitur. Idem in epistola ad Magnum, oratorem Romanum, Minucius, inquit, Felix, caussidicus Romani fori, in libro, cui titulus OCTAVIUS est, quid gentilium scripturarum dimisit intactum? Jam autem non esse hunc librum Arnobii, satis patet, quum Minucii esse apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epistola subijcit, indicare alioqui poterat Arnobius non esse, cum quidem non nisi septem, qui etiamnum exstant, libros adversus Gentes Arnobium scripsisse testetur. Quumque alterum quemdam librum Minucio nostro falso inscriptum fuisse narret, tanto miror doleoque magis, hunc qui ejus erat unicus & γένος, fuisse illi subreptum, alterique non domino injuste adscriptum: ut & plagio & partu supposito facta nostro Minucio duplex injuria esse videatur. Sed hæc frequens est querela de librariorum nihil non temere miscentium facinoribus. Fortasse, ut hunc libellum Arnobio quidam adscriberent, quædam stili & argumenti similitudo, quæ imperitos persæpe fallit, fecit: & quum legerent OCTAVIUM, statim somniarunt octavum aliquem esse librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione utenti Dialogum temere adscribendum non esse cogitassent. Verum inscitiae tam cæca quam confidens est audacia. Sane Hieronymus scribit, Nepotianum suum tam in scriptoribus ecclesiasticis diligenter versatum fuisse, ut si quid ex iis proferretur, statim agnosceret atque discerneret, quid Ter-

tulliani,

tulliani, quid *Cypriani*, quid *Lactantii*, quid *Victorini*, quid *Arnobii* esset. Ceterum tanto magis miror *Erasmum* eo loco, illum dico *Erasmum*, hominem acerrimo iudicio præditum, & talium scriptorum minime obtusum censorem adnotasse huius *Minucii* nihil nunc exstare.

2. Cujus potissimum imperatoris temporibus Romæ vixerit noster *Minucius*, nondum mihi satis liquet. *Hieronymus* in suo catalogo, quo scriptores ecclesiasticos, eo quo vixerunt ordine recensere videtur, illum *Origeni* proximum, *Cypriano* priorem fuisse, obscure significat. Sed ejus alioqui vel sæculum vel ætatem non indicat. Certe in *Cypriani* de Idolorum vanitate libello plurima sunt, quæ totidem verbis in Octavio *Minucii* leguntur: necesse ut sit aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea sumpsisse. *Hieronymus* vero in epistola ad Magnum, loquens de Latinis scriptoribus ecclesiæ, etsi *Minucium* ante *Cyprianum* laudet, tamen illam de Idolis orationem adscribere *Cypriano* magis videtur. Sed & in apologia pro suis adversus Jovinianum libris, primo loco *Tertullianum*, secundo *Cyprianum*, tertio *Minucium* commemorat. *Sabellicus*, sed sine teste, adfirmat eum Romæ floruisse, quo tempore Urbanus ibi erat episcopus, hoc est, temporibus Alexandri Severi imperatoris. Si ita esset, esset *Minucius* antiquior *Cypriano*, æqualis *Tertulliano*, nostrisque adeo *Jurisc. Ulpiano* & *Paullo*. Verum etsi posteriorem fuisse credam, tamen proxime illa tempora sequutum esse existimo.

4 FRANCISCI BALDUINI

† nostra vero non attingere nisi intervallo longissimo, hoc est, annorum prope cīo ccc.

3. *Minuciam* gentem olim Romæ nobilem fuisse memini, in qua quatuor consules *Minucii Augurini* intra annos quadraginta numerari possunt. Sed & *Minucios Rufos*, & *Minucios Thermos* in Fastis consularibus lego. Denique & *Minucius Fundanus* Asiæ præses fuit illustris, ad quem *Hadrianus* imperator non iniquam de Christianis legem misit: ut nihil dicam de eo, cujus in Epistolis meminit * *Plinius*, vel quem ille laudat *Julianus*, cujus ad *Minucium* Natalem libri de Jure civili laudantur. His vero omnibus unum *Minucium Felicem*, etsi non fuerit ejusdem aut gentis aut familiæ, facile antepono, ætate quidem posteriorem, doctrina tamen, virtute, &, quod primo loco numerandum est, pietate multo superiorem. Fuit enim non modo jurisconsultus magnus, & excellens suo tempore orator: sed &, quod majus est, fuit serio Christianus. Afrum fuisse suspicor, licet id adfirmare non auserim. Certe *Frontonis* Cirtensis (Cirta autem fuit nobilissima Numidiæ civitas, cujus & in Pandectis mentio fit) ita meminit, ut in

† Hanc dissertationem A. D. 1560. *Heidelbergæ* edidit *Fr. Balduinus*, adeo ut *Felicem* paullo post sæculi III. medium floruisse existimet. At *Guil. Cavens* V. C. Hist. Lit. Part. I. p. 66. annum à Christo nato ccxx. ei assignat. Ut cunque vero hæc res sese habeat, *Minucius Cypriano* certe

est antiquior; in libello enim de Idolorum vanitate nostri scrinia compilavit Episcopus Carthaginienfis.

* *Minucium Acilianum* & *Minucium Macrinum* memorat lib. 1. Epistola 14. & lib. v. 11. Epistola 11. *Minucii Fusci* mentionem facit.

posteri.

DISSERTATIO. 5

Africa versatum se esse significet. Estque genus dicendi scribendique sequutus, quale Afri illi, *Tertullianus, Cyprianus, Arnobius*: ut jam de posterioribus non loquar, quos eadem olim aluit Africa, illa, inquam, felix secundaque Africa, quæ ut semper aliquid novi proferre dicebatur, sic etiam religionis nostræ vindices & patronos doctissimos acerrimosque protulit, & ad ipsius quoque Romanæ ecclesiæ præsidium atque defensionem emisit: nam & ex eadem Africa prodibant hostes minime ignavi, neque improbi minus quam vehementes calumniatores; qualis, ne longius abeam, fuit ille, cujus jam memini, *Fronto*: quem quidem tam impudentem rhetorem, quam impium Christianorum adversarium fuisse, ex *Minucio* intelligemus. Nollem hunc fuisse *Papirium Frontonem*, jurisconsultum, qui in Pandectis laudatur. Suspikor potius fuisse *Cornelium Frontonem* rhetorem, quem *Capitolinus* narrat fuisse præceptorem M. Antonini philosophi, imperatoris, & ex cujus etiam scholæ oratoria accepimus prodisse illum nostrum *Melitonem*, qui ad Christianorum defensionem, eloquentiam suam convertit: ut quod illis impius præceptor probrum adperserat maledicendo, bonus discipulus abstergeret respondendo.

4. *Minucium* nostrum Romæ causas egisse, paullo ante ex *Lactantio* & *Hieronymo* dictum est: neque hoc ipse dissimulat, cum vindemiæ feriarum curam judiciariam sibi remissam fuisse narrat. Sic enim & *Ulpianus* in Pandectis lege. l. de Feriis scribit, M. Antonini imperatoris oratione expressum fuisse, *ne quis messium aut vindemiarum*

6 FRANCISCI BALDUINI.

*demiarum tempore adversarium cogeret ad iudici-
um venire. Sicuti & Suetonius cap. xxxv. nar-
rat, Augustum statuisse, ne Septembri Octobriue
mense necesse esset in senatum venire. Immo ve-
ro & ipse Cyprianus, tamquam alter Minucius,
in sua epistola ad Donatum [ed. Oxon. Tractatu
de Gratia pag. 1] meminit ejus temporis, quo,
ut ait, indulgente vindemia solutus animus in quie-
tem, solemnes & statas anni fatigantis inducias sor-
titur. Ac tum quidem secessus amcenos captare
se ait, ubi de rebus divinis cogitet. Non diffi-
milis est narratio nostri Minucii. Felices vero il-
læ feriæ, quibus a foro subselliisque abductus no-
bilissimus caussidicus est ad religiosam sive com-
mentationem sive disputationem. Cicero, quod
abs nostro Scævola accepit, narrat lib. 11 de Ora-
tore cap. vi. *Lalium cum Scipione solitum esse ru-
sticari: eosque incredibiliter repuerascere esse soli-
tos, quum rus ex urbe, tamquam ex vinculis evo-
lassent: conchas etiam, & umbilicos ad Cajetam,
& ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem ani-
mi remissionem ludumque descendere.* Ejus vero
exempli statim mihi in mentem venit, quum *Mi-
nucium* audirem, relicto strepitu forensi, cum suo
Octavio rusticari, & in litore Ostiensi suaviter
spectare puerilem, quem describit, ludum. Sed
quum deinde audio, quam in illo secessu & gra-
vis & feria de religione disputatio fuerit, & quale
sit in deserto fornice consilium; sentio, num-
quam coactum Romæ fuisse senatum majori de
re: nullumque forum, urbem nullam, nullum
negotium, illi sive otio sive solitudini prætule-
ro; sæpiusque ut jurisconsulti eo modo feriari,
secedere*

secedere atque rusticari aliquando velint, optare cogor. An in eorum animos cadere non potest sancta aliqua & religiosa & secreto suo digna rerum divinarum cogitatio? *Lactantius* innuit, *Minucium*, sese totum non contulisse ad studium rerum ecclesiasticarum. Sed tanto nobilior ejus jurisprudentia fuit, quæ qualis esse debet, in republica fuit: & rerum divinarum humanarumque curam & cognitionem conjunxit: tantoque propterea magis ejus exemplum nostri ordinis hominibus commendo, ut saltem diebus nefastis in otio melioris religionis fastos excolant, iisque se dent atque addicant. Habebant olim feriantes Romani suam *decurfionem Tiberinam*, cujus meminit *Cicero* lib. v. de Fin. cap. xxiv. suamque, ut leges nostræ vocant, † *Maiumam* ad Ostiam. Sed excursio nostri *Minucii* quam minime aut otiosa aut ludicra fuit? Digna profecto, cujus vestigia libenter conspiceret *Augustinus*: & illum recessum, in qua habita est disputatio, salutaret, quum in ecclesia Ostiensi matrem suam *Monicam* sepeliret. Equidem religiosi ejus colloqui, quod sancta hæc matrona cum filio suo habuit ad ostia illa *Tiberina* (sicuti ipse recitat lib. ix Confession.) meminisse soleo, quoties *Dialogum* hunc *Minucia-*
num lego.

5. Quænam esset Romani fori conditio, quum in eo versaretur *Minucius*; quæque ecclesiæ in ea urbe tunc facies esset, ejus ætatis memoria

† De hisce ludis vide *G. Grævio*, denuo est in *Andr. Rivini* Dissertatio lucem emissa *Ultrajecti* nem quæ inter alias a J. 1702.

plane ostendit : & quæ aliquando scripsi ad Edicta veterum Principum Rom. de Christianis, eam rem illustrent : neque ignota est historia temporum, quibus Decius aut Valerianus imperavit. Bene vero habet, Jurisconsultis, quorum de jure civili responsa legimus, non solum ab religione alienis, sed & ejus acerrimis adversariis, successisse Christianum causidicum : & illud sive forum sive collegium Romanæ togæ atque advocationis, quod tot jam annis conspersum fuerat sanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce & vestigiis Christiani jurisperiti expiatum atque consecratum fuisse. *Arnobius* libro primo gloriatur, & oratores & jurisconsultos magnis, ut ait, ingeniis præditos, transiisse ad ecclesiam. Credo equidem, quum id scriberet, de *Minucio* eum suo cogitasse. Multos ejus ordinis fortasse numerare vix potuisset : sed *Minucii* tamen exemplum quosdam sequutos esse credo : ut & *Minucius* habuit quos in eodem stadio sequeretur. Saltem *Hieronymus* ad Magnum, ubi *Minucium* laudat, meminit duorum Romanæ urbis senatorum, *Hippolyti* & *Apollonii*, qui, ut & inter scriptores ecclesiasticos referrentur, meriti sint. Quid dicam de illo † *Vettio Epagatho* Lugdunensi, qui olim & multis quidem ante *Minucium* annis & fuit & partim ignominie, partim honoris causa (ut varia tunc erant hominum de religione judicia) publice appellatus est ADVOCATUS CHRI-

† Martyr Lugdunensis sub cap. 1. nec non *Gregorius*
M. Antonino & *L. Vero. Te-* Turonensis lib. 1. cap. xxix.
resunt Eusebius H. E. lib. v. Collar.

STIANORUM ?

STIANORUM? An horum causam aliquando in foro Rom. *Minucius* egerit, nescio. Certe *Tertullianus* vix hoc licuisse significat: & tam odiosa tunc erat eorum sive religio sive ecclesia, cui status republicæ Imperiique Rom. adversabatur, totque jam erat publicis præjudiciis confossa, ut ipsius nominis Christiani confessio ad damnationem satis esset. Tantum abest, ut hujus religionis esset, quæ libertatis erat, adfertio. Sed tanto magis interea miror in tam profano & inimico foro consistere causidicum pium potuisse. Mirum vero, quum jam annis prope ducentis orbis Romanus & palam & publice & libere Christo nomen dedisset, auctoribus ipsis imperatoribus, visam esse legem necessariam, quæ & tandem lata est, ut in nullo foro vel advocatus vel causidicus esset ullus vel jus postulandi quisquam haberet, qui Christianus non esset. Lege viii Cod. de postulando. Quam fuit itaque nobile *Minucii* nostri exemplum, qui bonarum partium, quantum potuit, patronus Romæ fuit, quo tempore nondum impune hoc licebat! certe Christianis tunc erat interdictum foro, neque iis jus postulandi prætor dabat. Verum etsi magis illi palliati quam togati esse solerent: tamen quia iis res publica sæpe carere non poterat, aliquando togatos esse eos, & eorum quosdam aliquod in republ. munus obire passi subinde sunt ethnici principes. Christiani imperatores deinde multo fuere indulgentiores, qui eos & consules & præfectos urbi atque etiam prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant esse acerrimos hostes religionis: quod intelligi potest vel ex

unius *Symmachi* conditione. Sed facti tandem aliquando sunt severiores, & senatum forumque Rom. perpurgarunt, & *Minucios* quosdam esse iusserunt, quicumque vel jus dicerent, vel causas agerent. Aram *Victoriæ*, quæ in vestibulo curiæ stabat, & ad quam senatus jurare atque sacrificare solebat, jam pridem everterant, ipso etiam & * *Symmacho* & senatu reclamante. Sed effecerunt postremo, ut non modo a tali superstitione liberi essent omnes togati, sed etiam ut nulla in foro nisi Christiana esset illa jurisprudentia, cujus jam olim aliqua in *Minucio* nostro effigies fuerat.

6. *Minuciani* hujus libelli inscriptio, & dialogi forma, antiquum eruditumque scribendi morem refert. Genus dicendi est argutum, acre, vehemens: est pressum, densum, nervosum, crebris sententiis compactum, omniumque antiquitatum atque historiarum memoria refertum, & in quo plures sententias, quam periodos numerare possis. Nam neque verbosi olim fuerunt Christiani, qui verba dare nondum didicerant: & eorum patroni erant homines docti, ac, ut uno verbo dicam, polyhistores. Quod ad falsa crimina attinet, non tam verbis & libellis, quam vita & re ipsa refellebant adversarios.

7. Quæstio quæ hic proponitur, & causa, qua de agitur, magna est, de religione nempe vera aut falsa. Acerrima utrimque est actio atque contentio. Exitus & victoria est, qualis esse debet, ubi verum cum falso confligit. Malarum partium

* *Symmachus lib. x. epist.* | *oppii*, ad *Valentinianum*, *Theododisium* & *Arcadium* AAA.

vehement-

vehemens patronus, & bonarum gravis hostis est Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accusator acerrimus atque iustissimus est Octavius Januarius. Medius sedet bonus iudex atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occasio fuit, quod quum hic cum duobus illis, quos nominavi, in litore Ostiensi ambularet, ab Octavio Christiano reprehensus sit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere se significasset. Sane olim Pisone & Gabinio coacti Serapidis sacra Capitolio & urbe fuerunt ejecta; sed postea fuerunt restituta, & in suburbiis facile hærebant. Reprehensus Cæcilius iremit, & tamquam irritatus graviter in Christianorum religionem invehitur: suamque simul superstitionem defendens, Octavium veluti laceffit. Sed imprudens incurrit in adversarium fortem & acrem: &, ut ille ait,

† ——— *Fragili cupiens illidere dentem,
Infregit solido.* ———

8. Causæ status non unus est, Cæcilius variè & confusè agit de multis. Octavius pleraque & depellit sola inficiatione, & retorquet iusta recriminatione. Quædam ingenue confitetur: sed jure defendit. Itaque hæc disceptatio partim facti, partim juris quæstionibus constat. *Tertullianus* antea, & ante *Tertullianum* *Iustinus* & *Athenagoras*, quorum exstant apologetici libelli, & postea *Cyprianus* partim contra *Demetrianum*, partim in libro de vanitate idolorum, & multo deinde magis *Arnobius* atque *Lactantius* hanc

† *Horatius* lib. 1. sat. 1. v. 77, ubi tamen legitur *offendet solido*,

causam

causam egerunt: & usi plerumq; sunt non iisdem modo & sententiis & argumentis, sed & verbis & formulis. Sic enim majores nostri eadem de iisdem, ut ille olim dicebat, dicere solebant. Atque utinam posteritas tale observasset exemplum, ambitiosa novitas bonam antiquitatem non inquinasset. Velim sane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: ut alium nunc commentarium colligere non sit necesse. Multa ex veterum philosophorum disputationibus & poetarum fabulis & Romana Græcæque historia subtiliter & docte hic repetuntur. Verum ineptum esset iis de rebus annotationes multas & otiosas hoc loco inculcare. Mallem quæ ad antiquitatum Christianarum memoriam pertinent copiose explicare. Sed & harum commentariis alius dabitur liberior locus: nam iis, quos jam inchoavi, absolvendis aliquando me dedam. Jam vero præter illos, quos dixi libellos valde velim etiam hic legi & comparari adversarias orationes *Symmachi* & *Ambrosii*: ut quam causam acriter quidem, sed privatim tamen, quo tempore Christianis palam esse vix licebat, actam esse ex *Minucio* audiemus: eandem multis post annis publice in aulico consistorio iterum iterumque agitatam: in eaque nobilem Romanorum sacrorum patronum, qui & pontifex major & præfectus urbi erat, cum maximo & acerrimo antistite Christianæ religionis commissum, quo tempore nostri liberi erant, & bona æquaque conditione, audiamus: præsertim cum iudex & arbiter sederet, non modo tam religiosus, quam *Minucius*, sed multo majoris

joris auctoritatis, & qui rem bene judicatam exsequi, & adversarii calumniatoris petulantiam reprimere atque coercere posset. Si quis denique hic adjungat *Augustini* libros de civitate Dei, ad Octavii disputationem multum lucis & splendoris adjunxerit. Ego in talibus commentariis nunc describendis non immorabor. Sed breviter tantum delibabo quædam capita Minuciani libelli, ut lectorem præmoneam.

9. Cæcilius principio laudat nescio quam sive Academicam *ακαδημαϊκή*, sive Pyrrhonicam *πυρρυνική*, quasi nulla esset religionis scientia: & Epicurea audacia exagitat Dei providentiam, prope ut ille * Cotta apud *Ciceronem* in libris de Natura deorum: Octavius providentiam defendit, neque iis etiam argumentis uti dedignatur, quibus Vellejus apud eundem *Ciceronem* refellit Cottæ vanitatem. Cæcilius exprobrabat, Christianos Deo, ut quidam fato, addicere quidquid agitur geriturve. Abs verbo Fati, tametsi odioso propter ineptias Stoicorum, qui ea voce abutebantur, non abhorret Octavius. Sed longiorem ea de re disputationem in aliud tempus rejicit, & eum veluti scopulum caute refugit. Sane *Hieronymus* in Catalogo, & ad Magnum epist. LXXXIV testis est, quemdam de fato librum olim *Minucio* inscriptum fuisse: sed falsam fuisse inscriptionem monet. Credo illi a quibusdam esse adscriptum, quia hic videbatur tale aliquid esse pollici-

* Transposita & confusa | providentiam impugnatur: cui
vocabulary. C. enim Vellejus, | C. Cotta, Academicus, ref-
senator, est ille Epicureus, | pondet a cap. illo XXI ad fi-
lib. 1. de N. D. cap. VI, qui | nem libri. Adde initium lib.
inde ab VII capite ad XXI | 11. *Cellar.*

14 FRANCISCI BALDUINI

tus. *Arnobius*, quem *Minucii* discipulum & imitatore[m] appellare soleo, modo adversarios de facto accusat, modo etiam Christianos eodem nomine accusatos fuisse ostendit: & in utraque tamen causa, quum ad rem ventum est, hæret, & nescio quomodo attonitus ἰν' ἑμ'. Nam (juvat enim propter *Minucium* & quosdam alios obiter hoc notare) lib. vii posteaquam exagitavit factum, præsertim quale Stoici fingeant: *hastamen*, inquit, *partes*, quia res nimium longi est multique sermonis, inexplicatas transcurrimus atque intactas. Idem lib. ii quum scriberet Christianos urgeri rogatos, an sine voluntate Dei quidquam fieret; tam se utrimque premi sentit, ut, ad elabendum deprecatione cujusdam ignorantie utatur, Si, inquit, cuncta ejus voluntate conficiuntur, nec citra ejus nutum quidquam potest in rebus vel provenire vel cadere; necessario sequitur, ut mala etiam cuncta voluntate ejus intelligantur enasci: sin autem dicere voluerimus, pessimorum ab eo rejicientes causas, mali esse conficiuntur, generatoremque nullius: incipient videri aut eo invito res pessima fieri, aut, quod sit immane dixisse, nesciente, ignaro, ac nescio.

10. Quid igitur tandem inter has veluti Symplegadas constrictus, quaestioni respondet? Respondeamus, inquit, necesse est, nescire nos ista, &c. *Fustinus* antea in sua apologia non dubitaverat ὡς τὸν εἰρησυχίᾳ ἀνέχων, ut appellat, aperte inficiari, planeque rejicere, dum scopulum unum, quem imminere alioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incurrit, quem non minus aut *Minucius* aut *Arnobius* reformidasse videtur.

Tandem

Tandem vero *Augustinus* in eadem Africa volens veluti persolvere, quod *Minucius* pollicitus esse dicebatur: & quod hic præstare fortasse vix potuisset, cumulate dependere: subtiliter exposuit in hac quæstione medium quidpiam, quo satisfieri posse iudicavit utrique difficultati. Sciebant & *Minucius* & *Arnobius*, quænam olim fuisset dissensio disputatioque inter Chrysippum & Diodorum περὶ δυνάμει καὶ ἐνέργειᾳ, sive de FACTO. Nam & nos ex *Cicerone* atque *Plutarcho* illam utcumque cognoscimus. Sed ne in huius quidem iudiciis & arbitris nostri quidquam deprehendebant, quod omnino sequerentur. Itaque quamdiu non liquebat, AMPLIUS pronuntiare, quam temere aliquid statimque definire, maluerunt.

II. Redeo ad Cæcilium. Is suorum numinum antiquitatem, passimque receptam auctoritatem, quantum potest, tuetur: Christianorum Deum verum & unicum exagitat, & eos interea tamquam ætius proscindit. Octavius idolorum fabulam & vapitatem false traducit, iisdem etiam verbis usus, quibus *Cyprianus* in eodem argumento utitur. Neque vero difficilis fuit reprehensio, quum quidem & ipsius *Ciceronis* libri de Natura deorum veluti suffragarentur. Nam & *Arnobius* lib. III post principium testis est, propterea quosdam Christianorum hostes aliquando *missasse, libros illos jussu senatus abolendos atque concremandos esse*. Quid? res ipsa, quæ abs suis quoque cultoribus est irrita (nulla enim unquam stultior atque ineptior fabula ullius superstitionis fuit) ultro sese refellebat. Sed & quod huc pertinebat, facile describere potuit *Minucius*

eius ex *Tertulliano*, *Iustino*, *Athenagora*, *Theophilo*: ut & postea ex *Minucio*, *Arnobius*, *Lactantius*, *Ambrosius*, *Augustinus*, quum eamdem causam agerent. Certe quod Octavius de Saturno narrat, *Lactantius* ipsum *Minucium* auctorem laudans repetit, latiusque exponit lib. i. cap. xi. Ut autem Octavius totam fabulam Romanæ superstitionis false subsannat: sic & ipsorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur ethnici, vanitatem eleganter ostendit: ac ante suam quidem ætatem oraculum Apollinis Pythii defuisse significat: sicuti & *Plutarchus* fatetur temporibus Adriani imperatoris plane defecisse. Sic enim cum Christianæ religionis veritas invalesceret, necesse fuit evanescere imposturam illorum τῶν χημερίων. Porro Octavius de dæmonibus & eorum, quum abs Christianis adjurantur, trepidatione narrat, quod antea *Iustinus* & *Tertullianus* in Apolog. & *Cyprianus* contra Deme- trium & postea *Lactantius* lib. iv. cap. 27. Itaque facile refellit ipsum quoque *Ulpianum*, Christianos, ut impostores, huius, ut vocant, exorcisationis causa, iridentem Lege i de extraordin. cognit. Inanes non fuisse exorcismos posterioribus quoque temporibus, & fuisse frequentes in ecclesia, intelligi quoque potest ex *Optato Afro* & *Augustino*, scriptoribus a *Minucio* minime alienis.

12. Sed & de Deo unico multa Octavius inculcat, non dissimilia iis, quæ *Iustinus* & *Clemens Alexandrinus* collegerant: nam & utrumque legisse noster potuit. Neque vero præterit, quod *Cyprianus* urget, ipsum quoque
vulgus

vulgus naturaliter appellare Deum unum & singularem, quum Numen invocat: sicuti & *Lactantius* lib. 11. cap. 1. ait, Ethnicos, quum jurarent, *Deum* potius, quam *Jovem* nominasse. In antiqua formula jurisjurandi Rom. nominatur Diespiter. Sed *Cicero* lib. vii. epist. ad Trebat. dixit, *jurare Jovem lapidem*. Sæpe etiam Jovis meminisse olim jurantes constat, & apud Græcos *Ζεύς ὁπυς* est appellatus. Mirum vero, quod Cæcilius gloriatur, ignotis etiam numinibus Romanos aras exstruxisse. Nam quid hoc aliud est, quam errorem confiteri? Talem aram Paulus Athenis vidisse se ait, & ex ea sumit argumentum convincendæ hujus ignorantiae, docendorumque Atheniensium. Neque in Attica modo, sed & in Elide fuisse aras ita inscriptas, testis est * *Pausanias*. Et fortasse postea Octavius, quum docere Cæcilium instituit, Pauli exemplo inde repetiit suæ catecheseos de veri Dei cognitione principium.

13. Illud quoque mirum videri posset, Cæcilium gloriari, *quæ apud alios populos singula numina coluntur, universa Roma coli*: nihil ut superfit, quam ut suum Pantheon gloriose ostendet. Atqui obstabat lex Romuli, quæ peregrinos deos coli vetabat. Obstabat *Ciceronis* sententia, qui confusionem religionum alioqui fore pronuntiaret. Sed peregrinos fortasse non judicabant, quia jam erant publice acciti, & veluti civitate donati. Sic urbs illa, quæ ab *Athenæo*, lib. 1. cap. xvi. scite dicta erat *ἡ πόλις τῶν ἀλλοτρίων*, false abs *Theophilo* nostro ante *Minucii* ætatem, appella-

* *Pausanias* Eliac. 1. cap. xiv.

18 FRANCISCI BALDUINI

lata est *in tempore* *in duodecimis*. Nam & *Tertullianus* de Spectaculis cap. vii. dixerat, *in ea confesse conventum demoniorum*, curiamque deorum. Interea non temere adjecit, illic quidvis colere jus fuisse, præter Deum verum. Estque profecto memorabile quod *Augustinus* lib. primo de Consensu Evangelistarum cap. xviii. scribit, cur illum unum non coluerint Romani, qui colebant omnes alios. *Quia*, inquit, *solum se coli volueris, illos autem deos gentium, quos isti jam colebant, coli prohibueris*. Quum autem de ipso Christo quæreretur, alia etiam causa fuit, cur Senatus reclamaret. Porro, ut *Augustinus* in eo libro multa inculcat, quæ ex nostro Octavio repetita videri possent; sic &, quod eleganter respondet de excidio Hierosolymitano, Octavii de eadem re responsum confirmat. Sed singula nunc describere nihil attinet. Redeo ad *Minucianum* auditorium.

14. Cæcilius Christianos accusat, quod *templa tamquam busta despiciant*. Faterur Octavius: nam & *Clemens Alexandrinus* in *protreptico* antea probaverat, illa esse et sepulcra. Sed & *Arnobius* lib. vi. *templa bustis superlata* fuisse ait. Cæterum Christiani alia postea ratione ex suorum martyrum sepulcris, non modo templa, sed & altaria effecerunt. Neque non potuit *Minucius* ea vidisse. Sed ita est profecto. Etsi majores nostri religionis nomine multa facerent in speciem similia iis, quæ ab ethnicis fiebant: tamen quia alius erat finis, aliusque usus, sua facta defendi posse sciebant, etsi aliorum *exemplum*

+ *Clemens Protreptico ad Gentes* pag. 58.

damna-

damnarent. Sacrificiorum Romanorum ritus quam valde irrident? Atqui non dissimilis olim eorum, quæ lege divina Judæis mandata erant, forma fuit.

15. Etsi autem Christiani ætate nostri *Minucii* sua templa superbe attollere ad exemplum ethnicorum non possent: tamen suas saltem habebant cryptas, & quasdam etiam ædes & domus sacras in *apertis & editis locis*, ut *Tertullianus* ait, & lubenter conveniebant ad illa suorum martyrum sepulcra: quæ *νεκροτήρια* vocabant. Nam & hæc illis permisisse *Gallienum* imperatorem (qui *Minucii* ætatem non longo intervallo attigit) *Eusebius* scribit. Ridet autem *Cæcilius*, quod Christiani suos jam vita functos, non tam mortuos esse, quam dormire dicerent, & crederent, corporumque resurrectionem jactarent. Atqui & apud suum *Homerum* *Iliad.* n. v. 344 legerat, *ὄνυχας ἰψέϊεν*, & apud *Virgilium* *Æneid.* iv, 244 *somnos adimere*, quum de mortuis in vitam revocandis agitur. Quid præterea hic responderit *Octavius*, conferri potest cum iis, quæ antea *Theophilus*, *Athenagoras*, *Justinus*, *Tertullianus* eadem de re scribere: nam hos secutus *Minucius* est. Ridet *Cæcilius* Christianos, quod cadavera *ungant*, non *corruant*. Atqui & Romani, etsi quid agerent, ignorarent, unguenta funebria habebant. Notus est ille *Ennii* versiculus,

Tarquiniū corpus bonæ femina lavit & unxit:

Et licet *Leges xii. Tabb.* servilem uncturam cadaverum, ut ait *Cicero de Legib.* lib. ii. cap. xxiv tollerent, aliam tamen relinquebant:

& ipsi jurisconsulti inter justos funeris sumptus unguenta referunt L. trigesima septima *de relig. & sumpt. fun.*

16. Quod ad coronas cadaverum attinet, fatetur Octavius Christianis ineptas videri: & eos propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. *Tertullianus* in libro de Corona cap. xiiii. ait, *a saculo coronari & ipsas Libitinas*: & ipse *Cicero* pro Flacco cap. xxxi meminit *aurea corona imposita mortuo* cuidam *Castricio*. Verum quid antiquæ leges Rom. de coronis cadaverum statuerint, dixi ad Duodecim Tabb. Denique ridet & indignatur *Cæcilius*, apud Christianos *cadavera humari, non uri*. Verum est vetus illud, *Risus inepto nihil est ineptius*. Quid Octavius? Simpliciter respondet, antiquam esse suam & meliorem sepeliendi consuetudinem. Quod & *Arnobius* respondit: nam & post *Minucium* mota iterum hæc quæstio est. Atqui Romani poterant sui saltem *Ciceronis* librum secundum de Legibus cap. xxii. legisse, qui hunc morem defendit & confirmat. Et *Plinius* lib. vii. cap. 54. *Ipsam, inquit, cremare apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condebantur*. Sane *Tertullianus* de Corona cap. xiv. ait, Christiano non licuisse cremare, & ineunte libro de Resurr. carn. ridet eos, qui atrocissime, ut ait, *exurunt defunctos*. Porro *Augustinus* lib. undecimo Confess. significat in ecclesia Ostiensi peculiarem aliquem etiam fuisse morem humandorum corporum. An is quoque jam tum in usu esset, quum ibi ageret *Minucius*, nescio. Ridiculum vero, quod *Cæcilius*, severus scilicet censor, Christianos

Christianos accusat, quia neque unguentis delibuti, neque sertis redimiti essent. Mirum, quod interea non miratur, eos tamen usos jam tum fuisse oleo & chrismate. Sane sobriam, siccam, frugalemque vitam, hoc est, ab unguentis alienam, ipsi etiam ethnici laudare solebant: & *Plato* ex sua republica, quam optimam suo iudicio fingit, *Homerum* non ejicit nisi unguento perfusum & vittis redimitum, &, ut hic noster *Octavius*, ait *coronatum*: † quum significaret sese habere nolle cives tam molles. Ac ne longius abeam, *Vespasianus* quemdam unguentis madentem, & gratias agentem pro impetrata præfectura, averfatus, *Malle*, inquit, *allium oleres*. Sed quid non objiceret *Cæcilius*, quam Christianos accuset, quia flores naribus supponerent, nec capiti coronando imponderent. Atqui ipse *Lucianus* in suo *Nigrino* ipsos Romanos rectius irridet, quod Christianos hic non imitentur, & faciant contra naturam, planeque nihil aut sapiant, aut sentiant. Adde *Tertullianum* de *Cor.* mil.

17. Cæterum *Cæcilius*, ut alter *Lucianus* in *Peregrino*, Christianos irridet, quod colant hominem crucifixum. *Octavius* breviter negat hominem tantum esse, quem colunt: & regerit, adversarios potius esse *αἰθεροπολάτρες*, qui reges tamquam deos colant, & per eorum etiam genium jurent: quin immo gravius puniant ita pejerantem, quam si quis suum Jovem jurando

† Vide *Joach. Kuhnium* | Alias causas assignat *Maximus Tyrius* Diss. VII.
ad *Æliani* V. H. lib. XII, 12.

sciens falleret. Suspicio hic notari quamdam constitutionem Alexandri Severi: quæ tamen relata est in libros Juris L. II. C. *de rebus credit.* Sane olim Christianos noluisse uti tali formula jurisjurandi, testis est *Tertullianus* in *Apologetico*. Sed tanto magis miror eam posteriorum Cæsarum Christianorum legibus commendari.

18. Cæcilius contumeliose objicit, Christianos etiam ipsam crucem adorare. Negat Octavius. Adversarius iis, ut furciferis, maledicit. Noster (non enim eum pudet crucis Christianæ) cruciferos suo modo dici non recusat, & de suæ crucis signo religioso, (quod certe majoribus olim nostris familiare fuit) respondet, quod antea *Iustinus* & *Tertullianus* scripserant, & postea *Lactantius* lib. IV. cap. XXVI. Nam & quanti illud fecerit *Constantinus*, notum est: certe ut vulgo res minus esset ignominiosa, edixit, ne deinceps facinorosi cruci adficerentur. Non defuit tamen *Julianus Apostata*, ut Cæcilius, Christianis ignominie causa exprobare crucis cultum, sicuti ex *Cyrillo* intelligi potest.

19. Mira est impudentia calumnie. Eo tandem evasit, ut nescio quæ sacrorum monstra Christianis objicerent adversarii, & qualia *dæmens* (ut quidam poeta dixit) *Ægyptus perenta colit*. Audet etiam Cæcilius fingere, illos adorare caput asini, quamquam primus hoc non finxerit: Octavius tam putidam calumniam inficiatione depellit, & id potius de adversariis vere dici posse, recriminando probat, sequutus

† *Juvenal. satyr. xv. incunte.*

suum

suum *Terrullianum* Apolog. c. xvi. qui & Christianos vulgo dictos esse asinarios, & Christum ipsum auribus asininis tamquam aliquem Midam ab impio pictore expressum fuisse narrat. Talem autem confictam fabulam esse significat, quod *Cornelius Tacitus* mentiendo tale quippiam de Judæis recitasset. Verum & ante *Tacitum* multis annis Apio Alexandrinus tempore Caligulæ in Judæis accusaverat quamdam *ὁμιολογίας*. Cæterum quum *Iosephus* tale mendacium jam refutasset, minus ignoscendum est *Tacito*, qui in eo perstat: minime vero illis, qui majori etiam impudentia Christianis hoc probum adspargunt.

20. Turpius est, quod Cæcilius eodem pudore clamat, eos colere nescio quæ pudenda. Eequo ruit impura maledicentia? Octavius suæ verecundiæ esse intelligit, id longiori oratione non refellere: interea audire cogitur alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios esse Christianorum cœtus antelucanos, incesto & parricidio pollutos, prope ut olim erant Romæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non solum abs suis depellit, sed etiam retorquet in adversarios. Quam incesta essent Romanorum sacra, non est ignotum. Nam & eorum † poeta, *Nota Bene*, inquit, *secreta dea*. Diu etiam humanas victimas immolarunt: et si in aliis gentibus hanc, non jam dico sanctam, sed sanguinariam & sceleratam feritatem reprehenderent. Est autem memorabile, quod *Plutarchus* in Problem. narrat, eos obtendisse ad hoc

† *Juvenalis* Satyr. vi. vers. 313.

suum factum excusandum, aliorumque dam-
nandum. Mirum vero, Christianis sacris talia
objecta fuisse. Fuit tamen vetus & diuturna
hæc calumpnia: & quidem promiscuæ libidinis
suspicionem facile augebat quorundam credu-
litas, qui alios ex suo ingenio æstimant, & no-
cturna promiscuæ multitudinis coitio, & quia
Christiani sese fratres sororesque appellarent,
atque etiam osculo sese invicem exciperent.
Quid dicam, osculo quosdam impudice abusos
esse, ut & fatetur & conqueritur *Clemens Alex-
andrinus in Pedag.* Christiani satis multa castis-
simi sui pudoris testimonia opponebant. Sed
nihil audit impudens malevolentia, quæ ut lin-
guam habet intemperantem, sic neque frontem
neque aures habet. Sane & olim Apionem tale
quippiam de Judæorum cœtibus confinxisse nar-
rat *Iosephus*. Ergo nihil nostris tali infamia op-
pressis aliud superfuit, quam, quod scite &
elegantè *Æschylus* ait, *τὴν ἀλήθειαν ἀναπύσαι τὰ χροῖα*.
Non erant impostores, qui verba darent: non
homines clamosi & impotentes, qui conviciis,
maledictis, libellis famosis adversarios vicissim
opprimere vellent. Rebus ipsis falsum refel-
lere, & eo tandem modo vincere sedendo & si-
lendo malebant: & bona interea conscientia
sese sustentabant atque consolabantur. Sic bo-
nam causam agebant bene.

21. Mirum rursus, Cæcilio tam insolentem vi-
sam illam inter eos *fraterni nominis communio-
nem*, quum & ipse *Ulpianus* scripserit, eum, qui
fraterna caritate diligitur, etsi frater non sit, re-
cte tamen FRATREM simpliciter appellari, quod
& in

& in libros Juris relatum est, *L. quinquagesima octava de hered. instit.* Quin immo & olim ipsos Essæos, ante tempora Christianorum, ita sese invicem compellasse, didici ex quodam Philonis fragmento, quod exstat apud Eusebium *in præpar. evang.* lib. viii. cap. xii.

22. Horribilius est alterum, quod objiciebatur, *crimen infanticidii*: cœpitque hæc calumnia paullo post tempora Trajani, & ad Constantini ætatem perduravit, & quidem cum tragica suspicione cujusdam cœnæ Thyestæ. Sed unde hæc suspicio? an quia Christiani dicere solerent se vesci corpore & sanguine Christi? sicut e diverso narrat *Augustinus*, quosdam aliquando existimasse, ab Christianis adorari Cererem & Bacchum, quum audirent in eorum mysteriis tanti fieri panem & vinum: neque alioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod *Epiphanius** narrat, quosdam hæreticos, qui Gnostici & Cataphryges & Pepuziani appellabantur, se vero Christianos esse mentiebantur, commisisse, quod hic Cæcilius omnibus Christianis objicit? Sed an æquum fuit, ut viris bonis propterea adfingeretur, quod ab iis erat alienissimum? Adversarii loco probationis obtendebant famam & rumorem. Sed nullo quoque jure id fieri, leges civiles pro nostris respondebant: & ipse *Quintilianus*† dixit, *nulli non etiam innocentissimo accidere posse fraude inimicorum, falsa vulgantium*, ut sinistro rumore laboret. Quam vero procul abessent Christiani ab omni homicidio, satis O-

* *Epiphanius* Hæresi xlviii. sect. xiv. pag. 416.

† *Quintilianus* lib. v. Inst. Orat. cap. iii.

Clavius ostendit, quum ne homicidium quidem
 in ludis gladiatoriiis spectare eos per suam religi-
 onem potuisse narrat: quod & antea *Theophilus*
 dixit ad *Autolyum*; & eodem tempore *Arhe-
 nagoras* in *Apologia*, & latius *Tertullianus* in li-
 bro de *Spectac.* & postea *Lactantius* lib. vi. cap.
 xx. Sed neque cæsar pecudis sanguinem gustas-
 se nostros *Minucius* adfirmat, sicuti & *Tertullia-
 nus*. Sic enim quam Apostoli repetitam Noæ
 legem rursus tulerant, multis sæculis nostri dili-
 genter observarunt, non minus quam Apostoli-
 cum in eadem Synodo decretum *neg. negatias*.
 Certe quam honestum, religiosum, pudicum,
 castumque fuerit Christianorum solemne convi-
 vium, quod *agape* appellabant, Cæcilius, si ve-
 rum ingenue dicere, quam improbe mentiri ma-
 luisset, intelligere potuerat non solum ex *Ter-
 tulliani* nostri apologia, sed & sui *Plinii* quadam
Trajanum epistola. Sed petulantiam projectæ
 maledicentiæ quid refrenare posset? Dixi de eo
 convivio plura in adnotationibus ad illam Epi-
 stolam, quæ jam repetere nihil attinet. Ut ut
 autem nocturni Christianorum coetus innoxii es-
 sent, tamen obstabat lex duodecim Tabb. mul-
 tis decretis confirmata, & gravia erant judicia de
 collegiis illicitis. Nostri vero respondebant,
 nihil reipublicæ esse periculi a suis coitionibus,
 quia essent alienissimi ab omni vel ambitione,
 vel ullius dignitatis cogitatione, nihilque esset
 in republica quod adfectarent, sed sua essent pri-
 vata conditione contenti, ut *Tertullianus* in A-
 polog. respondet.

23. Ceterum ut jam præteream reliqua capita
 vel

vel accusationis Cæcilianæ, vel Octavianæ defensionis, illud observare juvat: quum calumniator ingeniosus & acer nihil non vel confingat vel exaggeret, & majestatis quædam leviora crimina adjungat: præterisse crimen perduellionis, quod & alii antea objecerant, & ad reos statim opprimendos imprimis idoneum esse videbatur. An id dissimulavit, quia ne tenuis quidem ejus esset suspicio? Fuit certe perpetua hæc majorum nostrorum gloria, quod nullis injuriis tam irritari potuerint, ut in principes aut tyrannos, etsi ab iis indignissime vexarentur, hostili animo essent, aut ullis adversus eos conjuratis conspirationibus (quæ tamen alioqui & speciosa & frequentes tunc erant) adsentirentur: aut, quid sua patientia, tolerantia, modestia, continentia dignum esset, non meminissent. Tantum abest, ut essent aut turbulenti aut seditiosi, aut immani cupiditate ultionis abriperentur: nam etsi ea multitudine septi essent, ut facile possent conficere quod in hoc genere instituisent, tamen fas non esse putabant. Et vero suæ alioqui religionis & principia sustulissent, & fundamenta evertissent. Immo vero humanæ societatis vincula omnia dissolvissent. Quid multi etiam philosophi ambitiose prædicarent de tyrannicidis, notum erat. Sed nostri talibus flabellis incendi se non patiebantur: tantum abest ut religionis nomine ad publicum parricidium incitarentur. Nihil est prætermissum quod eos inflammare posset, & furor fieri dicitur læsa sapius patientia. Sed eos religio continuit, & ad invictam modo patientiam armavit. Id vero,

de

de quo etiam quæri hoc tempore audio & miror, perpetua plurium sæculorum historia nos alias confirmabimus. Illud modo breviter attingam, quod *Minucius* dicere potuit, ac paullo ante ejus statem accidit. *Tertullianus* ad *Scapulam* cap. 11. *Circa majestatem*, inquit, *imperatoris infamiamur: tamen nunquam Albiniani, nec Nigriani vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani.* Juvat & alterum ejusdem *Tertulliani* locum, cujus memoriam veterem hisce temporibus renovari plurimum interest, adscribere. Unde, inquit in *Apolog.* cap. xxxv. *& Cassii & Nigri & Albiniani? unde qui inter duas lantras obsident Cæsarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palestricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Partheniis audaciores? De Romanis, nisi fallor, id est, non de Christianis.* Ne hunc quidem locum ex historia illustrare gravabor. *Avidius Cassius*, *Syriæ* legatus, adversus *M. Antoninum* imperatorem surrexerat, quum prætexeret se rempublicam restituere atque conservare velle, quam *Marci* dissoluta indulgentia pessumdaret. *Christiani* tamen, qui in *Marci* exercitu adversus *Marcomannos* tam frequentes fuerunt, *Cassianæ* factionis nulli fuerunt. *Commodum*, impurum tyrannum & nostris infestissimum, domi strangulari *Romani* curarunt, qui illi maxime erant familiares. An his *Christianus* ullus adsuit? *Septimio Severo*, qui ad imperium gladiatorio animo viam adfectabat, sese opposuit *Pescennius Niger* in *Syria*, & deinde *Clodius Albinus* in *Britannia Galliaque*, quum uterque tam bono jure armatus, quam *Severus*,

verus, sibi esse videretur. Nam & ipse *Tertullianus* in libro de *Pallio* cap. 11. hocce non minus, quam *Severum*, *Augustos* aliquando agnovit atque appellavit. Christiani tamen in eorum vel exercitu, vel factione nulli inventi sunt. *Plautianus*, qui Principi proximus erat, & post eum maximæ auctoritatis, ut *Severus* & *Caracalla*, a quibus fiebant multa crudeliter, jugularentur, immittit in curiam suum præfectum, & eodem paullo post irrumpit. An *Plautianum* Christiani sequuti sunt, quorum interesse videbatur tyrannos illos tolli? immo verò potius *Severum* jam decumbentem illi suo etiam oleo curarunt sanaruntque, ut testis est *Tertullianus* ad *Scapulam*, ubi & solemnes ecclesiæ preces pro Principibus commemorat. Tum addit: *Ex regula patientiæ divinæ agere nos satis manifestum est, quum tanta hominum multitudo, pars pene major civitatis cujusque, in silentio & modestia agimus. Absit enim, ut indigne feramus ea nos pati, quæ optamus: aut ultionem a nobis aliquam machinemur, quam a Deo expectamus.* Non dissimilia sunt, quæ repetit in *Apologetico*, & digna sunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certe ait, Christianos facile * *paucis faculis vel una nocte potuisse sese ulcisci, si aut fuissent, aut esse voluissent* (quod tamen jam a temporibus *Neronis* dicebantur) incendi-

* *Tertullianus* Apolog. cap. xxxvii. *vel una nox paucis faculis largiter ultionis posset operari, si malam malo dispungi penes nos liceret.* Men-

tem *Balduinus* magis quam verba *Tertulliani* expressit: at in mox sequentibus, ipsa verba ex eodem loco *Apologetici*. *Collat.*

30 FRANCISCI BALDUINI

arii. *Sed abste,* inquit, *ut aut igni humano vindicetur divina scelerata; aut dolent pati, in quo probatur.* Ait, illis, si aperte agere, & vim repellere voluissent, minime defuisse vim numerorum & copiarum. Sed, inquit, *apud istam disciplinam magis occidi licet, quam occidere.* Ait, illos etiam sine armis potuisse vincere secedendo, & vacuum Romanis suum orbem relinquendo, si alio migrare voluissent. Tum enim defuissent quibus imperasset Romanus imperator. Adeo pauci supererant, qui non essent Christiani. Sed nostros & cives manere voluisse, & ad hostes Romanorum transire noluisse significat, & interea tamen a Romanis appellatos esse non hostes modo, sed & principum & humani generis hostes. Cæterum tam injusta & aperta fuit hæc injuria, ut ipsos tandem hostes Christianorum puduerit tam & ingrate agere, & loqui impudenter.

24. Ergo Cæcilius quantumvis esset impudens, erubuit iis aliquod perduellionis crimen adfingere. Quidvis aliud objicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Christianis adscribit causam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii adversarii odiose facere inprimis solebant. Tristissima sane ætate *Mincii* erat facies Romani imperii, horribilisque dilaceratio atque confusio. Quid dicam genus omne malorum tunc inundasse? orbemque & concussum & permixtum bellis, incendiis, inundationibus, terræ motu, civitatum ruinis, gentium regnorumque excidiis, denique confectum & fame & peste publica? Non committit tamen Cæcilius, ut (quod vulgus tunc clamitabat,

bat, & ante postque multis sæculis jactatum est) calumniaretur, Christianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque sanguine esse expiandum. Ante *Minucii* ætatem *Tertullianus*, Si, inquit, * *Tiberis adscendit in arva, si calumnetur, si terra movit, si fames, si lues, statim CHRISTIANOS AD LEONEM*, acclamatur. Non minus odiosa & immanis erat acclamatio tempore *Cypriani*, ut ex hujus ad *Demetrianum* epistola satis apparet. Eadem & tempore *Arnobii*: nam & hic in suis adversus gentes libris laborat, ut hac publici odii & invidiæ flamma nostros liberet. Quid ipse postea *Symmachus*? nonne audet talem rursus cantilenam canere? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ post mortem *Commodi* acclamatum est, † *DELATORES AD LEONEM*. Sed nostri ab sanguine & ultionis cupiditate erant alieni. *Ambrosius* non passus est eum in crimine tam falso diutius exsultare. Sed quum non multo post urbs ipsa capta atque direpta fuisset, non erubuerunt impii calumniatores talem postremo cladem religioni Christianæ adscribere: coactusque est rursus *Augustinus* tam tetraë maledicentiæ occurrere: nam & propterea se suos *de Civitate Dei* libros scripsisse faterur. Agit ergo minus malitiose *Cæcilius*, qui aliorum exemplo talem facem in nostros non contorquet, neque eorum innocentiam tam in-

* Desunt quædam ex *Tertulliani Apolog.* cap. xl. ita supplenda: Si *Tiberis adscendit ad montes, si Nilus non ascendit in arva, si calumnetur,*

& sic reliqua. *Cellar.*

† *Lampridius Vita Commodi* cap. xvi. ii. & hanc & similes acclamationes prodidit. *Cellar.*

digne onerat. Immo vero iis, ut miseris, ut victis, ut servis, ipse tamquam magnis victoriis elatus, & summa felicitate cumulatus, superbe insultat: & hoc nomine tam illorum religionem fastidiose deprimat, quam suam gloriose attollit superstitionem. Sic enim profani homines ex fortuna & rerum successu pendent. Sic ipse *Cicero* pro *Flacco* contumeliose exagitat *Judæorum* & gentem & sacra. Sed & *Apionem* *Judæis* servitutem & ærumnas, tamquam falsæ religionis testimonia, confidenter objecisse, ex *Iosepho* intelligimus. Mirum vero, post tempora quoque *Constantini*, *Julianum* imperatorem nostræ eadem ratione impetiisse, sicuti ex *Cyrelli* responsionibus cognoscimus. Quanto id magis potuit *Cæcilius*, qui *Christianos*, nisi adflatos, miseros, pauperes, nullos viderat? Itaque magno supercilio & fastu & contemptu in eos despuat, & tanquam καὶ ἀποστὰς καὶ ἀσεβὴς ἰσχυρῶς (utor *Apostoli* verbis) proculcat. Sed *Thrafonicos* ejus spiritus altiori animo despiciat *Octavius*, iisque sanctam quandam superbiam opponit, qua & in paupertate divites, & in servitute liberi, & in media denique morte victores essent nostri. Ut ut autem *Cæcilius* initio despumans, & intemperanter convicia profunderet, & minas efflaret, & ampullas horribiles projiceret, denique Christo insultaret: tamen veris victus paullo post cedit: neque arbitri judicisque *Minucii* sententiam exspectat, sed ultro illi occurrit. Admirabilis profecto conversio, præsertim tam repentina. Sed ea ostendit sanabiles multos *Romæ* fuisse, qui videbantur alioqui depositi

& deplorati : veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in jure cessione Octavio vindicanti addici poterat. Certe vinci dedique non recusat, & Octavianæ rationis quodam quasi fulmine percussus, tamquam alter quidam Paulus, subito religionem, quam ignorans oppugnaverât, admonitus complectitur.

25. Vellem autem, *Minucius* nobis quoque exposuisset totam hujusce ~~permutat~~ historiam : ut & qua lege, qua conditione, quibus sponsoribus, quo ritu, qua cerimonia, Cæcilius Romam reversus, in ecclesiæ collegium & communionem cooptatus fuerit, intelligeremus : nam & antiqui illius moris memoria expetenda est. Sed quod *Hieronymus* ad *Chronica Eusebii*, & *Augustinus* lib. VIII. Confession. cap. II. narrant de duobus aliis ejusdem & conditionis, & ordinis, & gentis, & ingenii viris, *Arnobio* & *Victorino* : cogitemus factum quoque esse de Cæcilio. Immo vero hic Cæcilius fatetur, sese, posteaquam intellexit, quid non sit vera religio, desiderare intelligentiam, cognitionem, institutionem religionis veræ : eam vero catechesim in diem sequentem fuisse rejectam *Minucius* scribit. Sed tanto magis doleo, alteram hanc scholam, quæ *Minuciani* libri optima & maxima pars fuisset, non editam esse : saltem non exstare. Nam neque satis est falsum refellere, verum etiam docere oportet : ut & quid non sit, & quid sit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet : quod hic desideramus, sarcire potest *Augustini* liber de *Catechizandis rudibus*, qui & leges

34 FRANCISCI BALDUINI

& formulam veteris catecheseos eleganter describit: & quomodo sit agendum cum doctis & literatis, etiam monet: neque dissimilem *Minucii* ætate credo catechesim fuisse, & his quoque temporibus non observari miror. Juvat autem, ut *Cæcilium* audivimus accusatorem & adversarium, nunc rebus conversis spectare catechumenum. Catechumeni tunc etiam appellabantur *auditores*, vel *audientes*, sicuti ex multis *Tertulliani* locis apparet: erantque in primis dociles, minimeque refractarii: quod & ipse *Lucianus* in *Philopat.* indicat. Contentiosæ itaque disputationes nullæ cum iis erant: sed placidis monitionibus religio docebatur. Post catechesim qui jam sua nomina Ecclesiæ dederant, ut baptismo initiarentur, appellati sunt *competentes*: eorumque rursus in ordine *Cæcilium* jam nostrum conspiciere juvat. Post baptismum candidatus denique particeps fiebat *τῆς κοινῆς*, a quibus antea procul abesse jubebatur. Neque fane de iis, aut promiscue disputare, aut coram profanis hominibus disse- rere, majores nostri solebant. Testis est *Theodoritus* † in *Eran.* nam illa religiosius atque adeo timidius tractanda esse sentiebant: & quorsum alioqui res evaderet, longe prospiciebant. Ita-

† Theodoritus, Cyrensis episcopus, in dialogis, quibus *Eraniste* nomen dat, Dialo- go II. pag. 159. ed *Lips.* ita Orthodoxum inducit *Era- niste*, de S. eucharistia inter- roganti, respondentem: *ὁ*

ὁ *ἀποκρίνεται*. Non decet aperte loqui: fortassis adsunt mysteriis nondum ini- tiati. Refert *Eranistes*: *αἰ- νουμένης τῆς ἁγίας*. Proponatur ergo in forma anigmatis responsio. Cella- rius.

que

que licet, quum accusarentur eorum ~~ovallent~~, magna causa esse videretur, cur exponere deberent quidquid in iis ageretur; tamen de mysteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum adversariis aut contendunt aut litigant.

26. Atque hæc quidem hætenus breviter præmonere visum fuit, ut ad Octavii Minuciani lectionem, viam veluti præmunirem, quæ & Christianarum antiquitatum memoriam nobis commendet, & ad eam renovandam nos excitet, qui & alioqui Romanas tanto studio persequimur. Atque utinam qui Romæ sunt docti homines, & nullum non etiam lapidem revolvunt, nullamque non in ipsis lapidibus litteram observant, ut antiquæ reipublicæ aliquid eruant: veteris quoque ecclesiæ monimenta (quibus eadem urbs abundat) colligerent, pluresque, qui in ea & vixerunt, & sepulti sunt, Minucios excitarent. Satis jam, satis est novorum de religione libellorum. Veteribus potius in lucem revocandis hujus generis reliquiis operam demus: & simus aliquando doctæ antiquitatis potius, quam inanis novitatis studiosi: majorumque nostrorum imagines & intueamur, & aliis, ne novi homines esse forte videamur, ostentemus. Neque tamen etsi eadem eorum religio animusque idem fuerit, eadem quoque semper facies fuit, idemve status. Non enim semper vexati abjectique jacuerunt, neque tam aut ingrati aut inepti fuerunt, ut optimo jure optimaque conditione esse recusarint, quam hoc iis licuit per principes Christianos: neque tam fatui, ut hoc

beneficio non uterentur: neque tam iniqui, ut si quid in suis imperatoribus desiderarent, paganorum (ut loquimur) tyrannorum loco eos haberent: neque tam morosi, ut publicæ tranquillitati nihil quidquam condonarent. Loquor de iis, qui non fuerunt degeneres. Sed liberæ ecclesiæ splendorem non vidit *Minucius*: servientis modo squalorem vidit. Nostrium vero est, utrumque statum & utriusque temporis conditionem recte considerare atque discernere: & hoc externæ, ut ita loquar, formæ temporumque discrimen prudenter observare, ut & antiquitatis memoria, & majorum nostrorum exemplis recte utamur. Hic enim & prudentia magna & cautione maxima opus esse fateor: & quum lex nova rogatur, fertur sæpe illud UTI ROGAS, sæpius istud ANTIQVO, nobis ut currat atque placeat, necesse est, resque postulat. Insculptum Romæ in veteri marmore esse dicitur, CANDIDA FULVO NOBILIOR AURO FELIX ANTIQUITAS. Sed ejus præjudiciis infelicitè abuteremur, nisi liberum integrumque judicium in iis discernendis atque deligendis adhibeamus: ne vel confuse omnia misceamus, vel malitiose prætereamus quæ imitari nos oportet, vel etiam, quæ huic ætati non conveniunt, intemperanter urgeamus. Quum olim de testamentis ageretur, lex quædam civilis respondit, *retinendum esse morem fidelissimæ vetustatis*. L. XVIII. Cod. de testam. Quumque de finibus & ordine gubernationis ecclesiasticæ quæreretur, audita in Niceno concilio est illa vox ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ ΚΡΑΤΕΙΤΑ

TEITO. Nulla tamen fuit superstitio, quæ intemperanter atque impotenter urgeret, quod reipublicæ salus repudiaret. Et ut sapientes jurisconsulti, ubi de magistratuum jure quæstio esset, graviter respondebant, non solum spectandum esse, quid Romæ factum sit, sed etiam quid fieri debeat. Lege duodecima *de offic. Pras.* Sic etiam spectare debemus non solum quid majores nostri fecerint, sed & quo tempore, & qua conditione, quave fini: neque non meminisse quoque oportet, quod lex quædam monet, non tam exemplis quam legibus judicandum esse. Ergo facio perlubenter, ut & jurisprudentiam & historiam conjunctim aut colam, aut saltem colendam esse sæpe profitear: & quidem utramque in utroque genere, humanarum dico & divinarum rerum sive civilium & ecclesiasticarum. Nam & earum intelligentia atque memoria talem horum studiorum conjunctionem requirit: ut si Tiberius imperator recte judicavit, militarem disciplinam (quod ait *Suetonius* Tiber. c. 19.) ex antiquitate esse repetendam: nos multo magis sentiamus rectiusque dicamus, civilem & ecclesiasticam bona fide judicioque bono inde repeti debere. Interea vero, quia varie & periculose hic errari posse sentio, iterumque obtestabor omnes bonos & cordatos, ut a factionibus averfi, & a studio partium alieni, primum vetustati tantum auctoritatis tribuant, quantum illi debetur: deinde placide cogitent atque observent non solum quid veteres

38 FR. BALDUINI DISSERT.

Christiani, tempore *Minucii*, facerent, quum aliud non possent: sed & quid optarent & ubi possent, faciendum esse statuerent: & vero quid tandem, quum liberi fuerunt, fecerint, ut & rempublicam & ecclesiam recte constituerent.

M. MI-

M. MINUCII
FELICIS
OCTAVIUS.

I. **C**OGITANTI mihi, & cum animo meo Octavii boni & fidelissimi contubernalis me-

[I. M. MINUCII FELICIS]
De Marco Minucio Felice quid in veterum scriptis reperiat, præter illa quæ sunt huic editioni præfixa *Lactantii*, *Hieronymi*, & *Eucherii* testimonia, non habemus quicquam. Ipse circa judiciarias curas occupatum sese inuit, hujusce disceptationis exordio. Quo tempore vixerit, Auctores non tradunt; nisi quod *Hieronymus* in illo suo *Scriptorum Ecclesie Catalogo*, ubi ordinem fere temporum servat, *Minucium* anteponit *Cypriano*, & juxta *Tertullianum* atque alios censet, qui *Severi Imp. ævo* proximi fuisse dicuntur. Idem vero in *Apologia ad Pammachium*, ubi minime necessaria temporis æra cura, citatis auctoribus iisdem, *Minucium* nostrum *Tertulliano* quidem, verum & *Cypriano*, subjungit, credo ne *Minuciani* no-

minis interpositione magistrum à discipulo divelleret. Certe *Minucio Victorinum* & *Firmianum* & *Hilarium* subdit. At *Eucherius* Episcopus Lugdunensis, in quadam ad *Valerianum* epistola, *Felici* nostro medium inter *Firmianum* & *Cyprianum* adsignat locum: ut jam propior vero sententia sit, non habitam fuisse in istis rationem ætatis cujusque exactissimam. Certior igitur ea fuerit conjectura, quæ de ipsius *Tertulliani* ac *Cypriani* adversus *Idolorum cultores* scriptis ducetur. Etenim si *Tertullianicis* comparentur *Minuciana*, statim apparebit, *Minucium* ab *Tertulliano* & argumenta & disserendi ordinem, atque ipsa plerumque verba sumisse: *Cyprianum* vero, in illo præsentim opere, quo vanitatem *idolorum* arguit, *Minucianis* & *sententius* & *morianam*

40 M. MINUCII FELICIS

moriam recensenti, tanta dulcedo & affectio hominis inhæsit, ut ipse quodammodo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ jam transacta & ¹ decursa sunt recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectori meo, ac pæne intimis sensibus implicata est. Nec immerito discedens ² vir eximius & sanctus, immensum sui deside-

verbis usum esse tanquam suis: ut gloriari tamen debeat *Minucius*, ea sibi in mentem venisse quæ *Cyprianus* usurpando sanxerit. Hoc amplius: ne quidem semel à *Cypriano* *Minucium* esse nominatum, neque à *Minucio* *Septimium*: rationibus utrimque, ut paret credere, haud improbandis. Denique *Wovario* libens adsentior existimanti, antiquiorem *Cypriano* fuisse *Minucium*, vel saltem edidisse hunc Dialogum, priusquam *Cyprianus* de idolatria scriberet. At *Minucium* sane manifesta imitatione aliorum verba suis immiscuisse, nec tamen esse penes ipsum quod acceptum ferre debeat *Cypriano*. Afrum fuisse *Minucium* opinari licet, cujus verbis *Cyprianus* tam familiariter utatur, quam ipse *Minucius Tertulliano*. Afros item fuisse *Cæciliium Natalem* & *Ostadium Januarium*, *Cirtensis Fronto* testatur; omnesque adeo sese

invicem demonstrant. *Rigaltius*.

2. *Ostavius*] Qui & *Januarius* postea dicitur. Hoc vero nomen aliquoties occurrit in nomenclatura episcoporum & presbyterorum qui sententias dixere in concilio Africano de baptizandis hæreticis, sub *Cypriano*. *Idem*.

1. *Decursa sunt*] Non insueta Latinis forma. *Plautus* Mercat. a. 111. sc. 11, vers. 4. *decurso in spatio*. *Lucretius* lib. 111. vers. 1055.

Ipse Epicurus obit decurso lumine vita.

Solinus extremo procemio; *relegere tramitem decursum tot annalibus*. *Cellar*.

2. *Vir eximius & sanctus*.] Virum sanctum & sanctam foeminam etiam *Ethnici* dicebant moribus & virtute præstantem. Apud Christianos, qui datam Christo fidem servabat, qui baptismum suum habebat integrum, *sanctus* appellabatur. Et hæc ap-

rium

rium nobis reliquit: utpote cum & ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut & in ludicris & seriis, ¹ pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle: ² crederes unam mentem

pellatio religionem designat & mores. Quod si aliquis moribus improbis notaretur, jam desinebat esse & haberi Christianus. Rigaltius.

1. *Pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle*] Sic habet vetus exemplar: nec mutari debuit quicquam. Ait enim Minucius, Octavium suum pari secum voluntate concinere solitum *Volo, vel Nolo*. Est autem in nolendo voluntas. Volumus abesse quæ lædunt aut displicent, & quæ scilicet nolumus. *Concineret*, consentiret, concordaret. *Idem*.

2. *Crederes unam mentem in duobus fuisse divisam*] Barthius mavult indivisam, & adducit hæc ex Corippi libro 1. de laudibus Justinii.

Divinis animis inerat dolor ille parentis,

Ante pios oculos mitis versatur imago

Illa movet mentem, penitusque in pectore utroque

Indivisa manens pia numina numine complet.

Sed certe correctione hac superfedere potuisset Vir Clarissimus. Minucio enim mens una in duobus corporibus di-

visa, idem est, ac si dixisset, una tantum anima ambobus infusa, ac quasi inter nos idem partita erat. Plane ut Horatius lib. 11. Od. XVII. ad Mæcenatem ait;

Ab te mea si partem anima rapit

Maturior vis, quid morer altera.

Et lib. 1. Od. III.

Et serves anima dimidium mea.

Signum verissimæ amicitiae, à Pythagora demanatum: illius enim erat, *συμμενέειν δύο, ψυχὰς ἑνὴν πῶτα*. Quod etiam cumulus scriptorum expressit. Et locis, ab aliis ad Minucium jam observatis, addere hæc poteris. Arator. l. 1. Histor. Apostol.

Ecce tot egregiis unum cor inesse ceteris

Cernitis, utque animam populus nanciscitur unam.

Prudentius lib. 11. contra Symmachum:

—— *Nec enim sit copula Christi*

Digna, nisi implicita societ mens unica gentes.

Arnobius lib. 11. adversus Gentes: *Vosque ceteri qui estis unius mentis &c.* Ouzel.

in

42 M. MINUCII FELICIS.

in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: & cum, discussa caligine, de tenebrarum profundo in lucem¹ sapientię & veritatis emergerem, non respuit comitem, sed, quod est gloriosius, præcucurrit. Itaque cum per universam convictus nostri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue sermone ejus mentis meæ resedit intentio, quo² Cæcilium superstitionis vanitatibus³ etiamnunc in hærentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit.

1. *Sapientia & veritatis.]* Hoc est, veræ sapientię: nempe Christianæ. Sic feminas sapientiam consecutas dixit Tertullianus, Christianas; & Socratem sapere ad veritatem, cum ad Christianorum scita propius accedebat. Rigaltius.

2. *Cæcilium.]* Hunc etiam appellabit Natalen. Utriusque autem nominis episcopi & presbyteri citantur Africano illo concilio de baptizandis hæreticis. Sunt qui Cæcilium istum putant Cypriani fuisse præceptorem, sed quibus id sibi rationibus persuasum fuerit, non explicant. Pontius in vita Cypriani: Erat sane illi etiam de nobis contubernium viri justii & laudabilis memoria Cæcilii & etate tunc & honore presbyteri, qui cum ad agnitionem vera divinitatis à secula-

ri errore corroderat, &c. Idem.

3. *Etiam nunc in hærentem.]* Sic loquitur Minucius respiciens ad illud temporis sive negotii quod hic describitur. Idem.

Ibid. Proba lectio, quam varie corruperant, cum alii etiamnum, alii etiam tunc edidissent. Apuleius Miles.

4. *Ac paululum à via retractum, per altissimum præceps in viam proximam etiamnunc spirantem precipitans.* Hec etiamnunc est in. Idem Miles.

5. *Nec mora, quam paulo maturius lectum maritus accubans, eamque etiamnunc lacrymantem complexus, sic ex postulat.* Lege igitur apud eundem scriptorem Miles. 1. Janitor pone stabuli ostium cubitans, & etiamnunc semisomnus, Quid tu, inquis, &c. Vulgo legitur, Et jam nunc. Heraldus.

II. Nam

II. Nam negotii, & visendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, conjuge, liberis; &, quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus, ¹ loquelam ipso offensantis linguæ fragmine dulciorem. Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto, quamque impatienti gaudio exultaverim: cum

1. *Adhuc annis innocentibus*] Propter annos tene-ros, qui fere sunt criminum nescii; male enim rem gessit Fulv. Ursinus, qui vocem an-nis expungendam censuit. *Cæsar. lib. v. B. G. c. 34. Le-vitate armorum & quotidiana exercitatione nihil iis no-ceri posse. Arnobius lib. i. pag. 14. Infirmitate credatur valetudinem expellere non po-tuisse divina. Eadem & Lactantio videtur restitu-enda, apud quem de Ira Dei cap. 12. vulgo legitur Dixi-mus religione sublata nec sa-pientiam teneri posse nec justitiam, quia sapientia divini-tatis intellectus est, quo dif-ferimus à belluis: in homine solo reperiri justitiam, qua nisi &c. Aliter ex conjectu-ra edidit vir doctissimus Chr. Cellarius, nec tamen, nisi me fallit animus, scopum at-tigit. *Miss. Lips. Ultraj. & Betul.* repræsentant cum di-vinitatis intellectus, quo diffe-rimus à belluis in homine solo*

reperiat, qua nisi cetera; at Codex Emman. Dum divi-nitatis intellectus, quo diffe-rimur à belluis, in homine so-lo reperiat: justitiam qua nisi; unde rescribendum pu-to cum divinitatis intellectu, quo differimus à belluis, in homine solo reperiat justitia, qua nisi cupiditates reliqua. Quæ sunt in ejusdem libri cap. vii. §. 13. seqq. hanc emendationem egregie con-firmant illustrantque. *Davies.*

2. *Loquelam ipsa offensan-tis lingua fragmine dulcia-rem*] *Joan. Mourio* repo-nendum videtur loquela ipsa offensantis lingua fragmina dulciore, ac ita sane edidit *Chr. Cellarius*. Sed, uti de *xxviii* nihil dicam, vul-gata lectio manum medicam non flagitat; est enim *Appo-sitio*, Schema non infrequens, de quo adiri poterit *G. F. Vossius de Constr. cap. 2.* Vide & *Casp. Barthium Ad-vers. lib. xliii. cap. 25.* *Davies.*

augeret

augeret maxime lætitiā meā amicissimī hominis inopinata præsentiā. Igitur post unum & alterum diem, cum jam & aviditatem desiderii,¹ frequens assiduitatis usus impleisset; & quæ per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus, placuit² Ostiam petere amœnissimā civitatem,³ quod esset corpori meo ficcandis humoribus de marinis lavacris blanda & apposita curatio. ⁴ Sane & ad vindemiam feriæ judicariam curam relaxa-

1. *Frequens assiduitatis usus*] Voce media continuum confessum denotari putat C. Barthius Advers. lib. XLIII. cap. 25. Si ita se res habeat, *assiduitatis* etymon à *sedendo* defendi possit, contra quam existimavit Charisius Instit. Gramm. lib. 1. Sane *assiduitatem* pro continua præsentiā non raro positam observavi. Cicero pro Deiotaro juxta fin. *Eandemque assiduitatem tibi se prabuisse postridie.* A. Gellius N. A. lib. XIII. cap. 12. de Tribunis plebis, qui jus abnoctandi non habebant; quoniam, inquit, *ut vim fieri vetarent*, assiduitate eorum & præsensium oculis opus erat. Hinc Eumenius Paneg. VII. cap. 1. *Assiduitate præsentiæ tuæ præ ceteris fruisur, & assiduitatem contubernii dixit auctor.* Dial. de Orat. cap. 5. Davies.

2. *Ostiam petere.*] Quod loci etiam Augustinus lan-

guissimos habuit cum Monica matre de pietate Christiana sermones. *Ostiam* veteres dixerunt, & *τὴν Ὀστία*. *Ostia Tiberina*: unde & *Ostianos* & *Ostiates* atque etiam *Ostios*, Rigaltius.

3. *Quod esset corpori meo.*] Barthius legit *Quoad esset corpori meo*: sed nihil mutandum. Onzelius.

4. *Sane & ad vindemiam feriā.*] Feriæ messium, & vindemiarum tempore l. 1. D. de Feriis. Nectantum in foro, sed etiam scholis. Augustinus confession. lib. IX. cap. 2. *Et opportune tam paucissimi dies supererant ad vindemiales ferias, & statui tollerare illos, ut sollemniter abscderem.* Familiare vero Romanis fuisse feriarum tempore deliciis Campaniæ frui ostendit Agellius lib. IX. cap. 15. Woverus.

Ibid. Ad formam hujusce opusculi Minuciani suam Cyverant

verant. Nam id temporis, post æstivam diem, in temperiem semet autumnitas dirigebat. ¹ Itaque cum diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, ut & aura aspirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate ² molli vestigio cedens arena subsideret, Cæcilius, ³ simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, ⁴ manum ori admovens, osculum labiis preffit.

prianus ad Donatum epistolam sive dissertationem concepit. Rigaltius.

1. Itaque cum diluculo] Ante has voces nonnulla de Cæcilio, deambulationis comite adscito, deesse existimat Jo. Meursius: mihi tamen fidem non facit, cum vel præstantissimi Historici circumstantiarum quarundam omissionem non refugiant, ut exemplis docuit vir præstantissimus Jo. Clericus Art. Crit. Part. III. Sect. III. cap. v. 12. seqq. Davies.

2. Molli vestigio] Vestigium hoc in loco plantam pedis denotat. Gellius N. A. lib. IX. cap. 4. Vestigia pedum habentes retro porrecta, non, ut ceterorum hominum, prospectantia. Prudentius in Symmach. lib. II. Præf. v. 33.

Sed vestigia fluctibus

Samonis tingere caperat.

Plura suppeditabit Casp. Barthelemy Advers. lib. XLIII. cap.

25. ubi tamen perperam reponit *membra vegetaret cum eximia voluptate, & molli vestigio cedens arena subsideret*, quasi scilicet arena, pedibus cedens, nullam prorsus ambulanti voluptatem afferat! Idem.

3. Simulacro Serapidis denotato] Animadverso, deprehenso, notato sibi obviam. Rigalt. Serapis Ægyptiorum numen. Tacitus Histor. IV. cap. LXXXI. Monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: cujus templum *πολλὴ ἀγνία τιμὰ πόρ, multa religione colebatur*, Strabo lib. XVII. pag. 551. Inde superstitio Romam manavit, & in reliquam Italiam. Domitianus Serapeum condidit, Eutropius VII. extremo: quod decenter ornavit Alexander. Rom. Imperator, ut testatur Lamprid. cap. XXVI. Cellar.

4. Manum ori admovens.] Plinius lib. XXVIII. cap. 2.

III. Tunc

III. Tunc Octavius ait: ¹ Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhaerentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deferere, ut tam luculento die in lapideseum patiaris impingere, ² effigiatos sane, & ³ unctos, & coronatos: cum scias hujus erroris non minorem ad te quam ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spatium civitatis emensi, jam liberum litus tenebamus. Ibi ⁴ arenas extimas, velut sterneret

In adorando dextram ad osculum referimus. Hieronymus Tom. 6. in Oseam cap. xii. fol. 72. Qui adorant solent deosculari manum suam, quod Job fecisse se negat, dicens: Si osculatus sum manum meam apponens ori meo, & hoc mihi ad iniquitatem maximam reponetur. De adorantium gestu, habitu, motu, flexuque corporis, vide Barnab. Briffonium lib. 1. de Formul. p. 35. & Petrum Pithæum lib. 1. adversar. cap. 3. Elmenhorstius.

¹. Non boni viri est, Marce Frater.] Octavius Marcum Minucium fratrem appellat. Christianus Christianum. At p. 4. Cæcilius adhuc Ethnicus eundem Minucium sic etiam compellabit, quanquam tibi, Marce frater, hæc igitur appellatio fuit adfectus & religionis: utriusque certem Octavio: Adfectus in Cæcilio. Regalini.

² Effigiatos.] De verbo effigiare multa Savaro ad Sidonii Apollinaris lib. vi. Epist. 12. quibus hæc loca addere poteris. Papias: Effigiare, formare. Apuleius Metamorph. lib. 11. pag. 11. Extrinsecus miris fœculacbris effigiata. Martianus Capella de nupt. Philol. lib. 6. pag. 130. Quippe memoratur omnia posse effigiare. Pag. 228. miris formis effigiata. Augustinus de hæres. cap. 86. Tertullianus animam dicit effigiatum corpus esse. —

— Denm corpoream esse, licet non effigiatum. Elmenhorstius.

³. Unctos & coronatos.] Utrumque morem satis illustrarunt Joan. Clericus ad Genes. cap. xxviii, 18. & Car. Paschalius de Cor. lib. 1v, 4 Davies.

⁴. Arenas extimas lenis unda tendebat.] Recta est hæc veteris libri scriptura. Ten-

ambulacro, perfundens lenis unda tendebat. Et ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen ¹ crispis, torosisque ibidem erroribus delectati perquam sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tingeremus, ² quod vicissim nunc adpulsum nostris pedibus adluderet fluctus, nunc relabens, ac vestigia retrahens in sese resorberet. Sensim itaque tranquilleque progressi, oram ³ curvi molliter litoris, iter fabulis fallentibus legebamus. ⁴ Hæ fabulæ erant Octavii differentis de navigatione narratio. Sed ubi eundi spatium satis justum cum sermone

debat arenas: extendebat. Sic tendere plagas, retia. Rigalt.

1. Crispis torosisque.] Parum attentis oculis Regium exemplar inspexerat qui primus ex eo renunciavit scriptum, tortuosus: nam in eolibro scriptum prius fuerat, crispis torosisque. & qui correxit, legi voluit, crispis torosisque. Venarum toros medici dixerunt, & iubarum toros Poetæ. Rigaltius.

2. Quod vicissim nunc adpulsum nostris pedibus alluderet fluctus.] Sabai edit. illuderet fluctus, nec intelligo quid sibi velint viri eruditi, qui vulgatam lectionem tuentur. Mihi legendum videtur allideret fluctus, nec equidem sine hac emendatione *crispis* satis commodam video. Dav.

3. Curvi molliter litoris.]

Leni tractu curvati, non flexi abrupte. Palladius lib. 1. cap. v. Collis molliter per latera inclinata deductus. Diximus de hoc plura ad Plinium lib. v. epist. vi. sect. 14. Cellar.

4. Hæ Fabulæ.] Fabulam rem gestam etiam designare jam pridem monuere Critici. Ita Plautus Perfa Act. 5. Sc. 2.

— Sed quid ego aspicio?

Hoc vide qua hæc Fabula est. Apud Petronium habes. Quænam est, inquis, hæc audacia? aut ubi Fabulas & amecessura lacerocinia didicisti. Item, Ascylos jam deficiente Fabularum contextu. Et deinceps, Utrumque tamen tanquam non agnoscerem Fabulam tacui. Quæ omnia de re gesta capienda sunt. Vide plura apud Cl. Græterum Suspi. lib. 18. cap. 3. Ouzelius.

con-

consumpsimus, tandem emensi viam rursus vestigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum est, ¹ ubi subductæ naviculæ substratis ro-

1. Ubi subducta navicula substratis roboribus, &c. pueros videmus certatim gesti-
entes, &c.] Locus insignis quem quamvis sanum, non prætermiserim tamen, sanandi Glossarii. Duo autem in eo noto, Lulum puerorum, & morem veterum, qui navibus in littus extractis robora substernebant, ne carinæ earum putifcerent: quod Lyncei inventum esse ex Philostrato docui ad Lycophronem. Vocabant quidem ea robora Græci ἱερμῆς, & φάλαγξ testibus Suida, Etymologico, & id genus Grammaticis, quos, quia Commentarium non scribo, omitto: Latini vero Græcissantes Phalangas. Nonius Marcellus. Phalanga dicuntur fustes teretes, qui navibus subjiuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora subducuntur: unde etiam phalangarios dicimus, qui aliquid oneris fustibus transvehunt. Charisius, lib. 1. Falanx, militum dicitur. Falanga, fustis cui quid deligatur. Glossarium: Falangarii. Ἀλφάγοι, lego, Ἀλφάγοι. Item Phalangarii. Οἱ παῖς δικοῖς δάκρυμινῶντες

βίαν, καὶ πλείονες ἅμα βασίζοντες. Sed & Varronis apud eundem illum Marcellum verbis phalangis rescribito, cætera felicioribus ingenis restituenda relinquo. Hoc de isto more. Transeo ad puerorum lulum, qui testarum in mare jaculationibus ludebant, quod etiamnum factitatur. Græci ἐπὶ τῶν κισμῶν appellabant. Suidas. Ἐπὶ τῶν κισμῶν. Παιδῶν πρὸς τὴν πύλινον οἱ παῖδες, ὅτε καὶ ἀφίπτοντες εἰς θάλασσαν. Vide Hesychium, Etymolog. auctorem. Ea vero erat ejus ratio, ut victor pronuntiaretur cujus testa longius procurreret, resiliiretque sæpius. Clare suggerit ipse Minucius verbis sequentibus. Is se in pueris victorem ferebat, cujus testa & procurreret longius, & frequentius resiliiret. Julius Pollux lib. 1x.c. 7. Ὁ δὲ θάλασσαν καὶ τὴν ὑδατὸς ἐπιπλῆξας ἀφίπτοντες αὐτῶν τὰ πρὸς τὴν κατὰ δύναμι πηδύματα ἐν τῇ ὑπὲρ τὸ ὑδὸν ἐπιδορμῇ. ἐν τῇ δὲ πλῆθει τῶν ἀλμάτων ἢ ἰκν τὰ βέλτονα. Pluribus hæc tractari à Leopardo in Miscell. monuit me amicus quidam meus. Menusius.

bant

boribus, ¹ à terrena labe suspensæ ² quiesce-
bant, pueros videmus certatim gestientes, tes-
tarum in mare jaculationibus ludere. ³ Is lusus
est testam teretem, jactatione fluctuum leviga-
tam, legere de litore: eam testam plano situ di-
gitis comprehensam, inclinem ipsum, atque
humilem, quantum potest, super undas inro-
tare: ut illud jaculum vel ⁴ dorsum maris rade-
ret, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel,
summis fluctibus tonsis, ⁵ emicaret, emergeret,

1. *A terrena labe suspensa*] Labem dicit uliginem cœnosam, qua putrescerent carinæ diutino situ. *Rigalt.*

2. *Quiescebant*] Etenim
ea robora pulvini sunt navi-
um quiescentium. *Idem.*

3. *Is lusus est, &c.*] Ludum hunc puerilem, à Græcis ΕΠΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΝ appellatum, eleganter & plenissime Minucius hoc loco describit. *¶ Pollux quoque Onomast. lib. ix. c. 7. Ο Ν' Ε-ποστρακισμός, ὁστρακὸν τ' ἡ λατρίαν καὶ τ' ὕδατι ἐπιπολῆς ἀφισπιν, ἀεθλοῦντες αὐτῶ παρὰ τοῦ ἑκαδὸντα πηδήματα ἐν τῇ ὑπὲρ τὸ ὕδωρ ἐπιδραμῇ ἐκ τῶ πλάτους τ' αἰμαμάτων ἢ νικῇ παρὰ βάλλοντι. Eu-
statbivus ad Iliad. σ'. Καὶ ὁ Ε-ποστρακισμός, εἶδος ἢ ἄγος παιδιᾶς, κατ' ἢ φασιν ὁστρακία πλατῖα ἐκτεταγμένα ὑπὸ θαλάσσης περὶέσται καὶ τ' ἐπιφανείας ἔχοντες, ἐκτεταγμένα ἐνίοτε πολλάκις, ἵως αὐτοὶ*

παῖτα δύνασι καὶ ἡ γῆλαστος,
ἡδίστην παιῶντων ἀέσπιν. Etymologici Magni Auctor. Ἐ-
ποτραιζέιν, παιδιὰ πς, ἢ
παιζέουσιν οἱ παῖδες, ὅτρυναι ἀ-
φίσττες εἰς γῆλαστων. Quæ
totidem verbis & apud Sui-
dam & Phavorinum habentur.
Ouzelius.

4. *Dorsum maris raderet*] Hesiodus Theogonia : Νῆπτε θαλάσσης. Chalcidius in Platonis Timæum pag. 56. *Dorsum & superficies maris.* Gaudentius pag. 118. *Ambulabat super terga aquoris.* Vide adnotata ad Arnobii lib. I. pag. 27. *Elmenhorstius.*

5. *Emicaret, emergeret*] Amat *Minucius* plures voces ejusdem significationis copulare; unde *σφάλματα* irrepererunt, quæ observabimus postea. Non audemus igitur damnare *emergeret*, quod faciebat politissimi ingenii vir *Joan. Woverius*. Pro *resilires* quod sequitur postea, dum

dum assiduo saltu sublevatur. Is se¹ in pueris victorem ferebat, cujus testa & procurreret longius, & frequentius exsiliret.

IV. Igitur cum omnes hac spectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, neque de contentione ridere, sed² tacens, anxius, ³ segregatus, dolere nescio quid vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc est rei? cur non agnosco, Cæcili, alacritatem tuam illam? & illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? Tum ille: Jamdudum me Octavii nostri acriter angit & remordet oratio, qua in te investus, objurgavit negligentiam, ut me dissimulanter gravius argueret inscientiam. Itaque progrediar ulterius: de toto & integro mihi cum Octavio res est. Si placet ut ipsius sectæ homo cum eo disputem, jam profecto intelliget facilius esse in contubernalibus disputare, ⁴ quam conferere sapientium modo. In istis ad

edidimus *exsiliret*, MS. Reg. & edit. Rom. sequuti. *Heroldus*.

1. In pueris] Inter illos pueros, ut mox, in contubernalibus. Rigaltius.

2. Tacens, anxius, segregatus] Describit hominem vexatum mororibus & curis ingentibus, qualis erat Homeri Bellerophon. Idem.

3. Segregatus, dolere nescio quid vultu fatebatur] Incommodè omnino MS. Reg. & edit. veteres exhibent *segregatus dolore, nescio quid vultu fatebatur*, affectuum

enim index est vultus, quem propterea Cicero in Pisonem vocavit *sermonem quendam tacitum mentis*. Vide & Offic. lib. 1. cap. 29. Davies.

4. Quam conferere sapientium modo] Sic facile restituiamus ipsissimam scripturam Minucii depravatam in exemplari perversa litterula: *facilius esse in contubernalibus disputare, quam conferere sapientiam modo in istis ad tutelam balnearum*, &c. Omnes hæc editiones prava interpunctione sensum ever-
tutelam

tutelam balnearum jactis, & in altum procurren-
tibus petrarum obicibus residamus, ut & requi-
escere de itinere possimus, & intentius dispu-
tare. Et cum dicto ejus assedimus, ita¹ ut
me ex tribus medium lateris ambitione protege-
rent: ² nec hoc obsequii fuit, aut ordinis, aut
honoris, quippe cum amicitia pares semper aut
accipiat, aut faciat: sed ut arbiter & utrique pro-
ximus aures darem, & disceptantes duos medius
segregarem. Tum sic Cæcilius exorsus est:

V. ³ Quanquam tibi Marce, frater, de quo
terant. Et falsi sunt inter-
pretes, qui asserunt in manu-
scripto legi aliter quam hic
retulimus. Ait Cæcilius fa-
cturum se ut Octavius intel-
ligat, facilius esse disputare
& rixari inter contubernales
vulgaribus dictis & convi-
ciis, quam eo modo conse-
rere, quo solent sapientes.
Deinde incipit aliam clausu-
lam: *In istis ad tute-
lam balnearum, &c. Ri-
galtius.*

1. *Ut me ex tribus medi-
um*] Medius locus honesti-
or. Sallustius Bello Jugur-
thin. pag. 53. *Sed Hiempsal,*
qui minimus ex illis erat, na-
tura ferox, etiam antea
ignobilitatem Jugurtha, quia
materno genere impar erat,
despiciens, dextra Adherba-
lem assedit, ne medius ex
tribus, quod & apud Numi-
dat honori ducitur, Jugurtha
foret. Vide Lipsium Elect. lib.

11. cap. 2. *Elmenhorstius.*

2. *Nec hoc obsequii fuit,*
aut ordinis, aut honoris] MS.
Reg. nihil mutat. Nam quod
ajunt verba ista *aut ordinis*
in eo nusquam apparere, fal-
luntur; nec aliorum obser-
vationibus fidem arbitrari
tam facile debuerant. Sane
si qui honoratiores, aut am-
plioris ordinis erant, locus ho-
noratior illis dabatur, & idcir-
co medius. Appianus de bel-
lis civilibus lib. iv. *Καὶ οὐδὲν*
ἐξ ὧν οἱ τρεῖς Καίων ἐν
μὲν οὐδὲν τῷ ἀρχῇ ἐκείνῳ
ἐκείνῳ. Heraldus.

3. *Quanquam tibi, Marce*
frater] Cæcilius ethnicus
Minucium Christianum fra-
trem vocat, quocumque erat a-
micitiæ familiaritate conjun-
ctissimus, ut indicant illa
Octavii ad Minucium de Cæ-
cilio, cap. 3. *Hominem domo fo-*
risque lateri tuo inhaerentem.
Rigaltius.

cum maxime quærimus non sit ambiguum; utpote¹ cum diligenter in utroque vivendi genere versatus repudiari alterum, alterum comprobaris:² inpræsentiarum tamen ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissimi judicis, nec in alteram partem propensus incumbas, ne, non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde³ si mihi quasi⁴ novus aliquis, & quasi ignarus partis utriusque confidas, nullum nego-

1. *Cum diligenter in utroque vivendi genere versatus*] Hinc apparet Minucium nostrum ætate jam provecta factum Christianum. *Rigalt.*

2. *Inpræsentiarum*] Uti quoque hac voce *Cato de Re Rustica*, cap. cXLIV. *C. Fannius Annal.* 1. apud *Priscianum* lib. 13. cap. de secunda declinatione pronominis. *Tacitus Historiar.* lib. IV. item *Apuleius* lib. 111. *Floridorum*, aliique plurimi. Sunt, qui plane voculam hanc damnent, quos inter *Caspar Scioppius*, quibus cum Clarissimo omnisque generis eruditionis Viro *G. J. Vossio*, calculum non adjicio. Præfero tamen cum eodem *Vossio* in præsentia, vel in præsentia. Eique subscribo, cum existimat, inpræsentiarum, corruptum esse ex in præsentia rerum. Nam rûm lineola superaddita, exarabant superioribus seculis, qui scribendi compendio studerent. Ad ipsam

lib. 1. cap. 25. & l. IV. cap. 33. de Vitiis Sermonis fusius differentem. *Ouzelius.*

3. *Si mihi — confidas*] Ex editione quadam Oxoniensi *Jac. Ouzelius* reponit si mihi — confidas, quod equidem miror, quum hac lectione recepta nullus sensus, nisi ineptus admodum & incommodus, exsurgat. Sed bonus ille vir in syntaxi expedienda laboravit, cum in animum non revocaret istiusmodi pronomina apud optimos auctores non raro παρέλκειν, ut multis ostenderunt viri doctissimi *Dionys. Lambinus* ad *Lucretii* lib. III. p. 292. & *Pet. Burmannus* ad *Phadri* lib. 1. Fab. XXI, 3. Hoc idem etiam in Græcis scriptoribus animadverti. *Athenagoras Legat.* pro *Christ.* cap. IX. Καὶ μὴ Μοι γελοῖον τις νομίσῃ τὸ εἶδόν ἐσταῖν τῶν θῆν. Sic & *Tatianus* in orat. ad Græcos aliquæ *Davies.*

tium est patefacere, ¹ omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa: magisque omnia verisimilia, quam vera. Quo minus mirum est, nonnullos tædio ² investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere succumbere, quam

Ibid. Judex. Cicero lib. ix. ep. 20. ad Att. Iconii decem dies sedimus, ubi perperam edunt fecimus, egimus. Ad Lent. lib. 1. ep. 9. Sedente Pompeio, in iudicio scilicet, aut senatu. Judicium enim sedere, l. 6. D. de postul. Woverus.

4. Novus aliquis] Aiunt in MSto esse novus aliqui. Probe. Tertullianus in Apologet. cap. xix. Aliqui Manethon Ægyptius. A. Gellius Noct. Attic. lib. 1. cap. 13. Etiam repentinus aliqui (sic MS.) casus rem commodius agi posse polliceretur. Idem lib. xi. cap. 13. Dicatque mihi quaso aliqui vestrum; ac mox: Ne vos facile perstringeret modulatus aliqui currentis facundia sonitus. Vide & G. J. Vossium Anal. lib. iv. c. 8. Davies.

1. Omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magisque omnia verisimilia quam vera] Academicum agit Cæcilius. Cicero in Lucull. pag. 4156. Neque inter nos & eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin

ea vera sint, qua defendunt; nos probabilia multa habemus, qua sequi facile, affirmare vix possumus. Plura asserre de re nota supervacuum; vide tamen, si opus est, A. Gellium N. A. lib. xi. c. 5. Idem.

2. Investiganda penitus veritatis cuilibet opinioni temere succumbere] Sic omnino MS. Hoc tamen non impedit, quominus Fulv. Ursinus reposuerit investiganda potius veritatis; Fac. autem Ouzellius & Chr. Cellarius ediderunt investiganda penitus veritatis cuilibet opinioni temere potius succumbere. Male prorsus, cum vox illa potius crebro subaudiatur. Corn. Nepos Datam. c. 8. Statuit congregari, quam cum tantis copiis refugere. Livius xxiii, 43. Ipsorum, quam Annibalis interesse. A. Gellius N. A. lib. 11. c. 7. Declinanda sensim & relinquenda esse dicunt, quam respuenda. Sed & apud Græcos particula πᾶν intelligitur. Porphyrius Abstin. lib. 11. sect. 15. Καὶ μαγνὰ καὶ ἡ πᾶν. ὅτι καὶ οἱ τοῖς τοῖς πολλοῖς πᾶν. Tatianus in Orat. ad Græcos,

in explorando pertinaci diligentia perseverare. Itaque ¹ indignandum omnibus, indolescendumque est, ² audere quosdam, & ³ hoc studiorum rudes, ⁴ literarum profanos, ⁵ expertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum, ac maiestate decernere, de qua ⁶ tot omnibus seculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa Philosophia deliberat. Nec immerito; cum tantum absit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque ⁷ quæ supra nos cœ-

cap. LXI. Χρὴ τὸ περιστάσθαι κατὰ τὴν ἡλικίαν πιστεύειν. ἢ ὡς τοῖς ἀπὸ τῆς πηγῆς θουσι ἀφ' οὗ Εὐσεβίου. Eusebius tamen Præp. Evang. lib. x. cap. 11. ibi legit *μᾶλλον ἢ ὡς*. Vide & Justinum Martyrem Apol. 1. c. 18. ed. Oxon. Davies.

1. Indignandum omnibus indolescendumque est] Sollicitari non debuit hæc scriptura veteris exemplaris. Etenim proba est, & Octavii disceptatione firmatur Cæcili verba repetentis cap. 16. *Es quoniam frater meus erupi agre se ferre, stomachari, indignari, dolere, &c. Rigalt.*

2. Audere quosdam, & hoc studiorum rudes] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Antea legabatur, *audire quosdam*. In eodem MS. *rude male*, pro *rudas*. Christianos autem studiorum rudes habitos observabamus ad eum Arnobii locum lib. 11. *Hocine est illud*

fastidium vestrum, sapientia hac arrogans, qua despuitis nos ut rudes, &c. Vide sis quæ ibi observabamus. Herald.

3. Hoc studiorum rudes] Rerum divinarum imperitos. Rigaltius.

4. Litterarum profanos] Illiteratos, Profanum vulgus. Idem.

5. Expertes artium etiam sordidarum] Inertes, artium quarumlibet exsortes. Artes sordidas dicit, illiberales, quæ separari solent ab iis quas homine ingenuo non indignas censemus. Significat igitur vulgus infimum, & fecem vulgi. Sic Cæcilius adhuc ethnicus pauperes Christianos despicit. Idem.

6. Tot omnibus seculis] Proba lectio. Quod enim notant *tot omnibus* scriptum non esse in MS. Reg. verum non est. *Tot omnes*, ut plerique omnes. Heraldus.

7. Quæ supra nos cœlo su-

lo suspensa sublata sunt, neque quæ infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut ¹ scrutari permissum, aut stuprare religiosum: & beati satis, satisque prudentes jure videamur, ² si secundum illud vetus Sapientis oraculum, nosmetipsos familiariter noverimus. Sed quatenus indulgentes insano; atque inepto labori, ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, & in terram projecti cælum ipsum, & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem, non vanis & formidolosis opinionibus implicemus. ³ Sint principio om-

[suspensa sublata sunt.] Totus hic locus ad fidem exemplaris editus est. Et frustra sunt, qui pro sublata scribi jubent *sublimata*. Sustolluntur ea quæ sus, sive sursum, id est in altum, tolluntur. Itaque sublata sunt *τὰ ὑψώθημεν*. Sublata dixere delicatiores pro suslatis. Et hic sublata opponuntur *demersis*, ut suspensa profundis. Recte igitur Minucius ait, non esse permissum scrutari quæ supra nos cælo suspensa sunt, neque esse religiosum ea quæ sub terram profunda sunt stuprare; quasi stuprum inferant terræ, qui in viscera ejus penetrare audent. Elegantissima sunt in hanc sententiam à Plinio notata lib. 11. cap. 63. & præfatione lib. xxxiii. Rigaltius.

1. *Scrutari]* Liber Reg. *scrutare permissum, aut stu-*

prari. Rigaltius.

2. *Si secundum vetus sapientis oraculum nosmetipsos familiariter noverimus]* Variis hæc sententia tribuitur. Clemens Alex. Strom. 1. τὸ πρῶτον γινώσκει σπαντὸν, οὐ μὲν Χάριτος ὑπεκλήφασι. Χαριτωδίων ὃ ἐν τῷ ᾧ θύων, Θαλῦ. Αἰετοτίλης ὃ. 2. Πυθίας, cui & Dio Chrysostomus adscribit orat. vi. At Clemens Strom. 11. ex eo translatus ait, quod Moyses ᾧ θύων σπαντὸν. Plato Alcibiade 1. & Xenophon iv. ἀπὸ μνημ. Pythiæ præceptum, quod Pythagoras nosse dæmonium suum, hoc est, ut Hierocles interpretatur, τὸ θυλά. Wewerus.

3. *Sint principio omnium semina natura in se coeunte densata]* Ita edidimus MS.

Reg. auctoritatem sequuti. Et sane Epicurea disciplina,

nium semina natura in se coeunte densata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concursuibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, ¹ & cœlum licet sua materia suspenderit: ² licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor: unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est? Homo & animal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, ³ elementorum ut voluntaria concretio est: in quæ rursus homo, & animal omne dividitur, solvitur, dissipatur. Ita in fontem refluunt,

unde haurita ista sunt, lectionem hanc flagitabat, non principia, quæ erat vulgata lectio. *Heraldus.*

1. *Et cœlum licet sua materia suspenderit*] Nihil mutandum. *Sua materia*, id est sui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo. *Rigaltius.*

2. *Licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor*] Sic ista duo commata restituiimus ordine præcedentium ducti. Nec dubitamus quin nobiscum sentiat quisquis attentius ea pensitaverit. In exemplari legitur: *licet terram fundaveris pondere. & mare licet influxeris è liquore.* Facile adducor ut credam istud, è liquore, occasionem dedisse librariis conturbandi quæ non capiebant. Si quis au-

tem adhuc pressius hæreere velit exemplari, scribat nobis faventibus: *& mare licet influxerit eliquor.* Nam & eliquare & eliquamen dixere auctores valde boni. Stagnabat aquis terra, priusquam dixisset Deus, *Appareat arida.* Verbo Dei aquæ se receperunt in conceptacula sua; & sic eliquatus est humor ille circumfluus, quo terra imbuebatur. Inde autem facta sunt aquarum maria, & eliquor fluxit in mare, vel, ut ait Minucius, *influxit mare*, hoc est, suo influxu fecit mare. *Idem.*

3. *Elementorum ut voluntaria concretio est*] Legendum puto *elementorum* id *voluntaria concretio est*, quemadmodum editio *Sabai*, alique veteres representant. *Davies.*

& in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore ! Sic, congregatis ignium feminibus, soles alios atque alios semper splendere : sic, exhalatis terræ vaporibus, nebulas semperadolescere ; quibus densatis coactisque, nubes altius surgere ; iisdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare, vel nimbis collidentibus, tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare. Adeo passim cadunt, ¹ montes irruunt, arboribus incurrunt, sine delectu tangunt loca sacra & profana, homines noxios feriunt, & sæpe religiosos. Quid tempestates loquar varias & incertas ; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur ? in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confusa ? in incendiis, interitum convenire insontium nocentiumque ? &, cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire ? &, cum belli ardore sævitur, meliores potius occumbere ? In pace etiam, non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur : ut in pluribus nescias, ² utrum sit eorum detestanda

1. *Montes irruunt*] Bene, nam irruere est ruere in quem. *Claudianus* conf. *Mall. Theod.* v. 195. in optimis libris MSS. & ed.

Irruet intrepidus flammæ. *Prudentius* *Apotheosi* v. 414.

Ecce Gerasenos legio irruit effera porcos.

Ammianus lib. xvii. cap. 28.

Hasternus Parthicus irruens, obliquatis mensibus, Istro mi-

scetur. *Avienus* *Descript. Orbis* v. 594. de *Acheloo,*

Irruit Hadriacum tergum maris. *Cellar.*

2. *Utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas*] Hinc *impium Hæsi-*
odi votum *Op. & Dier.* vi. 270.

Νῦν δὲ ἵνα μὴτ' αὐτὸς ἐὼς αἶρ

Ἰπποκρίτης δὲ καὶ

Εἰς μὴτ' ἵπὸς αἶθρ. ἱππ

καὶ αὐτὸς δὲ καὶ

pra-

pravitas, an optanda felicitas. Quod si mundus divina providentia, & alicujus numinis auctoritate regeretur, ¹ numquam mereretur Phalaris & Dionysius regnum; numquam Rutilius & Camillus exilium, numquam Socrates venenum. Ecce arbuta frugifera, ecce jam seges cana, ² jam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine cæditur. Adeo aut incerta nobis veritas occultatur & premitur: aut, quod magis credendum est, variis & lubricis casibus, ³ soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit; quanto venerabilius ac melius antistitem veritatis majorum excipere disciplinam? religiones traditas

*Εμμεναι, σὶ μείζων γὰρ δίκη
ἀδυνάτοισι ἔστι.*

In eandem sententiam & Pindarus apud Maximum Tyrium Dissert. 11. Πότῃρον δὲ καὶ πῶς οὐκ ἔστιν ἡ καλοῦς ἀπάτης ἀναβαίνειν ἐπὶ χθονίους γένους ἀνθρώπων, δῖος μὲν, ἰσθῶς, ἀφῆκεν αἰσῶν, quasi virtus vitio sit æquanda, quod eam felicitas non semper comitetur! Quanto fortius & melius Platonici & Stoici Philosophi, qui fortunæ incommoda adeo contemscere, ut in sapientem injuriæ non eadere censuerint; quæ de re adi Alcinoum doct. Plat. cap. 27. & Senecam de const. sap. capp. v. seqq. Davies.

I. Numquam mereretur Phalaris & Dionysius regnum, nunquam Rutilius & Ca-

millus exilium] Habet ex Cicero, qui hæc latius duxit de Nat. Deor. lib. 111. cap. 32. 33. Davies.

2. Jam temulenta vindemia] Proxima temeto; de qua mox temetum fiat: unde & temulenti. Rigaltius.

3. Soluta legibus fortuna dominatur] Præclara est in hanc sententiam fortunæ consideratio Plinii lib. 11. Toto quippe mundo & locis omnibus omnibusque horis, omnium vocibus fortuna sola laudatur, sola arguitur, & cum conviciis colitur; volubilis, à plerisque vero & cæca etiam existimata, vaga, inconstans, huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium, sola utramque paginam facit, colere?

colere? deos, quos à parentibus¹ ante imbutus es timere, quam nosse familiarius, adorare? nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi seculo in ipsius mundi natalibus,² meruerunt deos vel faciles habere, vel reges?

VI. Inde adeo per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipales, ut Eleusinos Cererem,³ Phrygas Matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldaeos Belum, Astartem Syros, Dianam Tauri-

Lactantius lib. 111. cap. 27. Simulacrum ejus cum copia & gubernaculo fingunt, tanquam hac & opes tribuat, &c. Idem.

1. *Anse imbutus es timere quam nosse] Rectissima est hæc libri veteris scriptura. Et impersonaliter quidem accipienda videtur. Idem.*

2. *Meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges] Faciles dicit beneficos, benemeritos. Plinius lib. 11. Hic est vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur. Idem.*

Ibid.] Miror unde factum, ut vir doctissimus Fax. Perizonius hoc in loco reposuerit vel patres habuere vel reges, cum nec omnes ii, qui statim recensentur, vel patres fuere vel reges. Faciles sunt placidi & propitii, ac proinde

benefici. Virgilius Eclog. 111, 9.

— Faciles Nympha risere — Ubi Servius hoc modo: ideo inquit, indulgere Nympha, quia mites sunt & exorabiles, sic in Georgicis: Et faciles venerare Napæas. Prudentius contra Symmachum lib. 11, 804.

Sic probus, atque reus capitalis criminis isdem Sideribus, facilisque poli bonitate fruuntur.

Hinc apud Arnobium lib. 1, pag. 5. Sequitur ut abundantia tempore (Dii) irati difficilesque non sint. In Ethnicis autem multos ob munera artiumque inventionem Deos esse habitos, nemini latet. Vide Clementem Alexandrinum in Protrept. pag. 13. A. ed. Lugdun. 1616. & nostrum cap. 20. Davies.

3. *Phrygas Matrem] Non*

os, Gallos Mercurium, ¹ universa Romanos. Sic eorum potestas & auctoritas, totius orbis ambitus occupavit: sic imperium suum ultra Solis vias, & ipsius Oceani limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum: ² dum obsessi, & citra solum Capitolium capti, colunt deos, quos alius jam sprevis-

opus est, ut cum *Sigism. Gelenio, Laurentio Barrensi, Fulv. Ursino*, eosque secuto *Chr. Cellario* reponamus *Phrygae magnam Matrem*; renititur enim unicus MS. *Cybeleque* *καὶ θεῶν* interdum *mater* dicitur. *Virgilius* *Georg. IV, 64.*

Tinnitusque cie. & Matris quate cymbala circum.
Ac Æneid. III, 111.

Hinc Mater cultrix Cybeli, Corybantiaque ara.
Sic enim cum *Servio* legendum arbitror, non *Cybele*, ut habent editt. recentiores. Ita & *Arnobius* lib. v. p. 167. *Davies.*

1. *Universa Romanos*]
Mox dicet, *Universarum gentium sacra suscepisse.* Et paulo post: *Initiasse ritus omnium religionum.* Cur ergo tam crudeliter obstiteret Christianis? Sunt qui factum id fuisse dicant, eo quod *Judaeorum* ac deinceps *Christianorum* Deus, solus coli vo-

luerit. Et certe cum sit vere Deus, sequitur eum solum esse Deum, nec præter ipsam coli debere alium quenkquam. Quod est sane verissimum: sed quæstionem minime solvit. *Lampridius* aliam tradidit rationem in *Alexandro Severo*, quem in larario suo habuisse refert divos principes, sed optimos, electos, & animas sanctiores, in quibus & *Apollonium*, & quantum scriptor suorum temporum dicit, *Christum*: præterea Christo templum facere voluisse, eumque inter Deos recipere. Hoc etiam cogitasse *Adrianum*; ac templa in omnibus civitatibus sine simulacris fieri jussisse ad hoc parata, sed prohibitum fuisse ab iis, qui consulentes sacra repererant omnes *Christianos* futuros si id evenisset & templa reliqua deferenda. *Rigalt.*

2. *Dum obsessi & citra solum Capitolium capti, colunt Deos*] Respicit ad id, quod

set iratos; & per Gallorum acies mirantium superstitionis audaciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum¹ captis hostilibus mœnibus adhuc ferociente victoria numina victa venerantur: dum undique hospites Deos quarunt, & suos faciunt: dum² aras extruunt etiam ignotis Numinibus, & Manibus. Sic dum universarum gentium sacra suscipiunt, etiam³ regna meruerunt. Hinc perpetuus venerationis tenor mansit, qui longa ætate non infringitur, sed augetur: quippe antiquitas cerimoniis atque fanis tantum sanctitatis tribuere consuevit, quantum adstruxerit vetustatis.

VII. Nec tamen temere, ⁴ ausim enim ingestum est, cum tota urbs præter Capitolium, a Gallis Senonibus fuit occupata. Vide inter alios *Florum* lib. 1. cap. XIII, 16. *Davies*.

1. *Captis hostilibus mœnibus*] MS. Reg. exhibet *dum capti in hostilibus mœnibus*, ac ita sane reponit *Joan. Meursius*; sed sensus adversatur, pro quo rescripserim *captis vi hostilibus mœnibus*. Vide *Arnobium* contra Gentes lib. III. p. 122. & *Prudentium* in *Symmach.* l. II, 346, seqq. *Davies*.

2. *Aras ignotis numinibus & manibus*] Bene *Cæcilius* componit Deos Manes cum ignotis numinibus. Bene, inquam, ex *Epicuri* sensu, qui negabat esse aliquos Manes & subterranea regna. Etenim Manes eorum dicuntur qui

jam esse desierunt, ac proinde nulli sunt. Et *Cæcilius* Ignoros Deos spernit, quia sunt ignoti: & manes sive defunctos, quia defuncti & jam nulli. *Rigaltius*.

3. *Regna meruerunt*] *Codex Regius*, auctore *Meursio*, repræsentat *regna merunt*, unde illi placet *regna inierunt*, vel *regnauerint*. Sed hoc demum est id longe quærere, quod pro pedibus jacet. Rescribo *regna merent*. Vox est *Plauto* frequenter usitata. *Davies*.

4. *Ausim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare*] *Cæcilius* supra de schola *Epicuri* dixit, magis esse credendum in rebus humanis solutam legibus fortunam dominari, adeoque terribilem

terim & ipse concedere & sic melius errare, majores nostri aut observandis auguriis, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operam navaverunt. Specta¹ de libris memorias, jam eos deprehendes initialle ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens & sæviens placaretur. ² Testis mater Idæa, quæ

agi cuncta variis & lubricis casibus, non deorum aliqua providentia aut cura. Hac vero dissertatione sua currente, sentit eo se ferri ut fateatur Romanos haud frustra deditos fuisse religionibus suis erga Deos etiam externos, quando talium numinum favore ac tutela totius orbis imperium teneant. Antequam igitur exemplis hoc probare incipiat, ne quid præjudicet opinioni suæ de fortuna, corrigit sese interjectione ista: *Ausim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare*, obijciens errorem pudendum Octavio, qui Deum colat cultoribus suis gravem & noxium potius quam beneficium, bona futura & incerta promittentem, mala ac præsentia non avertentem; imo dehortantem ac depellentem suos ab honoribus, opibus & voluptatibus, tanquam ab rebus non suis. Ait ergo Cæ-

cilius sese melius errare quam Octavium, si Romanorum superstitiones probare videatur tam utiles & prosperas cultoribus suis. *Rigalt.*

1. *Specta de libris memorias*] In exemplari, quod hactenus unicum habemus scriptum est, *memoria*. Itaque conjecturæ locus est, nec erit magni momenti discrimen, utrum legas: *Specta de libris memoriarum*: an, *specta de libris memorias*. Hos libros Arnobius lib. vii. p. 243. *Annales* nuncupat. *Non imus insitias*, inquit, *in Annalium scriptis contineri hac omnia quæ sunt à vobis in oppositione prolata*. Idem.

2. *Testis mater Idæa*] Hæc est verissima lectio, cujus vestigia agnovimus in MS. Reg. ubi scriptum sane fuerat *Idæa*, sed quia litera I parum coherbat, ac præcedenti voci fuerat adjecta, idcirco eam pene deleverant; ut literulæ istius nonnisi simulacrum aliquod adventu

adventu suo & ¹ probavit matronæ castitatem, & urbem metu hostili liberavit. ² Testes equestrum fiatrum ³ in lacu, ⁴ sicut ostenderant, statuæ consecratæ, qui ⁵ anhelis, spumantibus equis at-

remanserit. Alii igitur ediderant, *Mater Deum*; Fulv. Urfinus *Mater Dea*, sed adjecta notula, quæ *Mater Idaea* volebat legi, Cicerone auctore lib. de aruspicum responsis; *Atque illa mater Idaea*. Sed & alia poterant adjici. *Lactantius* igitur lib. 11. c. 7. *Claudia quoque proponitur in exemplo miraculi. Nam quum ex libris Sibyllinis Idaea mater esset accita, &c.* Apposite quoque *Lucetius* lib. 11.

*Horrifice fertur divina
Matris imago.*

*Hanc varia gentes an-
tiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem,
Phrygiæque cateruas
Dant comites. Herald.*

1. Probavit matrona ca-
stitatem] *D. Hieronymus* lib. 1. contra Jovin. *Claudia virgo Vestalis cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idaea in vado Tiberis haberet, fertur ad comprobendam pudicitiam suam, cingulo duxisse navim, quam multa millia hominum trahere nequiverant. Vide & Livium lib. 1x. Arnobium lib. vii. aliosque. Wowerus.*

2. Testes equestrum fiatrum] *Tyndaridarum, Castorum. Rigaltius.*

3. In lacu] *Juturnæ. Idem.*

4. Sicut ostenderant] *Eodem habitu. Idem.*

Ib. Sic MS. & editi vetustiores. Fulv. tamen Urfinus deesse aliquid existimans edidit Sicut se ostenderant, & Cass. Barthius Advers. lib. xliii. c. 25. non dubitandum aut vere conjecisse doctissimos viros, qui reducant sicut ostenderant se; quasi scilicet pronomen reciprocum subaudiri non possit! Corn. Severus in Aetna v. 317.

— *Penitusque coacti
Exagitant venti* —

Sedulius Carm. lib. iv. 80.

— *Propriūque lavans in gurgite fletus.*

Auctor Paneg. v. cap. xii.

8. Posuere venti, fugere nubes &c. Multa hujusmodi suppeditabit *G. J. Vossius Anal. lib. iiii. c. 3. & de Construct. cap. 58. Davies.*

5. Anhelis] *Vel anhelis equis. Valerius Max. lib. i. c. 8. Sui equorumque sudorem abluere vixissent. Lactantius l. ii. c. 7. Equorum sudorem abluentes.*

que

que fumantibus de Perse victoriam, eadem die,
² qua fecerant, nuntiaverunt. Testis ² ludorum
 offensi Jovis de somno ³ plebei hominis
⁴ iteratio : & ⁵ Deciorum devotio rata. ⁶ Te-
 stis & Curtius, qui ⁷ equitis sui vel mole ⁸ vel

Cicero Tusc. 1. Non mo-
 do adjuvatores in praeliis victo-
 ria po. Ro. sed etiam nuncii
 fuisse pertrahuntur. Rigaltius.

1. Eadem die qua fece-
 rant.] Qua fecerant quod
 hic narratur, qua & ipsi pu-
 gnaverant. Meursius per-
 peram qua vicerant. Rigalt.

2. Ludorum offensi Jovis]
 Scriptum fuerat in aliquo
 exemplari primario; offens
 spovis. Descriptum inde fu-
 it in Cod. Reg. Offensio Jo-
 vis. Legetidum, offensi Jo-
 vis. Et recte, ludorum Jo-
 vis. Erant enim dicati Jovi
 Circenses ludi, maximi voti-
 vi, bello Latino tum primum
 facti. Arnobius vii. p. 246.
 Estus ignoscere debeamus Jo-
 vi indignanti se spretum, nec
 Circensibus propriis sollicitio-
 nem adhibitam curam. Pro-
 priis scilicet Jovi ipsi dicatis.
 Idem.

3. Plebei hominis] Cice-
 ro, rustici cujusdam Romani :
 Valerius nomen illi fuisse
 scribit Ti. Atinio, homini
 ex plebe. Idem.

4. Iteratio] Instauratio.
 Totam hanc historiam, pro-
 lixius certe, sed & scrupu-

losius persequitur Arnobius
 lib. vii. p. 244. Idem.

5. Deciorum devotio rata]
 Etenim laborantes perditas-
 que vires Urbis Ro. correxit.
 Itaque dignosci arduum est.
 utrum Romana civitas utili-
 us habuerit Decios duces; an
 amiserit. Quoniam vita eo-
 rum ne vinceretur obstitit :
 mors fecit ut vinceret. Huc
 allusit Juvenalis hoc versu :
 Pluris enim Decii, quam
 qui servantur ab illis.

Idem.

6. Testis & Curtius] La-
 cus Curtius; ab illo famoso
 equite M. Curtio. Idem.

7. Equitis sui] Marci
 Curtii, unde nomen indi-
 tum Lacui Curtio. Idem.

8. Vel honore] Valerius Max.
 lib. v. c. 6. Super quem universi
 cives honoris gratia certatim
 fruges injecerunt. Livius vii.
 6. Dona que ac fruges super
 eum a multitudine virorum ac
 mulierum congesta. Idem.

Ibid. Scribendum onere,
 quemadmodum recte obser-
 varunt. Error autem inde
 natus, quia bonus scribebant
 sapius; quare pro honore scri-
 ptum honore. Probam au-

honore

honore hiatum profundæ voraginis cœquavit. Frequentius etiam quam volebamus deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt. Sic ¹ Allia nomen infaustum. ² Sic Claudi, & Junii non prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est. Et ut ³ Thrasymenus Romanorum sanguine & major esset, & decolor, ⁴ sprevit

tem equitis. Nam qui equi sui, vel eques legi volunt, falluntur. Equitem dicit equum ipsum Minucius, Virgilius, cujus verba usurpare amat, auctoritatem sequutus Georg. III, 115.

*Frana Pelethronii Lapithæ,
gyrosque dedere*

*Impositi dorso, atque equitem
docuere sub armis*

*Insultare solo, & gressus
glomerare superbos.*

Herald. Vide Cl. Broukhusium ad Propertii l. IV. El. III, 38.

1. Sic Allia nomen infaustum.] Nota clades Romanorum ad Alliam, XI. ab urbe lapide Crustuminiis montibus in Tiberim defluentem, ex quo a Gallis Roma capta & exusta. Livius lib. V. cap. XXXVII. nec omen ejus dici, qui inde Aliensis dicebatur, obscurum, Idem lib. VI. cap. 1. nec formula nostri unde sumpta sit, incertum, quippe Virgilius Æncid. VII. vers. 717. prædixerat

*Infaustum interluit Al-
lia nomen.*

sed id hoc loco disquirendum est, quare in exemplis contemptæ vel neglectæ religionis numeretur. Caussam Livius lib. VI. cap. 1. & Macrobius Saturnal. lib. I. cap. XVI. hanc adferunt, quia Q. Sulpicius tribunus militum, adversus Gallos pugnaturus, rem divinam dimicandi gratia fecerit postridie idus Quintiles. Diem autem postridie calendas, nonas, idus, in atris & infaustis habuerunt. Cellar.

2. Sic Claudii & Junii] P. Claudius, Appii Cæci filius, consul, ejusque collega L. Junius, Punico primo bello, contra auspicia & vetante pullulario navigaverunt. Ille victus a Pœnis est: hic classem tempestate amisit. Cicero Nat. D. lib. II. cap. III. Valerius Maximus lib. I. cap. IV. Eutropius lib. II. cap. XV. Idem.

3. Thrasymenus decolor.] Arnobius lib. IV. Apud Thrasymenum lacum sanguine currere torrentes. Rigaltius.

4. Sprevit auguria Flami-
E auguria

auguria Flaminius; ¹ & ut Parthos signa repetamus, ² dirarum imprecationes Crassus & meruit, & irrisit. Omitto vetera, quæ multa sunt, ³ & de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poetarum: prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas & protegitur & ornatur; ⁴ magis sunt augu-

rus] Quod signifer defixum lignum non poterat convellere. Lege *Livium* lib. xxii. cap. 111. Ferociter enim apud *Silium* dixit lib. v. vers. 118.

*Sat magnus in hostem
Angur adest ensis, pul-
chrumque & milite di-
gnum*

*Auspicium Latio, quod
in armis dextera præ-
stat.*

Cellar.

1. *Et ut Parthos signa repetamus*] Hæc adsignare videntur ætatem Minucii sub Severo. Sed auctor est *Spartianus* Septimium Severum Parthicum bellum suscepisse gloriæ cupiditate, non aliqua necessitate adductum, & jampridem Parthos signa militaria, quæ M. Crasso & M. Antonio ademerant repolcenti Octavio Augusto reddidisse narrat *Tranquillus*. Rigaltius.

2. *Dirarum imprecatio-*

nes] Devovente Crassum tribuno pl. Metello, ut ait *Florus* lib. 111. cap. xi. & vate in Syria *Straboni* nuntiante, sive litari non posse, ut *Plutarchus* Crasso p. 554. *Cellarius*.

3. *Et de Deorum natalibus &c.*] Locus à vitiosa interpunctione laborat, sic autem distinguendus est; & *de Deorum natalibus, donis, muneribus negligo carmina Poetarum*, nemo enim nescit quam frequentes sint in his canendis Poetæ. *Davies*.

4. *Magis sunt augusta Numinibus incolis, præsentibus, inquilinis, quam cultus insignibus & muneribus opulenta*] Sic olim habuit *Codex Reg.* Hodie præfert: *cultu insignibus*. Unde Critici occasionem arripuere corrigendi: *cultu insignia*. Sed apparent vestigia derasæ litteræ s. quam nos hac editione reducimus in lucem, ut
ita

ita numinibus incolis, praesentibus, inquilinis, quam cultus insignibus & muneribus opulenta. Inde adeo pleni & mixti Deo vates futura praecerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum. Etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, ¹ quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus.

VIII. Itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, ² quamvis incerta sit vel ratio, vel origo, maneat tamen ³ firma consensio, ne-

reseat Minucii sensus iste genuinus, Tempia ac delubra Romana magis esse divinae beneficentiae titulis augusta, quam cultus insignibus aut muneribus opulenta. Beneficentiae tituli sunt augustae illae inscriptiones, NUMINIBUS INCOLIS. NUMINIBUS PRAESENTIBUS. NUMINIBUS INQUILINIS. At opulenta cultus insignia sunt aureae statuae, thesauri, acerrae, lectisternia, solisternia, currus & alia huiusmodi pretiosa. Rigaltius.

1. Quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus] Verbum nolumus, minus apte interiectum videatur; nisi praecedentia sic repetantur. Per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos per diem negamus esse, nolumus videre, imo quos vi-

dimus, audivimus, agnovimus, pejeramus. Scio quid hic alii tentaverint. Sed obstat exemplaris auctoritas. Rigaltius.

Ibid. Mihi dubium non videtur, quin vir summus J. F. Gronovius Observ. Eccles. cap. VII. recte correxerit negamus, nolumus, ejeramus, quod idem valet, ac non agnoscimus; omnes enim vident quam dura sint & contorta, quae Nic. Rigaltius in hunc locum commentatus est. Davies.

2. Quamvis incerta sit ratio vel origo.] Proba lectio. Nam quorundem haec ratio? ut emendavit Meursius. Herald.

3. Firma consensio.] Sensus publicus, consensus gentium; qui saepe adducitur à Plinio ad disputationes huiusmodi. Rigaltius.

minem fero tanta audacia, tamque irreligiosa nescio qua prudentia tumescentem, qui hanc religionem¹ tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere, aut infirmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenæus, vel, qui prior,² Diagoras Melius,³ cui Atheon cognomen apposuit antiquitas, qui uterque nullos deos as-

1. *Tam vetustam, tam utilem.*] In aliquo exemplari scriptum fuerat antiquario more, *tam vetustam utilem*. Quod est *tam vetustam, tam utilem*. Syllabas proxime repetitas semel scribebant, ut videmus in editione Pandectarum juris ad exemplar Florentinum. Et hæc scriptura compluries in Minuciano exemplari reperitur. *Rigaltius.*

2. *Diagoras Melius*] In MSto est *Diagoras Milesius*, ac ita sane eum vocarunt non modo *Eusebius & Theodoretus*, ut notavit vir doctissimus *Ric. Bentleyus* ad fragm. *Callimachi* 86. sed & *Chrysostomus* Hom. iv. in primæ Epist. ad Corinth. cap. i. ut animi sim dubius auctorine an Librariis hanc lectionem debeamus. Utcunque sit, Atheus iste in Melo insula fuit natus. Vide *Ælianum* Var. Hist. 11, 23. & *Suidam*. *Davies.*

3. *Cui Atheon cognomen apposuit antiquitas*] *Diagoræ* cognomen appositum A.

theo. Proscribere Athenienses talenti pretium illi, qui *Diagoræ* caput adferret. *Rigaltius.*

Ibid. Non debet hæc lectio mendi esse suspecta. *A. Gellius* Noct. Attic. lib. xv, 29. *Dua iste in loquendo figura nota satis usitataque sunt*, mihi nomen est *Julius*, & mihi nomen est *Julio*. *Tertiam figuram novam hercle reperi apud Pisonem in secundo Annalium.* Verba *Pisonis* hæc sunt: *L. Tarquinium collegam suum, quia Tarquinium nomen esset, metuere; eumque orat uti sua voluntate Romam contendat. Quia Tarquinium, inquit, nomen esset: hoc proinde est, tanquam si ego dicam, mihi nomen est Julium.* Et ita quidem plus vice simplici locutus est *Livius*. Plurimi sane MSS. corrupte exhibent quia *Tarquinio* nomen esset; verum hæc scriptura menti *Gelliana* prorsus adversatur, licet incertus hæreat *Jac. Gronovius*, recipienda sit necne, *Davies.*

seve-

severando, timorem omnem, ¹ quo humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt: numquam tamen in hac impietatis disciplina simulatæ Philosophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. Cum Abderitem Protagoram ² Athenienses viri, ³ consulte potius, quam pro-

1. *Quo humanitas regitur*] Humanitas hoc in loco genus humanum denotat. Noſter cap. 26. Idem etiam demonas prodidit terrenos, vages, humanitatis inimicos. Arnobius lib. 11. p. 75. *Quorum cruciatibus pascereſtur neſcio quæ viſ latens.* & humanitati adverſa crudelitas. Sic & ἀνθρωπότης apud Græcos. Theophilus ad Autol. lib. 1. pag. 73. ed. Pariſ. Κατανοήσαντες τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ἀνθρώπων φύσιν, ὡς ἐστὶν ἀνθρώπων. Et lib. 11. pag. 93. Ὅπως ἡ τῇ ἀνθρωπότητι ἡ βίη. Vide etiam pagg. 94 & 110. Davies.

2. *Athenienses viri*] Ultimam vocem temere prorsus expunxit Fulv. Ursinus, eodem enim modo boni auctores passim loquuntur. Caesar lib. 1. B. G. cap. 31. Harudum millia hominum xiv. ad eum venissent. Prudentius in Symmach. lib. 1. 550.

Ad sincera virum penetralia Nazarcorum.
Et lib. 11. 541.

*Eneadumque ultro vir-
etricia fœna virorum.*

Ruffinus in vers. Recogn. Clementis lib. 1. cap. 65. *Quiescite paullisper, o viri Israelitæ.* Vide & cap. 70. Idem.

3. *Consulte potius quam profane*] Non habere se dixerat Protagoras quod de diis pronunciaret; essent, nec ne: multis impedimentis prohiberi, tam propter rei difficultatem, quam propter humanæ vitæ brevitatem. Huic certe sermoni, pro Ethnici sententia convenire videatur illud Cæcili Minuciani, *Consulte potius quam profane.* Nam exordium ipsum, ut est à Cicerone positum, abruptius est: atque ob id jure Protagoras exterminatus. Rigaltius.

Ibid.] Joan. Meursius, cui placet inconsulte, eo modo se gessit, quem incaute secutus est Chr. Cellarius. Quid enim miri, si Cæcilius consultam vocet Protagoræ ἰστορίαν, quicap. 5. Academicum egit, & cap. 13.

fane de divinitate disputantem, & expulerint
suis finibus, & ¹ in concione ejus scripta deus-
serint: quid? homines (sustinebitis enim me
impetum susceptæ actionis liberius exerentem)
homines, inquam, ² deploratæ, inlicitæ, ac
³ desperatæ factionis grassari in deos non inge-
miscendum est? qui de ultima facie collectis
imperitioribus & mulieribus credulis, sexus sui
facilitate labentibus, ⁴ plebem profanæ conju-

*Carneadis & Academicorum
plurimorum in summis qua-
stionibus tutam dubitationem
impenſe laudavit? Davies.*

1. In concione ejus scripta
deusserint] Cicero: Librique
ejus in concione combusti. La-
ertius: *καταβύοντες ἐν τῇ ἀ-
γορᾷ.* Rigaltius.

2. Deplorata, inlicita ac
desperata factionis] Aiunt in
in MS. legi, inquinata. Sed
codicem antiquum alium à
Regio exemplari nemo ha-
æt-nus protulit. In Regio
dilectissime scribitur, inlici-
ta. Et merito quidem explo-
ditur, quod Ferrarius & Pri-
scianensis ediderant, inlicita.
Illud vero, inlicita, etsi de-
fendatur antiquitate exem-
plaris, nihilominus friget in-
ter illa duo, deplorata ac de-
sperata. Itaque, si conje-
cturæ locus est, legam, inci-
ta, quod est incitata, furiosæ,
rabidæ. Carullus in Galli-
ambo. *Alios age incitatos,
alios age rabidos.* Incitus,

quemadmodum percitus. In
Prudentii Vincentio ubi de
spiritibus immundis: *Qui
vos latenter incitos, In omne
compellunt nefas.* Idem.

3. Desperata factionis]
Ita à Gentilibus Christi-
ani vocabantur, ob eorum
generosam & præclaram
constantiam. Lactantius lib.
v. cap. 9. *Qui autem
cultores se Dei non abnegave-
runt, in eos potius carnificina
sua viribus, veluti sangui-
nem sitiant, incumbunt, &
desperatos vocant; quia cor-
pori suo minime parcunt.* In
Edicto Maxim. apud Euse-
bium l. viii. c. 12. *Καὶ ἐπει-
δὴ τὸ πᾶν τῆ αὐτῆς ἀποστολῆς
διαμνησθέντων ἐν ἑαυτοῖς μὴ τὰ τοῖς
ἡτοῖς ἐκτραπείναις τῷ ὀφειλομένῳ
ἐν τῇ θρησκείᾳ προσηγεῖν αὐ-
τοῖς, &c.* Ouzelius.

4. Plebem profanæ con-
jurat[i]onis instituunt] Exi-
stimabant enim conjura-
tiones ac factiones ad-
versus Deorum ceremoni-
ratio

rationis instituunt; quæ¹ nocturnis congrega-
tionibus, & jejuniis solemnibus, &² inhumani-
s cibus, non sacro quodam sed piaculo fœde-
rantur. ³ Latebrosa & lucifugax natio, in pub-
licum muta, in angulis garrula; ⁴ templa ut bu-

as, ipsamque adeo Remp. à
Christianis fœderari, atque
eos idcirco solemnibus jeju-
niis, inhumanis cibus & cete-
ris piaculis fidem suam invi-
cem astringere, quæ de re
plura observabamus ad Ter-
tulliani Apologet. *Profana*
autem *conjuratio* propter pia-
cula illa, quibus contesserari
existimabatur. Sic *profanus*
princeps apud Tacitum,
diro scelere implicitus & im-
piatus, ita ut à Deorum fan-
nis & ceremoniis longe sit ar-
cendus, & ab hominum con-
victu & commercio longe
relegandus. Lib. xiv. *Annal.*
Pervulgatum esse incestum
gloriantur matre, nec tolera-
turos milites profani principis
imperium. Sic profanos &
impiati seculi reos dicebat
Christianos Asclepiades in
agone Romani:

Quos ut profanos, impia-
ti & seculi

Reos, necesse est te magistro
interfici. Heraldus.

1. Nocturnis congregatio-
nibus] *Pervigiliis, nocturnis*
congregatio. Rigaltius.

2. Inhumanis cibus] Mox
dicet de infanticidio. Rigalt.

3. *Latebrosa & lucifugax*
natio] Sic habet exemplar:
& sic editum fuit prima edi-
tione Rom. *Idem.*

Ibid. Voce *nationis* se-
ctam sive genus indicat Mi-
nucius. Sic apud Phadrum
lib. ii. fab. v, 1. *Est Arde-*
lionum quadam Roma natio.
Ita & *nationem* pro Epicuri-
orum secta dixit Cicero N. D.
lib. ii. cap. 29. Davies.

4. *Templa ut busta despi-*
ciunt] Mox recurret idem
verbum, *Purpuras despi-*
ciunt: quod accidisse per ne-
gligentiam Minucii non di-
xerim, sed librariorum, qui
fulciendum putaverunt, quod
Minucius scripserat: *Tem-*
pla, ut busta, deos despiciunt.
Tertullianus lib. de Spectac.
cap. 13. *Dum mortui &*
dii unum sunt, utraque ido-
latria abstinemus: nec mi-
nus templa quam monumenta
despimus. Rigaltius.

Ibid. Tertullianus lib. de
Spectac. cap. 13. *Nec minus*
templa, quam monumenta
despimus. Nempe quum
plerisque Gentilium templis
defunctorum cadavera sita
essent ac tumulata, quod Cle-

ista despiciunt, deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri; si fas est, ¹ sacerdotum honores, & purpuras despiciunt, ipsi seminudi. Proh! mira stultitia & incredibilis audacia! spernunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt & futura: & ² dum mori post mortem timent, in-

mens Alexandrinus, Arnobius, Eusebius & alii pluribus comprobant, Christiani ab eo usu ea ut saepius & denominabant & aestimabant. Hinc etiam Amm. Marcellinus lib. xxi. de Gregorio Alexandriae Episcopo; Reversus ex comitatu principis, quum transiret per speciosum Genii templum, multitudine stipatus ex more, flexis ad adem ipsam luminibus. Quamdiu, (inquit) sepulchrum hoc stabit? Apposite autem ad hoc argumentum Tiberius apud Tacitum Annalium lib. iv. Haec mihi in animis vestris templa, haec pulcherrima effigies, & mansura. Nam quae saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Herald

1. Sacerdotum honores & purpuras despiciunt] De sacerdotum purpura dicebamus ad Tertulliani Apologet. cap. 15. Verum ex iis quae respondet postea Octavius facile videre est, heic non agi de purpuris sacerdotum, sed magistratuum, atque hunc locum ita esse distinguen-

dum, Rident sacra: miserentur miseri, si fas est, sacerdotum: honores & purpuras despiciunt. Octavius infra: Nec de ultima statim plebe consistimus, si honores vestros & purpuras recusamus. Lactantius lib. vii. c.

1. Qui vero ambitione inflati, aut amore potentia inflammati, omne studium suum ad honores acquirendos contulerunt, nec si Solem quidem ipsum gestemus in manibus, fidem commodabunt: ei doctrina, qua illos jubet, omnipotentia & honore contempto, humiles vivere, &c. Nota autem purpuras, quas scilicet nominatim damnabant, quod earum usus idololatricae proprie videretur dicatus, atque vel ex eo concludebat Tertullianus l. de Idolol. c. 18. non licere fideli dignitatis ac potestatis alicujus administrationem gerere. Vide sis quae ibi disputat. Heraldus.

2. Dum mori post mortem timent, interim mori non timent] Ex eodem sentu Martialis, furor est, ne moriari, mori. Rigaltius.

terim

terim mori non timent. ¹ Ita illis pavorem fallax spes solatia rediviva blanditur.

IX. Ac jam, ut fecundius nequiora prove-
niunt, serpentibus in dies perditis moribus, per
universum orbem sacraria ista teterrima impiæ
coitionis adolescunt. Eruenda prorsus hæc, &
execranda consensio. Occultis se notis & in-
signibus noscunt, & amant mutuo pæne ante-
quam noverint: passim etiam inter eos quædam
libidinum religio miscetur: ² ac se promisce
appellant ³ fratres, & sorores, ut etiam non in-

1. Ita illis pavorem fallax
spes solatia rediviva blandi-
tur] Sic omnino legitur in
exemplari: & eleganter Mi-
nucius sub persona Cæcili
ethnici dixit, *Fallax spes
blanditur Christianis pavo-
rem: & blanditur*, inquit,
solatia nescio qua rediviva.
Tertullianus lib. de Anima,
p. 344. *Quies finem operis
blanditur.* Rigaltius.

Ibid. Mihi non arrident
Rigaltii commenta. Chr.
Cellarius post alios edidit ita
illis pavor & fallax spes solatio
redivivo blanditur: at Jac.
Ouzelio placet ita illis pavo-
rem fallax spes solatio redivi-
vo blanditur. Proxime ad
MS. vestigia nobis legendum
videtur *vita illis pavorem,
fallax spes solatia rediviva
blanditur.* Sensus certe ap-
positus est, & loco congruus.
Davies.

2. Ac se promisce] Ita edi-

di, jubente MSto. In im-
pressis omnibus est *promiscue*,
quasi altera vox non esset La-
tina. Gellius in Præf. Noct.
Attic. *Indistincte atque pro-
miscue annotabam*: hinc *pro-
miscam cogitationem* dixit i-
dem scriptor lib. xi. cap. 16.
& *promiscas quæstiones* lib.
xiii. c. 9. Davies.

3. Fratres & sorores, ut
etiam non insoleus stuprum,
&c.] Nota est calumpnia ex
Tertulliani Apol. cap. 39. &
fane, ut ait *Asbenagoras* le-
gat. pro Christ. cap. 28.
*καὶ ἡλικίᾳ τῶν τοῦ θεοῦ καὶ ἡ-
γιασμένων οὐκ ἔστιν. τὸς δὲ ἀδελ-
φὸς ἔχουσιν καὶ ἀδελφὰς.* Men-
dacium ex eo est natum,
quod apud vet. hæc erant
nequitie verba. Vide Pe-
troni Satir. cum alibi, tum
capp. 9, & 11. ac *Just. Lipsi-
um* Var. Lect. lib. 11. cap. 1.
Sed iniquus admodum est
Cæcilius, qui quum testatus
solens

solens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum. Ita eorum vana & demens superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, ¹ maxima & varia & honore præfanda sagax fama loqueretur. Audio eos ² turpissimæ pecudis caput asini consecratum

esset Christianos *amare mutuo, pæne antequam noverint*, hæc voces in lequiores partem maluit accipere, quam de summo affectu interpretari, quandoquidem & ipse supra cap. 9. eo sensu Marcum fratrem dixerit, nec aliter passim boni auctores. *Quintilianus* Declam. cccxxi. Certe quoties blandiri volumus his, qui & amici esse videntur, nulla adulatio procedere ultra hoc potest quam ut fratres vocentur. Hinc perfidus iste Thrasyllus, dum fictis verbis Tlepolemi mortem lamentatur, illum *amicum, coætaneum, consubernalem*, fratrem denique ciere, ut refert *Apuleius* Metam. lib. viii. pag. 157. adi & p. 159. ed. Priczan. *Davies*.

1. *Maxima & varia & honore præfanda*] *Arnobius* lib. v. Objectanturque partes illa, quæ pudor communis abscondere, quas naturalis verecundia lex jubet, quas inter aures castas sine venia nefas est, ac sine honoribus appellare præfatis. Vide sis quæ ibi observamus. Impositum

autem iis est qui in MS. Reg. scriptum notant *maxime nefaria*. Sed ne observationes ejusmodi sæpius arguere cogamur; lectorem monitum volumus quæ notantur in *Notis Wowerii* tanquam è MS. Reg. ea omnia habenda falsa, nisi à nobis etiam confirmentur. *Heraldus*.

2. *Turpissima pecudis caput asini*] Ultimam vocem Glossematis suspectam habui not. ad *Cæsaris* lib. 111. B. G. cap. 1. ac etiamnum ob durissimum verborum ordinem ejiciendam censeo. Ut ut autem hæc res sese habeat, id modo certum, venenatam hæc sagittam in Judæos primus intortam Christianis demum inhæsisse, quemadmodum ostendunt loca, quæ advocavit *G. J. Vossius* Theol. Gentil. lib. 111. cap. 75. Ea re sedulo anquisitum est à viris eruditis, unde factum, ut hujusce criminis postulati essent Judæi. Vide *Tay. Fabrum* lib. 1. Ep. 6. rationes enim, quæ afferuntur, futes sunt & confutati prorsus indignæ. Pura puta ma-
inepta

inepta nescio qua persuasione venerari: ¹ digna
& nata religio talibus moribus. Alii eos fe-
runt ipsius antistitis ac ² sacerdotis colere geni-
talia, & quasi parentis sui adorare ³ naturam.
Nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sa-
cris apposita suspicio. Et qui hominem summo
supplicio pro facinore punitum, & crucis ligna

lignitas ineptissimæ fabulæ
ortum dedit, quæ dein in
Christianos translata est,
quippe solennis est Ethnico-
rum error, ut duas illas re-
ligiones misceant confun-
dantque. Epiphanius sancti Hæ-
res. xxvi. sect. 10. de Gno-
sticis ait. *Quæ δὲ τὸν Σαββαὶδ
οἱ τῶν ΟΝΟΥ προφῶν ἔχον, οἱ
δὲ χρίστου, & inde natum vide-
ri poterat commentum, si
modo constaret, Hæreticos
illos hanc opinionem fovisse;
quod mihi quidem non
fit credibile, cum Irenæus, in-
fensissimus eorum adversari-
us, simile nihil objecerit.* Sic
Augustinus de Joviniano lo-
quens lib. de Hæres. sect. 82.
*Hic omnia peccata, inquit,
sicut Stoici Philosophi paria
esse dicebat, nec posse peccare
hominem, lavacro regenera-
tionis accepto — Virgini-
tatem Mariæ destruebat, di-
cens eam pariendo fuisse
corruptam. Sed quoniam hos
errores homini non impe-
gerit Hieronymus, eorum im-
munem fuisse merito existi-*

mavit Des. Erasmus Argum.
in lib. 1. cont. Jovin. Tom.
111. fol. 7. Davies.

1. *Digna & nata religio
talibus moribus*] Quasi ali-
nina patientia & hebetudine.
Sic illudebant impii Christi-
anæ simplicitati. Rigaltius.

2. *Sacerdotis colere genita-
lia*] Calumnia stultissima,
ex ea occasione concinata,
quod Christiani quibus con-
tiggerat post fidem Christo
datam graviter labi, ita ut
Ecclesiæ communionem absti-
nerentur, si poenitentiae lo-
cum dari sibi flagitarent, hoc
tam demisse ac suppliciter
poscebant, ut acciderent ad
pedes & genua fratrum & sa-
cerdotum. Inde illa passim
apud rerum Christianarum
scriptores, *Advocui presby-
teris, & Voluntas caligas
fratrum detergere.* Rigalt.

3. *Naturam*] Hieronymus
epist. 61. *Pars corporis nostri
secretior quæ, à nobis natu-
ra dicitur.* Apuleius Miles.
11. *Natura crescebat.* Wo-
werus,

serali

feralia eorum ¹ ceremonias fabulantur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. ² Jam de initiandis

1. *Ceremonias fabulantur*

Sic quidem est in M^{to} Regio; sed legendum *ceremonias fabulatur*, ut edidit Sigism. Gelenius, Des. Heraldus, alique, nam sine numero singulari non constat *οὐκ ἔστι*.

Frustra autem est Joan. Meursius, qui reponit *ceremonia fabulantur*; *ceremonia* enim apud Latinos dicuntur *sacra omnia*, ut ait Isidorus Orig. lib. vi. cap. 19. & ante eum Servius ad Virgilii *Æneid.* iv, 302. Christianis igitur vitio vertit Cæcilius, quod & Christum, & crucem colant. Davies.

2. *Jam de initiandis tirunculis* Calumnia ista omnibus Christianorum apologis confutata, nec inventus quisquam est, qui ejus immanitatis sectam ullam hæreticorum vel levissima suspitione asperserit, ut existimem quæ de Gnosticis ac Quintilianis Epiphanius & alii nonnulli postea tradiderunt, ea omnia falsa esse, & in odium sectarum illarum ab hominibus perverse religionis conficta. Num enim id tacuissent Apologeticorum scriptores? Num tanta confidentia horrendam illam ca-

lumniam, tanquam commentum vere diabolicum confutassent? Sane quod alibi fatentur de aliis flagitiis, id etiam eo in argumento fateri non dubitassent, esse quosdam pseudochristianos, qui talibus quidem piaculis sese impiarent, sed eos nomine tenus esse Christianos: re autem vera diaboli sectatores & discipulos. Quæ igitur posterioribus sæculis de hæreticis tradita sunt ejusmodi, ea non dubitamus falsa esse. Sane Diabolus miris exemplis grassatur, & sæpe accidit ut perverso nonnullorum zelo ad opus suum abutatur, atque eorum mentibus ita illudat, ut Dei opus artibus diabolicis, id est, fraudibus, imposturis, mendaciis provehi posse existiment, unde nata fabularum illarum prodigia, quæ magno Christiani nominis probro etiam nunc simpliciorum manibus reruntur. Sed ad rem, De Montanistis quis unquam fando audivit talia ab iis patrari? Quis veterum, qui eorum hæresim confutavit, tale quid observavit? Et tamen Zonaras in can. 12. Concilii Constantinopolitani

tirunculis

tirunculis fabula tam detestanda, quam nota est. Infans farre contextus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. Is infans à tirunculo farris superficie, quasi ad innoxios ictus provocato, cæcis occultisque vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, hujus certatim membra dispertiunt, hac fœderantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. Hæc sacra sacrilegiis omnibus tetriora. ¹ Et de convivio notum est: passim omnes loquuntur: ² id etiam

ni fabulam eandem, nescio à quibus sibi traditam, tanquam indubitatam de iis narrat. Καὶ ὁ μὲν παῖδες. inquit, καθ' αὐτὸν τὸν αἵμα ὅσοντες, καὶ ἀρπάζοντες ὡς σίφον. Ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνον. Heraldus.

Ibid. Huic calumnie occasionem dedit Eucharistia, quam in rem insignis est locus inter fragm. Irenæi pag. 469. ed. Oxon. Χριστιανῶν ὅτι κατηχημένων δούλους Ἑλλήνας συλλαβόντες, εἶπε μὲν αὐτοῖς πικρὰ τὰτα δὲ ἡν δαίμων πικρὰ Χριστιανῶν ἀναγκάζοντες, οἱ δὲ οὗτοι μὴ ἔχοντες πῶς τὸ τοῖς ἀναγκάζουσι καθ' ἑδδὴν εἶρεν, παρέσθον ἡκούσας τὸ δισποτῶν τῷ θεῷ μετέλαψεν Αἰ-ΜΑΚΑΙ' ΣΑΡΚΑ εἶναι Χριστῶ, αὐτοὶ νομίσαντες τὸ ὄναι αἷμα καὶ σάρκα εἶναι, τὰτα ἐξέειπον τοῖς ἐκζητῶσι. Οἱ ὅτι λαβόντες ὡς αὐτὸ χρημα τῷ τοῖς αἵμα Χριστιανῶν, καὶ δὲ τῷ τοῖς ἀλ-

λοις Ἑλλήσιν ἐξ ἐπὶ μὲν πινον. Sane passim Christiani vet. S. Eucharistiam corpus Christi & sanguinem vocant, præcunte ipso Servatore apud Matthæum xxvi, 26, 28. Sin autem calumniandi materiam ab Hæreticis subministratam putes, mirum in modum favebunt Justinus Martyr A. pol. 1. c. 35. ac Eusebius H. E. lib. iv. c. 7. Davies.

1. Et de convivio notum est] Plinius Cæcilius, quamvis ethnicus, ab omni de convivio calumnia Christianos liberavit apud Trajanum: Etenim scripsit, morem illis fuisse coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Rigaltius.

2. Id etiam Girsensis nostri testatur oratio] Hanc adversus Christianos orationem fuisse Frontonis, declarat Octavius c. 31. ubi objectionem sic diluit: Eximus Fron-

Cirten-

Cirtensis nostri testatur oratio. Ad epulas solemni die coeunt, cum omnibus liberis, fororibus, matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, & incestæ libidini ebrietatis fervor exarsit, canis qui candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ, qua vinctus est, ad impetum & saltum provocatur: sic everso & extincto conscio lumine, impudentibus te-

ro non ut adfirmator testimonium fecit, sed convicium ut orator aspersit. Sed ambigitur uter iste Fronto fuerit, Papiusne Fronto Jurisconsultus, qui in Pandectis memoratur, an Cornelius Fronto Rhetor, quem Lampridius Marci Antonini Imp. præceptorem fuisse tradidit? Franciscus Balduinus præclara ad Minucium præfatione in hunc magis inclinat, quod & verius existimo. Rigaltius.

1. Et incesta libidini ebrietatis fervor exarsit] Sigism. Gelenius; Jac. Ouzelius ac Christ. Cellarius ediderunt incesta libidinis fervor ebrietate exarsit; at MS. repræsentat incesta libidinis ebrietatis fervor exarsit, unde Meursius reponit ebriatis; nos autem Nic. Rigaltii lectionem omnino retinendam censuimus. Valerius Maximus lib. 11. c. 1, §. Proximus à Libero patre intempe-

rantia gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Hinc Vinum Libero propter excandam libidinem attributum esse testatur Isidorus Orig. lib. VIII. cap. 2. Davies.

2. Impudentibus tenebris nexus infanda cupiditatis involvunt per incertum sortis] Impudentes vocat tenebras, quod iis pudor exuatur. Prudentius Cathem. Hymn. 11, 21.

Versuta fraus & callida

Amat tenebris obtegi

Aptamque noctem surpibus

Aduher occultus fovet.

Hinc Hesiodus Theog. v. 224. Φιλότης facit Noctis filiam.

Omitto plura; id notandum superest, ab Hæreticis quibusdam primo ortam esse intamiam, quæ dein ad totius nominis Christiani opprobrium est diffusa. Eusebius H. E. lib. IV. c. 7. de Carpocratianis sic inquit; Τοῖς ἡντινοῖς Ἰδριον (οὐκ ἔστιν) ἡντινὰς παρὰ τὴν κατὰ τὸν

facit Noctis filiam.

Omitto plura; id notandum superest, ab Hæreticis quibusdam primo ortam esse intamiam, quæ dein ad totius nominis Christiani opprobrium est diffusa.

Eusebius H. E. lib. IV. c. 7. de Carpocratianis sic inquit; Τοῖς ἡντινοῖς Ἰδριον (οὐκ ἔστιν) ἡντινὰς παρὰ τὴν κατὰ τὸν

facit Noctis filiam.

Omitto plura; id notandum superest, ab Hæreticis quibusdam primo ortam esse intamiam, quæ dein ad totius nominis Christiani opprobrium est diffusa.

Eusebius H. E. lib. IV. c. 7. de Carpocratianis sic inquit; Τοῖς ἡντινοῖς Ἰδριον (οὐκ ἔστιν) ἡντινὰς παρὰ τὴν κατὰ τὸν

facit Noctis filiam.

Omitto plura; id notandum superest, ab Hæreticis quibusdam primo ortam esse intamiam, quæ dein ad totius nominis Christiani opprobrium est diffusa.

Eusebius H. E. lib. IV. c. 7. de Carpocratianis sic inquit; Τοῖς ἡντινοῖς Ἰδριον (οὐκ ἔστιν) ἡντινὰς παρὰ τὴν κατὰ τὸν

facit Noctis filiam.

tenebris

nebris nexus infandæ cupiditatis involvunt per incertum fortis : & , si non omnes opera , conscientia tamen pariter incesti ; quoniam voto univerforum appetitur , quidquid accidere potest in actu singulorum.

X. Multa prætereo consulto : nam & hæc nimis multa sunt , quæ aut omnia , aut pleraque omnium vera declarat ipsius pravæ religionis obscuritas. Cur etenim occultare & abscondere quidquid illud colunt magnopere nituntur ? cum honesta semper publico gaudeant , scelera

λόγῳ δυσφημίας ἀπειροσίων. ἢ
ἐξ αὐτῶν φήμης εἰς τὴν Ἑπαν-
τος Χριστιανῶν ἔδρας ἀγ. βολὴν
καταχομένης. Ταύτην οἱ ἐν ἐπι-
πλήσει συνίστανται τὴν περὶ ἡ-
μῶν περὶ τοῖς τότε ἀπίστοις
ἐπὶ ποταμῶν δυοσβεῖν αἰτοποῦντο
ἀγ. διδοῦσθαι ὡς δὴ ἀθμῶν τοῖς
ὡς μητίρας καὶ ἀδελφὰς μί-
ξεσιν αἰνοῦσαι τὴν τροφὴν ἡρώ-
μένων. Et hæc sane dogmata
non modo Carpocratianis
sed & πῶν ἄλλους ἑλληνικῶν
θεογῶν κακῶν tribuit Clemens
Alexandrinus Strom. lib. 111.
pag. 314. ed. Lugdun. Talia
etiam de Marcionistis olim
fuisse iactata patet ex Justini
Martyris Apol. 1. c. 35.
Davies.

1. Cur etenim occultare & abscondere quidquid illud colunt magnopere nituntur] Existimabant stultæ nationes religionem nullam consistere posse absque simulacro ali-

quo quod coleretur , & idcirco Christianos suspicabantur habere quidem delubrum aliquod aut simulacrum , sed quod absconderent , nec passim videri sinerent. Quare sequitur , Cur nullas aras habent , templa nulla , nulla NOTATA SIMULACRA? Ait nota , quia existimabant , quemadmodum diximus , esse simulacrum aliquod , sed occultum , nempe caput asini , de quo antea , aut quid ejusmodi. Respondet igitur postea Octavius : Putatis autem nos occultare quod colimus , si delubra & aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam , &c. Ceterum de criminatione ista , qua Christianam religionem premebant , quod nulla haberet templa , aras nullas , nulla simulacra , plura observabamus ad Arnobii lib. VI. Heraldus.

secre-

secreta sint? ¹ cur nullas aras habent, templā nulla, nulla nota simulacra, nunquam palam loqui, nunquam libere congregari, nisi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum est, aut pudendum? Unde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, solitarius, destitutus; quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitio noverunt? ² Judæorum sola & misera gentilitas unum & ipsi Deum, sed palam, sed templis, aris, victimis, ceremoniisque colu-

1. *Cur nullas aras habent, templā nulla*] Hoc non simpliciter intelligendum quasi templā nulla omnino habuerint Christiani. Habuerunt enim (ut recte notat Clariss. Woverius) basilicas & templā sua, sed non more Ethnico consecrata, nec sublimibus elata fastigiis. Non enim solliciti erant de ædificio pulchro, cum revera sciebant, universum mundum esse Dei templum, & omnem locum, in quo Deum adorare, & venerabilibus adire obsequiis possent, satis sanctum esse. Pagani igitur, qui externam speciem pluris faciebant, quam intestinum cordis secessum, crimen impietatis maximum Christianis affingebant, quod neque ædes sacras venerationis ad officia constituerent, non altaria fabricarent & aras. Profanam igitur & im-

piam esse sectam illam. Vide *Arnobium* lib. VI. contra Gentes, & *Origenem* lib. VII. & VIII. contra Celsum. *Elmenhorstius*.

2. *Judæorum sola & misera gentilitas*] Feminam aliquam Hebræam potius quam Christianam describit *Apuleius* IX. *Metamorph.* quæ spretis atque calcatis divinis numinibus in vicem certæ religionis mentita sacrilega præsumptione Dei, quem prædicabat unicum, consuetis observationibus vanis, fallens omnes homines, atque ipsum maritum decipiens, matutino mero & continuo stupro corpus manciparat. *Rigaltius*.

Ibid. Ultima vox ipsam gentem hic denotat: & eodem sensu *Vasconum gentilitatem* dixit *Prudentius* *Peristeph. Hymn.* 1, 94. *Davies*.
erunt,

erunt, cuius adeo nulla vis, nec potestas est,
¹ ut sit Romanis numinibus cum sua sibi nati-
 tione captivus. ² At etiam Christiani, qua in
 tam nostra, quæ portenta confingunt? Deum
 illum suum, quem nec ostendere possunt, nec
 videre, in omnium mores, actus omnium, ver-
 ba denique, & occultas cogitationes diligenter
 inquirere? discurrentem scilicet, atque ubi-
 que præsentem: molestum illum volunt, in-
 quietum, ³ impudenter etiam curiosum. Si-

1. *Utsu Romanis numini-
 bus]* In exemplari legitur,
nomnibus, quod est, *numi-
 nibus*. Rigaltius.

2. *At etiam Christiani qua
 in tam nostra]* Vetus exem-
 plar, *qua in tam nostra*. Unde
 Ferrarius & Priscianensis
 confecere quod in cunctis e-
 ditionibus hodie cernimus,
quanam monstra. Quæ le-
 ctio vitium ipsa suum satis
 prodit. Nam ut congrueret
 sequentibus, dicendum fue-
 rat, *qua portenta confingunt?*
 Sed quare perdimus sensum
 Auctoris ipsissimum & longe
 præstantem? *At etiam Chri-
 stiani, qua in tam nostra, qua
 portenta confingunt?* Judæo-
 rum, inquit, sola gentilitas,
 patria sua velut angulo cohi-
 bita, Deum sibi suum habe-
 bat, quem etsi templis, aris
 atque victimis procuraret,
 non in regna tamen aliena
 exundabat. At Christiani,
 qua sunt in urbes Italix, in

populi Romani provincias,
 in tam nostra diffusi, quæ
 portenta confingunt. *Tertul-
 lianus* Apolog. cap. 37. *Ve-
 stra omnia implevimus, ur-
 bes, insulas, castella, muni-
 cipia, conciliabula, castra ip-
 sa, tribus, decurias, senatum,
 forum*. Rigaltius.

Ibid. Durissima est *Nic.*
Rigaltii conjectura; ac talis
 quidem, ut eam vix patia-
 tur Latinitas. Multo me-
 llus editi. veteres exhibent
quanam monstra, nobis au-
 tem legendum videtur *quan-
 ta monstra, qua portenta*.
 Hæc certe emendatio ad Co-
 dicis MSti vestigia propius
 accedit. *Davies*.

3. *Impudenter etiam cu-
 riosum]* *Tertullianus* de testi-
 monio animæ cap. 2. *Sunt
 qui etsi Deum non negent, de-
 spectorem plane & arbitrum,
 & iudicem non putent: in
 quo utique nos maxime reji-
 ciunt. qui ad istam discipli-*
 F quidem

quidem adstat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inservire possit per universa districtus, nec universis sufficere in singulis occupatus.

XI. Quid? quod¹ toto orbi & ipsi mundo cum fideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur, quasi aut naturæ divinis legibus constitutus æternus ordo turbetur; aut rupto elementorum omnium fœdere, & cœlesti compage divisa, moles ista,² qua continetur & cingitur, subruatur. Nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas adstruunt & annectunt. Renasci se ferunt post mortem & cineres & favillas, & nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt: putes eos jam re-

nam metu prædicti iudicii transvolamus: sic Deum honorantes, dum curis observationis, & molestiis animadversionis absolvunt. Cicero lib. 1. de Nat. Deorum fol. 203. Itaque imposuistis cervicibus nostris sempiternum Dominum, quem dies ac noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum & plenum negotii Deum? Elmenhorstius.

¹ Toto orbi] Aliæ editæ toti orbi; sed lectio, quam recepimus, est in MSto Reg. ut testatur Nic. Rigaltius, nec mutari sanè debuit, quum eadem formâ usi sint Apuleius,

aliique. Vide G. J. Vossium Anal. lib. iv. cap. vi. Davies.

² Qua continetur & cingitur] Joan. Meursius emendat qua continemur & cingimur, & sic edidit Christ. Cellarius: nobis autem minore mutatione legendum placet, qua continetur & cingitur. Cicero N. D. lib. 11. c. 36. Terra sita in media parte mundi, circumfusa undique est hac animabili spirabilique natura, cui nomen est ær. Hesiodus Theog. vs. 126.

Γαῖα δὲ τοῖς ἀέροις καὶ ὕδατι
οὐρανὸν ἀστερόεντα, ὅσα μὲν
ᾤκεί πάντα καλόν τε.

Hos etiam versus exhibet Theophilus ad Autol. lib. 11. pag. 84. ed. Paris. Idem.

vixisse.

vixisse. Anceps malum & gemina dementia !
 cœlo & astris, quæ sic relinquimus, ut inveni-
 mus, interitum denunciare : ¹ sibi mortuis, ex-
 tinctis, qui sicut nascimur, & interimus, æter-
 nitatem repromittere. Inde videlicet & exse-
 crantur rogos, & damnant ignium sepulturas :
 quasi non omne corpus, etsi flammis subtraha-
 tur, annis tamen & ætatibus in terram resolu-
 tur ; nec intersit, utrum feræ diripiant, an
 maria consumant ; an humus contegat, an flam-
 ma subducat ; quum cadaveribus omnis sepul-
 tura, si sentiunt, pœna sit : si non sentiunt, ipsa
 conficiendi celeritate medicina. Hoc errore de-
 cepti, beatam sibi, ut bonis, & ² perpetem
 vitam mortuis pollicentur ; cæteris, ut injustis,
 pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppetunt,
 ni festinet oratio. Injustos ipsos, magis nec
 laboro, jam docui : quamquam etsi justos da-

¹ Sibi mortuis, extinctis]

coacervat. Davies.

Non opus est, ut cum Fulv.
 Ursino & Chr. Cellario repo-
 namus sibi mortuis & extin-
 ctis : pari enim ratione dicit
 noster cap. 111. *Fluctibus con-*
sis emicaret, emergeret, ubi
 frustra est Joann. Wowerus, qui
 ultimam vocem Glossematis
 suspectam habet. Arnobius
 lib. 1. pag. 8. *Congelare, con-*
stringere sanguinis sui fervo-
rem solet. Et paullo post :
Perferre, sustinere flagrantissi-
mos soles non potes. Ac pag.
 11. *Propulsare, defendere suas*
valeant contumelias. Ita pas-
 sim scriptor ille *corruptus*

² Perpetem vitam] Per-
 petuam, ut habent nonnullæ
 editt. ex Glossemate. Festus.
 Perpetem pro perpetuo dixe-
 runt Poeta. Et ita sane non
 raro loquitur Plautus ; nec
 Poëtæ solum, sed etiam so-
 lutæ orationis scriptores. Cl.
 Mamertinus Pan. 1. cap. 111,
 4. *Noctes omnes diesque per-*
peti sollicitudine pro omnium
salute transigere. Et Pan. 11.
 cap. 111, 4. *Perpeti cura*
quamvis compositum guber-
nat imperium. Vide & Ter-
 tullianum in Apol. c. xviii.
 Idem.

rem, ¹ culpam tamen vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum, & hæc vestra consensio est: nam quidquid agimus, ut alii fato, ² ita vos Deo dicitis: ³ sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari, utrumne sine corpore, an cum corporibus? & corporibus quibus; ⁴ ipsiſne, an inno-

¹ *Culpam tamen vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum, & hæc vestra consensio est]* Hæc est lectio MS. Reg. Gelenius ediderat, *etiam vestra consensio est.* Editio Rom. & *hæc vestram.* Hæc igitur ait, nec bene nec male facta cuiquam imputari debere, cum ea fato tribuantur, qua de re plura observabamus ad *Tertulliani Apologet.* cap. 2. *Heraldus.*

² *Ita vos Deo dicitis]* Sic est in MS. Reg. Chr. tamen *Cellarius* post alios edidit *ita vos Deo addicitis.* Malim *ita vos Deo dicatis,* hoc est, attribuitis. *Tertullianus* in *Apolog.* cap. xiiii. *Imperatoribus defunctis honorem divinitatis dicatis.* Ac cap. xxv. *Nec tantum tamen honoris fatiis Romani dicaverunt.* Vide & ejusdem lib. cap. xxviii. *Davies.*

³ *Sic secta vestra non spontaneos cupere]* Ait *Rigaltius* Hellenismum esse, quam in

rem hæc verba tanquam *Suida* adducit. *Ἐπιθυμῶν γὰρ καὶ ἀναγκαστικῶς ἔχει.* At, præterquam quod vox antepenultima in isto scriptore non compareat, phrasis est Latiniſſima, nec *casum Genitivum*, sed *Dativum* regit. *Cæsar* lib. 1. B. G. cap. 18. *Favere & cupere Helvetiis.* *Tullius Tiro* apud *Gellium* N. A. lib. vii. cap. 3. *Accusabantur quod adversus P. R. regi magis cupierint faverique.* Sic etiam *Terentius Andr.* Act. v. Sc. 1v. 2. *Davies.*

⁴ *Ipsiſne an innovatis resurgatur. Sine corpore? Hoc, quod sciam, neque M.]* Sic legitur in exemplari, nisi quod aliter interpunximus; ut de tribus quæſtionibus propositis hæc prima sit: *Sine corpore?* Sequitur responsio: *Hoc, id est, sine corpore resurgere, quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est.* *Rigaltius.*

vatis

vatis resurgatur? Sine corpore? ¹ Hoc, quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est. Ipso corpore? sed jam ante dilapsus est. Alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. Et tamen tanta ætas abiit, secula innumera fluxerunt, ² quis unus ullus ab inferis vel Protefilai sorte remeavit, ³ horarum saltem permissio commeatu, vel ut exemplo crederemus? Omnia ista figmenta malefanæ opinionis, & inepta solatia à poetis fallacibus in

1. Hoc, quod sciam neque mens neque anima, nec vita est] Sic loquitur, quia nihil animo potuit concipere, quod non erat corporatum. Eodem modo Velleius apud

Ciceronem N. D. lib. 1. cap. 12. Quod vero sine corpore nullo Deum vult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματος, id quale esse possit, intelligi non potest; careat enim sensu necesse est, careat etiam prudentia, careat voluptate. Et cap. 13. Cum autem sine corpore idem vult esse Deum, omni illum sensu privat, etiam prudentia. Sed & saniores Philosophi inferiores naturas ratione utentes, corporibus instructas esse censuerunt, quæ in sententia fuerunt Origenes alii-que à Patribus, ut docuit P. D. Huetius Origen. lib. 11. Quæst. v. sect. 3. seqq. & Quæst. vi. sect. 13. Davies.

2. Quis unus ullus ab inferis] Hoc habet a Minacio

Lactantius lib. vii. D. I. c. 22. omissa dictione, ullus. Sed legitur in exemplari, etsi contrarium adfirmant qui excerpta sua venditant nimium credulis. Rigaltius.

3. Horarum saltem permissio commeatu] Elegantissimi ingenii vir Janus Broukhuisius ad Propertii lib. 1. Eleg. xix. 10. aliquid excidisse ratus, emendat horarum saltem paucarum permissio commeatu: at, nisi vulgata lectionem tueatur Justinus, qui lib. 11. cap. 14. ait tam brevi horarum momento de victoria nunciatum sit, omnino reposuerim horarum saltem 111. Laodamia enim cum Protefilao, quem reduxerat Mercurius, tres horas collocuta est, ut refert Hyginus Fab. ciii. Facile fieri potuit, ut nota numeralis omitteretur, quippe quod tanta sit ei cum litera præcedente similitudo. Davies.

86 M. MINUCII FELICIS

dulcedine carminis lusa, ¹ à vobis nimirum credulis in Deum vestrum turpiter reformata sunt :

XII. Nec saltem de præsentibus capitis experimentum, quam vos irritæ pollicitationis cascata vota decipiant. Quid post mortem impendeat, miseri ! dum adhuc vivitis æstimate. Ecce pars vestrum & major, melior, ut dicitis, egetis, algetis, ² opere, fame laboratis : & Deus patitur, dissimulat ; non vult, aut non potest opitulari suis. Ita aut invalidus, aut iniquus est. Tu qui immortalitatem postumam somnias, ³ cum periculo quateris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nondum conditionem tuam sentis ? nondum agnoscis fragilitatem ? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris ? Sed omitto communia. Ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, etiam non adorandæ, sed subeundæ cruces : ignes etiam, quos & prædicitis & timetis : ubi Deus ille, qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest ? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur ? vos vero suspensi interim atque

1. *A vobis nimirum credulis*] Sententia postulat *nimirum credulis*, quomodo edidit Gelenius. Sed lectionem Rom. edit. quia MS. nihil mutat, retinuimus. Heraldus.

2. *Opere, fame laboratis*] Sic est in exemplari. Nec emendatione opus est ulla. Horatius:

— diesque
Longa videtur opus debentibus.

Rigaltius.

3. *Periculo quateris*] Nam quis ipsa periculi præsentia non quatitur aut commoveatur ? Facebant ad Nonium cum suo querquero, quibus exemplaris antiqui scriptura displicuit. Idem.

folli-

solliciti, ¹ honestis voluptatibus abstinetis: ² non spectacula visitis, non pompis interestis; ³ convivia publica absque vobis; sacra certamina, ⁴ præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis: ⁵ non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus: ⁶ coronas etiam sepulchris denega-

1. *Honestis voluptatibus*] Codex Theodosianus l. v. de spectacul. & lib. 111. de pagan. sacrificiis *Theatrorum & Circensium voluptates*. Symmachus lib. x. Epist. 19. *voluptates scenicae*. Anianus in Chrysof. Homil. viii. cap. 8. in Matth. *Theatri voluptates*. Trebellius Pollio in Gallienis Imp. *voluptates Circensium*. Cassiodorus lib. 1. variar. Epist. 31. *Spectaculorum gaudia*. Tertullianus de spectaculis cap. 1. *Spectaculorum voluptates*. Athanasius homilia de Semente Tom. 1. fol. 841. *ἡδοναὶς ἡδοναίς*. Elmenhorstius.

2. *Non spectacula visitis, non pompis interestis*] Ex his conijcere est quo tempore usitari coeperit inter Christianos ritus & formula renuntiandi Satanæ, seculo & pompis ejus. Rigaltius.

3. *Convivia publica absque vobis*] Huic probro egregie respondet Tertullianus

Apol. c. 35. *Grande officium toros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem taberna habitu obolefacere, &c.* Emenda: *halitu*. Wowerus.

4. *Præcerptos cibos & delibatos altaribus potus*] Idolothytæ, sacrificata aut parentata, sacrificales epulas. Rigaltius.

5. *Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis*] Clemens Alexandr. lib. 11. Prædag. cap. 8. *Σπῆλαι καὶ ἡμῶν ἐμύραι καὶ ἡμεῖς ἀναγκαῖα ἐξομολογούμεθα τῷ θεῷ καὶ τῇ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι*. Tertullianus de Corona. Cur major efficitur ratio Christianarum observationum, cum illas etiam natura defendit, quæ prima omnium disciplina est. Ideoque hac prima præscribis coronam capiti non convenire. Ouzelius.

6. *Coronas etiam sepulchris denegatis*] Primi Christiani abstinerunt hoc ritu; ne quid commune cum nationibus haberent. Pagani e-

tis, pallidi, trepidi, ¹ misericordia digni, & nostrorum deorum. Ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. Proinde si quid sapientiæ vobis, aut verecundiæ est, definite cœli plagas, & mundi fata & secreta rimari. Satis est pro pedibus aspicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus: quibus non est datum intelligere civilia, multo magis denegatum est disserere divina.

XIII. ² Quanquam, si philosophandi libido est, Socratem sapientiæ principem, ³ quisque

nim sepulcra fertis ornabant.

Propertius lib. III. eleg. XVI.

Adferet huc unguenta mihi

fertisque sepulcrum

Ornabit, custos ad mea

busta sedens.

Et vetus poëta in Copa:

*Quid cineri ingrato servas
benevolentia fersa?*

*Anne coronato vis lapide
ista tegi?*

Hinc est quod inter crimina Christianis objecta, *Iustinus* Martyr Apolog. I. p. 68. refert, *μὴ τῆς ἀποθανόντος πατρὸς καὶ υἱοῦ, & τοῦ πατρὸς* (ut *Meursius* emendat) *ἐπιφάνειας & ἰσχυρίας φέρειν*. Posteriores autem recesserunt ab hac simplicitate. *Prudentius* Cathemer. hymno x. exsequiarum extremo:

Nos recta fovebimus ossa

Violis & fronde frequenti:

Titulumque & frigida saxa

Liquido spargemus odore.

Cellarius.

1. *Misericordia digni & nostrorum deorum*] Non nostra tantum, sed etiam illorum ipsorum, quos inimice insectamini & infestissimos reddidistis, nostrorum deorum. Sic *Jo. Fr. Gronovius*, *ὁ πᾶν*, interpretatus est, restituto et in locum vulgati *sed nostrorum deorum*; *Observ.* in *Ecclesi. Script.* cap. VII. pag. 75. *Idem.*

2. *Quanquam si philosophandi libido est*] Tota hæc de Socrate periodus, ut est in exemplari, atque etiam in cunctis editionibus, supra modum obscura est & perplexa. Eam vero quisquis attente perleget, mutatis interpunctionibus extricabit, ut notulis proxime sequentibus declaratur. *Rigaltius.*

3. *Quisque vestrum tantus est*] Sic MS. haud tamen defuere, qui emendarunt *quisquis vestrum tantus est, vestrum*

vestrum tantus est, si poterit, imitetur. Ejus viri, quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est: ¹ QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS. ² Merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis; ³ quod oraculum

ac ita sane edidit Chr. Cellarius; sed nihil opus est ut ab exemplaris lectione recedamus. Prudentius Peristeph. Hymn. x, 214.

Junonis iram sentiet, quisque ut Deum

Signo aut Sacello consecra- rit Herculem.

Juvencus Hist. Evang. lib. 1. pag. 35. ed. Lugd. 1553.

Quisque meis monitis, au- resque & facta dicabit.

Et lib. II. pag. 45.

Quisque igitur justa repe- tit primordia vita,

Hunc similem &c.

Symmachus lib. 1. Epist. 52.

Quisque bona frugis est, in publicum commodum vendi- catur. Ubi vide Fr. Fure- tum, ut & ad Ambrosii cont. Symmachum lib. 1. pag. 318. Davies.

1. *Quod supra nos, nihil ad nos*] Hoc Socratis proverbium memorat & inique reprehendit Lactantius Div. Instit. lib. III, cap. 20. I- dem.

2. *Merito*] Hoc est. Me- rito Socrates dixit, *Quod su-*

pra nos, nihil ad nos. Quæ sequuntur ita perducenda sunt: Ergo de oraculo testimo- nium meruit prudentia sin- gularis, idcirco universis esse prapositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset. Illud vero, quod oraculum idem ipse pra- sensit; per parenthesin inse- rendum est, hoc modo; *Quamquam si philosophandi libido est, Socratem sapientia principem, quisque vestrum tantus est, si poterit, imitetur.* Ejus viri quoties de cœlesti- bus rogabatur nota responsio est: quod supra nos, nihil ad nos. Merito. Ergo de ora- culo testimonium meruit pru- dentia singularis, (quod ora- culum idem ipse praesensit) id- circo universis esse prapositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset: ita confessa imperitia sum- ma prudentia est. Rigaltius.

3. *Quod oraculum ipse praesensit, idcirco universis esse prapositum*] Pauci sunt, qui commenta Nic. Rigaltii ad hunc locum probabunt; ideoque alia via rem aggressus

90 M. MINUCII FELICIS.

ipse præsensit, idcirco universis esse praepositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset. Ita, confessæ imperitiæ summa prudentia est. Hoc fonte defluxit¹ Arcefilæ, & multo post Carneadis & Academico-

est J. F. Gronovius; nam vir doctissimus Observ. Eccl. cap. VII. reponit quod oraculum ipse præsensit: idcirco universis est praepositus, & ejus quidem conjecturam amplexus est Chr. Cellarius. Legendum crediderim quo oraculo idem (hanc enim vocem exhibet MS.) ipse persensit, idcirco universis sese praepositum, nec multo aliter emendavit, ut postea vidi, Jac. Ouzelius. Nos igitur testimoniis firmabimus, quod ille primus excogitavit. Justinus Martyr cohort. ad Græcos cap. 37. Σωκράτης ὁ καὶ τὸν σὸφόν διὰ τῆς ἀρετῆς ἴσθι, ὅτι τὸ λοιπὸν ἀνθρώπων, ἀ μὴ ἴσθισι, ἐπεὶ ποιεῖ μὲν εἰδέναι, αὐτὸς ἐκ ἀνέρι μὲν οὐκ ὁμολογῶν εἰδέναι ἴσθι ὅτι εἶπες, Εἰπε γ' ἂν αὐτῷ τὸ τῷ σφύριδι σφάπτει εἶπαι, ὅτι ἀ μὴ εἶδαι, ἀλλ' οἰοῖται εἰδέναι. Cicero Acad. Quæst. lib. I. cap. 4. Nihil se scire dicat, nisi id ipsum——ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod hac esset una omnis sapientia, non arbitrari sese scire, quod nesciat. Uterque sua

hausit ex Platonis Apolog. pag. 360. edit. Lugd. Davies.

¹ Arcefila & multo post Carneadis] Philosophi sunt Platonici, uterque caput suæ sectæ: ille Academiæ mediæ; hic novæ sive tertiæ. Cicero de Oratore lib. III. cap. XYIII. Arcefilas primum ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime adripuit, nihil esse certi quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt primum instituisse, non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hac recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia, Carneades. Quod vero dicit multo post, ex Ciceronis Academici Quæstionibus declaratur, quarum lib. I. extremo, & lib. IV. cap. III. tradit Carneadem quartum ab Arcefila fuisse. Nam intercesserunt tres hujus scholæ rectores sive principes, Lycides, Evander, & Hegesinus. Cellarius.

rum

rum plurimorum in summis quæstionibus tutâ dubitatio; quo genere philosophari & caute indocti possunt, & docti gloriose. Quid? Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, & festanda cunctatio? ¹ qui Simonides cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos, ab Hierone tyranno quæreretur, primo deliberationi diem petiit, postridie biduum prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; postremo cum causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Mea quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temere & ² audaciter in alteram partem ferenda sententia est; ³ ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruat.

1. *Qui Simonides cum de eo*] Ita scriptum in MS. Reg. Et sane voces istas repetere amat Minucius hoc modo. Infra: *Sit Milesius Thales omnium primus qui de celestibus disputavit. Idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit. Et sæpius. Sic Apulejus Miles. 1. Thessaliam, nam & illic originis materna nostra fundamenta à Plutarcho illo incho, ac mox Sexto philosopho nepote ejus prodita gloriam nobis faciunt: eam Thessaliam ex negotio petebam. Sed ejusmodi repetitiones apud ipsum Casarem memini me sæpius observare. Herald.*

2. *Audaciter*] Antiquam

formam adverbii reprehendit quidem *Quintilianus* lib. 1. cap. vi; at *Priscianus* tueretur eam lib. xv. ex *Sallustii* fragmento Hist. 1, & *Ciceronis* exemplo pro S. Rosc. cap. xxxvi. *Multa audaciter fecisti. Quibus Livium addo lib. xxi. cap. 25. Audaciter se laturo de abrogando imperio. Vide ibi Gronovium. Cellarius.*

3. *Ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio tollatur*] Est enim in traditionibus divinis periculum, ne aut neglectis iis impia fraude. aut susceptis anili superstitione obligemur, inquit *Cicero* lib. 1. de Divin. *Rigalt.*

XIV. Sic Cæcilius, & renidens ¹ (nam indignationis ejus tumorem effusæ orationis impetus relaxaverat:) Et quid ad hæc, ait, audet Octavius ² homo Plautinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorum? ³ Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis, quam utrinque plenius fuerit peroratum; maxime cum non laudi, sed veritati disceptatio vestra nitatur. Et quanquam magnum in modum me ⁴ subtili varietate tua delectarit o-

¹ Nam indignationis ejus tumorem] Etenim jam ipse sibi satisfecerat, *Rigaltius.*

² Homo Plautina prosapia] Et tamen adhuc hæret illius animo dicacitas Octavii. Cæcilius tam luculento die impigisse in lapides, eo quod in Ostiensi littore lapidem unctum & effigiatum ethnicorum adorasset. Itaque Octavius suum alio sale defricat; &, *Hominem* esse dicit *Plautina prosapia*, quod prima quidem fronte ad Plautinos tantum jocos referri videatur. At subinde illum ipsum hominem Plautinum in pistrinum trudit, ubi tres fabulas scripsisse M. Accium Plautum *Varro* & plerique alii tradiderunt. Hoc vero pistrinensis militiæ probrum torquet in Octavius Cæcilius ob religionis Christianæ simplicitatem, cujus sequaces magna pars erant idiotæ

& opifices ut pistorum, sutores, & id genus alii. Ait igitur Octavius esse quidem inter pistorum Christianos præcipuum: at inter philosophos postremum. *Rigalt.*

³ Parce in eum plaudere] Cæcilius Minucius jam repercutit *Plautina prosapia*. *Parce*, inquit, *in eum plaudere*. Quasi diceret. Noli in Octavius nostrum latrare cum illa tua Plautina, sive latrante prosapia. Et est jocus duplex. Nam peracta comœdia solent actores plausum petere. Hic Cæcilius sibi plaudit in odium & infamiam Octavii. *Plausus* autem datur complausis sive complois manibus; & *plautiores concha* dicuntur quæ sunt ad plausum aptiores, & *plauti canes* quorum aures pendulæ, flaccidæ, & latiores applaudunt capiti. *Rigalt.*

⁴ Subtili varietate tua delectatio,

ratio, tamen altius moveor, non de præfenti actione, sed de toto genere disputandi: quod plerumque pro differentium viribus, & eloquentiæ potestate, etiam perspicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus: nec à rectis falsa secernunt, nescientes, inesse ¹ & in incredibili verum, & in verisimili mendacium. Itaque quo sæpius asseverationibus credunt, eo frequentius à peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate decepti, ² culpam iudicis transferunt ad incerti querelam, ³ ut damnatis omnibus, malint universa suspendere, quam de fallacibus judica-

lectavit oratio] Subtilem Cæciliæ varietatem dicit Minucius, quam mox Octavius dicit subtilem variationem & vacillationem, quæ proxime accedat ad cavillationem & versutiam. Idem.

¹ *Et in incredibili verum] In exemplari legitur, & in credibili. Sed mens Auctoris poscit, ut duas syllabas intelligamus in unam fuisse contractas antiquario more, quem supra notavimus. Ut inesse in verisimili mendacium dixit Minucius, ita sane dixerit, inesse in incredibili verum. Incredibile est Deum hominem factum esse & crucifixum. Incredibile est fore ut corpora mortuorum sive cremata, sive sepulta, etiam*

post multa secula reviviscant. Et tamen isthæ, quamvis incredibilia, vera sunt. Verisimile est non esse Deum, aut non agere curam rerum humanarum. Aut si ageret, fore ut pollueretur tam tristi atque multiplici ministerio. Item, verisimile est morte omnia humana finiri. Et tamen hæc etsi verisimilia sunt, falsissima sunt. Idem.

² *Culpam iudicis] Joann. Meursius & Chr. Cellarius ponunt culpam iudicis; mihi legendum videtur culpam iudicii, quæ etiam Joann. Waverii est conjectura. Davies.*

³ *Ut damnatis] Lego, ut amplius. Meursius.*

re. Igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium ¹ laboremus; ita ut in execrationem & odium hominum plerique simpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore consimili jam suspectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrinque omni negotio differatur, & ex altera parte plerumque obscura sit veritas, ² ex altero latere mira subtilitas, quæ nonnumquam ubertate dicendi, fidem confessæ probationis imitetur: diligenter, quantum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus.

XV. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religiosi: nam perinjurium est, vires te actionis meæ intergressu gravissimæ disputationis infringere, cum Octavius integra & illibata habeat singula. ³ Si potes reputare, id, quod criminari, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram

¹ *Laboremus; ita ut in execrationem — efferantur*] Locus mihi videtur in mendo cubare. Lego & distinguo laboremus ita, ut in execrationem efferantur. A. Gellius N. A. lib. IV. cap. 8. Id autem quod supra scripsi Fabricium de Corn. Rufino ita, ut in pleraque historia scriptum est, dixisse. Et lib. IX. cap. 14. Libris plüsculis ita, ut Casellius ait, scriptum in-

veni. Sic & noster infra locutus est. Davies.

² *Ex altero latere*] Sic editum oportuit à Fulv. Ursino & Chr. Cellario; non ex altero lateat contra fidem exemplaris. Idem.

³ *Si potes reputare*] In exemplari legitur: si potest reputare. Unde nonnullis placuit, si potest reputari; aliis, si potest refutari. Rigaltius.

fen-

sententiam non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus. Nec avocanda, quod quereris, diutius intentio: cum toto silentio liceat responsione Januarii nostri¹ jam gestientis audire.

XVI. Et OCTAVIUS: Dicam equidem, ² ut potero, pro viribus, & ³ adnitendum tibi mecum est, ut conviciorum ⁴ amarissimam labem ⁵ verborum veracium flumine di-

¹ *Jam gestientis*] Eloqui, scilicet. *Rigaltius.*

² *Ut potero, pro viribus*] Duas priores voces Glossematis suspectas habet *Joan. Wovorus*. Immerito quidem, ut opinor, cum scriptores Africi phrasas ejusdem significatus non raro gement conjungantque. *Arnobius* lib. 11. pag. 42. *Passim, sine ullius persona discriminibus*, ubi postremis verbis primum explicatur, ut observavit *Des. Heraldus*. Sic & lib. vii. pag. 223. *Esseque in usibus vestris*, alimoniarum in parte jusserunt. Sane quæ Romano charactere signantur, pari jure possent ejici. *Dav.*

³ *Adnitendum tibi mecum est*] Ambigua oratio, Minucio sit adnitendum, an Cæcilio. Sed vultu gestuque dicentis tolli potuit omnis ambiguitas; si conversus ad Cæciliū hæc dixerit Octavius. Quod sane factum videtur. *Rigalt.* *Ibid.* Ex parte contraria, nihil mihi certius videtur quàm

Minucium intelligi; præterquam enim quod is ultimus verba fecit ac proinde sermo cum respiciat necesse est, cui nisi Christiano convenit, conviciorum, quæ profuderat Cæcilius, amarissimam labem verborum veracium flumine diluere? Omnes, nisi fallor, mecum sentient, & lapsū *Rigaltium* fatebantur. *Dav.*

⁴ *Amarissimam labem*] *Plantina* profapia & aliorum, quæ Cæcilius in Christianorum religionem effudit. *Rigaltius.*

⁵ *Verborum veracium in lumine*] Sic legitur in exemplari. Adnitendum tibi mecum est, inquit, ut omnes conviciorum maculæ sermonum veracium radiis illuminatæ diluantur: verbis scilicet Christi, verbis vitæ æternæ, veritatis Christianæ lumine. Convicia velut sordes & tenebræ Sole veritatis illuminatæ evanescent. Sane convenientissimum est, quod à quibusdam suggesti-

luamus. Nec dissimulabo, principio ¹ ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam ² nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum, utrum tua eruditio turbata sit, ³ an vacillaverit per errorem: nam interim deos credere, interim se deliberare variavit, ut propositionis incerto, ⁴ incertior responsionis nostræ intentio fundaretur.

tur, *flumine diluamus*; nam & sermo sive oratio *fluere* dicitur, labes & sordes flumine diluuntur, & Cæcilius ethnici peccata baptismo. *Rigalt.*

¹ *Ita Natalis mei errantem, vagam*] Obliqua oratione adfatur Cæcilius Natalem, & mox verbis directis ait, *utrum tua eruditio turbata sit*. Sic enim legitur in exemplari. Qui putarant sermonem ab Octavio factum ad Minucii personam, scripsere, *Utrum sua eruditio turbata sit*, ut *sua* sit pro *ejus*. Idem.

² *Nutasse sententiam*] Per commodo verbo usus est. Cicero N. D. lib. 1. cap. 43. *Nutare* videtur in *natura* Deorum. Marcianus Capella lib. 1. pag. 9.

Anxia cum trepidis nutat sententia rebus.

Sic & *nutantem fidei gressum* dixit Juvenius Hist. Evang. lib. III. pag. 80. vide & p. 93. Franc. tamen Juvetus ad lib. 11. Ambrosii contra Symmachum pag. 330. ex edit. Romana reponit *nutasse*,

hoc est mutatam esse, *sententiam*, nec negari quidem potest ita locutos esse veteres, ut ostendit etiam Jac. Palmerius Spicil. in Sallustium pag. 300. Sed cum recepta lectio multo sit elegantior, alteram illam mendo Typographico irrepsisse putaverim, præcipue quod hanc varietatem minime notent ii, qui unicum MStum diligenter tractarunt. Davies.

³ *An vacillaveris per errorem*] Ethnicum scilicet. Quam pæne transpositis litteris scripsit, *an cavillaveris*. Ut *cavillare* seu *cavillari* dicuntur fontes, cum sui copiam non faciunt, cum frustrantur & subterfugiunt. In veteri glossario *Vacillator* dicitur *ovxoφωρμος*. Rigalt.)

⁴ *Incertior responsionis nostræ intentio fundaretur*] In MS. legitur, *corio*. Restitui compositionem negativam quæ exciderat, & est ad Octavii mentem necessaria. Ait enim Cæcilius subtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos crede-

Sed

Sed in Natali meo versutiam nolo, non credo,
¹ procul est ab ejus subtilitate simplici subtilis
 urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam viam
 nescit, ubi, ut fit, ² in plures una diffunditur,

re, interdum addubitare an
 ulli sint, ut per hanc varia-
 tionem & per incertum suæ
 propositionis, sive per incer-
 tam propositionem suam, in-
 certum reddat Octavianæ re-
 sponfionis fundamentum.
 Hoc, versutiam mox dicet
 Octavius. Rigaltius.

I Procul est ab ejus subti-
 litate simplici] In MS. legi-
 tur, Procul est ab ejus subtili-
 tate simplicitate subtilis urba-
 nitas. Mendose. Subtilem
 urbanitatem dixerit, quam
 supra, versutiam. & subti-
 lem varietatem. Verum ne
 quid dissimulem, magis con-
 veniret subtilior vanitas, quæ
 parum distat à fraudulentò
 mendacio. Ejusmodi est ver-
 sutia, quam tantopere aver-
 tit & amolitur ab suo Natali.
 Rigaltius.

Ibid. Mihi legendum vi-
 detur procul est ab ejus sim-
 plicitate subtilis urbanitas, de
 qua simplicitatis notione vi-
 dendus est Joann. Clericus ad
 Pedonis Albinovani Eleg. 11,
 22. Ac ita sane ediderunt
 Sigism. Gelenius, Laurentius
 Barrensis, alii; minimeque
 arrident ea, quæ in hunc lo-
 cum conatus est Nic. Rigal-
 tius. Oscitans Librarius in-

anem vocem scripsit, delenda
 autem non existimavit,
 ne Codicem lituris dehone-
 staret; atque hæc multis
 mendis origo, quæ etiamnum
 hærent, ut ostendi ad Casa-
 ris lib. 11. B. G. cap. 19.
 Nunc exemplum insigne ex
 Theophilo Antiocheno sub-
 jiciam. Is igitur lib. 11. ad
 Autolycum pag. 104. B. sic
 loquitur. Καὶ ἴσονται οἱ δὲ
 εἰς σάρκα μίαν, ὃ δὲ καὶ αὐτὸ
 δείκνυται πλείεσθαι ἐν τῷ
 αὐτοῖς. πῶς γὰρ ἔχει ὁ νομαρῶς
 γαμῶν ἔκαστος φρονεῖ μητρὸς
 ἔκαστος ἔκαστος συγγενείας πάσης
 καὶ πάντων, quæ verba eo qui-
 dem in loco sensum turbant
 & paullo post repetuntur, ac
 proinde omnino sunt delenda.
 Lege igitur ἀμφὶ δὲ
 ποιήσειν ὁ θεὸς τὴν γυναῖκα αὐ-
 τῷ καὶ ἵνα κλείων ᾦ ἡ εὐνοία
 αὐτῶς &c. Ejusdem
 vocis repetitio fecit, ut non-
 nulla omitterentur, quod
 cum animadverteret descrip-
 tor, ea sane inseruit, reliqua
 tamen non expunxit, ne li-
 bri pulchritudinem macula-
 ret. Davies.

2 In plures una diffundi-
 tur] Sunt qui emendari ve-
 lint diffunditur. Sed nihil
 est necesse. Rigaltius.

G

¹ quia

¹ quia viam nescit, hæret anxius, nec singulas audet eligere, nec universas probare: sic cui non est veri stabile iudicium, prout infida suspicio spargitur, ita ejus dubia opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus ² jactetur æstu, & fluctuetur: quod ne fiat ulterius, convincam & redarguam, ³ quamvis diversa sint quæ dicta sunt, una veritate confirmata probataque. Nec dubitandum ei de cetero est, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus disputare; sciat omnes homines sine delectu ætatis, sexus, dignitatis, rationis & sensus capaces & ⁴ habiles procreatos: nec fortuna nactos, sed natura indeptos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertores ⁵ in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis cla-

¹ *Quia viam nescit*] Hæc scriptura exemplaris. Alii has voces prorsus omittunt. Rigaltius.

² *Jactetur æstu & fluctuetur*] Sic legitur in exemplari. Non video cur mutari debuerit cum *Meursio* in *jactetur, æstuet, fluctuetur*. Idem.

³ *Quamvis diversa sint quæ dicta sunt una veritate confirmata probataque. Nec dubitandum*] MS. teste Rigaltio, repræsentat *quamvis diversa quæ dicta sunt, una veritate confirmata probata-*

que sint: nec dubitandum, unde rescribendum puto, quamvis diversa quæ dicta sunt, una veritate confirmata probataque. Sic nec dubitandum &c. nam vulgata lectione retenta, non bene coherent sententiæ. Davies.

⁴ *Habiles procreatos*] Vett. editi *habiles procreatores*. Lego, *Habiles procreatos esse*. Meursius.

⁵ *In memorias exierunt*] Clari facti sunt & famam consequuti. *Plinius Panegy. cap. LV. Ibis in sacularitatem,*

ritatem, habitos esse plebejos, indoctos, seminudos. At vero divites facultatibus suis illigatos, magis aurum suspicere consueſſe, quam cœlum: ¹ noſtrates ² pauperes, & commentos eſſe prudentiam, & tradidiſſe ceteris diſciplinam. Unde apparet ³ ingenium non dari facultatibus, nec ſtudio parari, ſed cum ipſa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, ſi quicumque de divinis quærat, ⁴ ſentiat, proferat; cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur: atque etiam, quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior eſt: quoniam ⁵ non ſucatur pom-

ſuiſſe principem, cui florenti & incolumi numquam niſi modici honores, ſapius nulli decernerentur. Et Silius lib. XII. verſ. 312.

*Factoque in ſacula ituro
Latantur tribuiſſe locum.
Cellarius.*

¹ Noſtrates pauperes] Chriſtianos, Fratres; qui communem habent in cœlis patrem; quibus eſt communis patria cœlum. Rigaltius.

² Pauperes commentos eſſe prudentiam] Bonæ mentis ſoror eſt paupertas. Rigalt. Vide C. Barthium ad Claudiani lib. III. de Rapt. Proſerp. vſ. 30 ſeqq.

³ Ingenium nec ſtudio parari] Democrates, πολλοὶ πολυμάχης οὐκ ἔχουσιν, & πολιοῖον, ὃ πολυμαθίῃ ἀνέμεινται. Tertullianus de Chri-

ſtianis pauperibus & idiotis: Deum quilibet opifex Chriſtianus & invenit & oſtendit, & exinde totum quod in Deo quaeritur, re quoque adſignat. Rigaltius.

⁴ Sentias, proferat] Vere, niſi fallor, legendum conjecti cenſeat, quod idem valet ac ſententiam dicat. Juſtinus lib. II. cap. 7. Sollicitus interim Solon ne aut tacendo parum Reip. conſuleret, aut cenſendo ſibi. Sic & cenſere pro accuſatoribus dixit Tacitus Hiſt. lib. IV. cap. 44. Davies.

⁵ Non ſucatur pompa ſacundia] Arnobius lib. I. pag. 35. dixit pompam ſermonis. Et Caſſiodorus lib. XI. epiſt. I. Romani eloquiū pompa reſplendet. Elmenhorſtius addit Ambroſium, quaſi noſtrum

pa facundiæ & gratiæ, sed, ut est, recti regula sustinetur.

XVII. Nec recusò, quod Cæcilius asserere inter præcipua connisus est, hominem nosse se, & circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à Deo factus, formatus, animatus? Quod ipsum explorare & eruere sine universitatis inquisitione non possumus, cum ita cohærentia, connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis; nec possis pulchre gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: præcipue cum à feris belluis hoc differamus, ¹ quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cælum datus est, sermo, & ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis, & sensibus nostris cœlestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur, qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfe-

imitatus in Luc. xv. comm.

16. etiam *facundia pompam* dixerit: sed *pompa* in verbis ejus cum alio cohæret.

Quodam, inquit, *sonoro facundia plausu pompam magis, quam utilitatem aliquam demonstrantes*. Nihilominus nostri dictionem explicatiorem reddit, & forte ex pe-

nu Minucii depromptum est. Cellarius.

¹ *Quod illa prona in terramque vergentia*] Imitatur notissimos versus Ovidii *Metam.* lib. 1, 84. Hanc in rem quoque *Lactantius* de *Ira Dei* cap. 7. obiter à nobis emendandus. *Homini*, inquit ille inter alia, cum Deo man-
ctum

Etum volunt, sed ¹ frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. ² Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cælum sustuleris, & quæ sunt infra circaque lustraveris, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? Cælum ipsum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur; jam scies quam sit in eo summi moderatoris mira & divina libratio. Vide & annum, ut solis ambitus faciat, & men-

festa cognatio est: nonne ipsius corporis status & oris figura declarat non esse cum mutis pecudibus aequales? Sic plurimi MSS. at Emman. habet aequalem, unde omnino scripserim non esse eum mutis pecudibus aequalem, illo enim modo nova ista atque singularis junctura commode vitatur. Dav.

¹ *Frustis quibusdam temere concurrentibus*) Atomis. Si & atomi corpulentias de coitu suo cogunt, inquit Tertullianus. Et lepida est illa descriptio apud Ciceronem 1. de Nat. Deor. Infinita vis innumerabilium volitat atomorum qua interjecto inani cohærescunt tamen inter se, & alia alias apprehendentes continuantur. Alibi dicit, turbulentam atomorum concur-

sionem. Quod vero Tullius dixit continuantur, Minucius supra concinnantur. Rigalt.

² *Quid enim potest esse tam apertum, &c.]* Pæne ad verbum noster hæc ex Cicerone, apud quem in secundo de Natura Deorum legis: *Quid potest esse tam apertum tamque perspicuum, cum cælum suspeximus, cælestiaque contemplati sumus, quam aliquod esse Numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur?* Eandem & adducit rationem lib. 11. de Divinatione; *Esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspicendam adorandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque verum cælestium cogit confiteri. Prudentius Apotheosi;*

102 M. MINUCII FELICIS

sem vide ut luna auctu, senio, ¹ labore circum-
 agat. Quid tenebrarum & luminis dicam re-
 cursantes vices, ut sit nobis operis & quietis
 alterna reparatio? Relinquenda vero astrologis
 prolixior de sideribus oratio, vel quod regant
 cursum navigandi, vel quod ² arandi, metendi-
 que tempus inducant: quæ singula non modo
 ut crearentur, fierent, disponderentur, summi
 opificis, & perfectæ rationis eguerunt, verum
 etiam sentiri, perspicui, intelligi, sine summa
 sollertia & ratione non possunt. ³ Quid? cum
 ordo temporum ac frugum stabili varietate di-
 stinguitur, nonne auctorem suum, parentemque
 testatur? Ver æque cum suis floribus, & æstas
 cum suis messibus, & autumnus maturitas grata,
 & ⁴ hiberna olivitas necessaria: qui ordo facile

*Attamen in cælum quoti-
 ens suspexit, in uno
 Constituit jus omne Deo,
 cui serviat ingens
 Virtutum ratio, variis in-
 structa ministris.*

Vide Isidorum Pelus. lib. iv.
 Epist. 186. Ouzelius.

¹ Labore circumagat] In-
 terpretes uno ore defectum
 intelligi pronunciant, & ea
 sane frequens est laboris si-
 gnificatio; cum tamen cæ-
 lesiis singulis mensibus non
 eveniant, hic locum habere
 non videtur. Intelligerem
 itaque tempus illud quo Lu-
 na prorsus latet & tota fit e-
 vanida, quod ejus mortem
 vocarunt nonnulli. Theophi-
 lus ad Autolycum lib. i. pag.

37. ed. Oxon. Πῶς φέρεται (ὁ
 Σελήνη) καὶ ΑΠΟΘΝΗΣΚΕΙ
 καὶ αἰεταὶ πάλιν. Et lib. ii.
 pag. 106. Ἡ δὲ Σελήνη καὶ
 μῆνα φέρεται, καὶ δύναται ἀ-
 ποθνήσκει. Davies.

² Arandi metendique tem-
 pus inducant] Nonnullis pla-
 cet tempus indicant; sed nul-
 la necessitate ducti, lectio-
 nem à MSto retentam dese-
 ruerunt. Vide Virgilium Ge-
 org. i. 204. seqq. Idem.

³ Quid? cum ordo tem-
 porum ac frugum] Ita edi-
 dimus MS. Reg. auctorita-
 tem sequuti. Antea edide-
 rant hac frugum non idonea
 sententia. Expende quæ se-
 quuntur. Heraldus.

⁴ Hiberna olivitas necessa-
 turba

turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Jam providentiæ quantæ, ne hiems sola ¹ glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autumni & veris inferere medium temperamentum, ut per vestigia sua anni revertentis occulti & ² innoxii transitus laberentur. Mari intende, lege litoris stringitur; quidquid arborum est vide, quam è terræ visceribus animatur. Af-

ria] Hoc minime ad Octavii propositum facere videtur: nam plerisque regionibus non proveniunt olivæ, neque est necessaria olivitas, inepte autem componeretur hiberna olivitas cum autumnii maturitate. Figurata igitur Minucius *hibernam olivitatem* hic posuit pro *hiberna uligine*; cum scilicet humus per hiemem ipso situ putris glacie per vices regulata & nivibus resolutis in limum pinguescit velut olivo perfusa. Hæc sane hiberna olivitas tam necessaria est quam autumnii maturitas grata: etenim agros oblimat & oblimatione mollitos ad serendum aptiores reddit. Ceterum, si quis hic allusum etiam velit ad ipsam olivarum olivitatem quæ fit mense Decembri, facile concedam. Rigaltius.

Ibid. Inania sunt quæ commentus est Nic. Rigaltius, & recte vidit J. Fr. Gronovius Obsery. Eccles.

cap. vii. pag. 79. *olivitatem hibernam* pro ipsa hieme hic accipi, quemadmodum *meses* pro æstate apud Poëtæ; olivæ enim Decembri mense maturescunt, ut testatur Columella lib. xii, 50. Davies.

1 Glacie ureret] URENDI verbum de frigore Latini dicunt. Ovidius Trist. lib. iii. eleg. ii. vers. 8.

Ustus ab assiduo frigore Pontus —

Silius Italicus lib. iv. vs. 68.

Hostem miles habes fractū,
ambustumque nivosis

Cautibus, atque agre turpentia membra trahentē.

Nec ita soli poëtæ, sed historici etiam. Livius lib. xl. cap. xlv. *Hiems arbores, quæ obnoxia frigoribus sunt, deusserrat cunctas.* Gurnius lib. vii. cap. iii. *Multos exanimavit rigor insolitus nivis: multorum adussis pedes.* Cellarius.

2 Innoxii transitus] Ita loquitur, quoniam existimabant Philosophi, omnia cor-

104 M. MINUCII FELICIS

pice Oceanum, refluit reciprocis æstibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluvios intruere, eunt semper exercitis lapfibus. Quid loquar apte disposita ¹ recta montium, collium flexa, porrecta camporum? Quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, ² & fundatas ungulis, & spicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum? Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula constituti, & omnes ceteri sensus velut in arce compositi.

XVIII. Longum est ire per singula: nihil in homine membrorum est, quod non & necessitatis causa sit, & decoris: &, quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed quædam unicuique lineamenta deflexa. Sic & similes universi videmur, & inter se singuli dissimiles invenimur. Quid nascendi ratio? quid cupido generandi? nonne à Deo data est? & ut ubera partu maturescante lactescant, & ut

pota ex Empedocleis elementis constare, sanitatique fruendæ necessum esse, ut ~~mixta~~ debitis copiis adsint, apteque inter se commisceantur, quod in subita nimiaque cœli mutatione fieri nequit. Vide *Apulejum* Phil. Platon, lib. 1. pag. 5. & *Maximum Tyrium* Dissert. xxiii, pag. 234. *Davies.*

¹ *Recta montium*] Malim, *Arrecta montium*. Meursius.

Ibid. Legerim *erecta montium*, non *recta*, quod minus recte in editis videtur poni. *Perizonius.*

² *Et fundatas ungulis*] Habet à *Lucretio* lib. v.

Et majoribus, & solidis magis ossibus intus

Fundatum. Herald.

tener

tener foetus ubertate lactei roris adolescat? Nec universitati solummodo Deus, sed & partibus consulit. ¹ Britannia sole deficitur, sed circumfluentis ² maris tepore recreatur. ³ Ægy-

¹ *Britannia sole deficitur*] Strabo lib. iv. in Britannia sereno etiam coelo aërem caliginosum, ὥστ' οἱ ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τοῖς μέσσοις ἢ τῆς ἡμέρας ὥρας πᾶς ὥρῃ τῶν μεσημβρίων ὁρᾷ τὸ ἥλιον. Getulicus in epigrammatibus de Britannia apud Probum in i. Georg.

Non illic aries verno ferit
aëra cornu,

Gnosia nec gemini prae-
dunt cornua tauri,

Sicca Lycaonius resupinat
plaustra Bootes.

Wowerus.

² *Maris tepore recreatur*] Mari inclusus est tepor, qui agitatione excitatur. Cicero lib. ii. de Nat. Deor. cap. 10. Maria agitata ventis, ita tepescunt, ut intelligi facile possit in tantis illis humoribus inclusum esse calorem, nec enim ille externus, & adventitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus. Hinc intelligenda illa Persii Sat. vi. Mihi nunc Ligus ora Intepet, hybernatque meum mare. Male enim hæc Persii cepit ejus interpretes Cornutus, quasi dixisset, Liguriam in brumali frigore tepidum cælum præ-

bere. Nam Persii mens est secessisse se in Liguriam, & illic hyemare, quam sibi ait intepere tanquam infestatam frigore, & tempestatibus. Nam mare tempestuosum, & vento agitatam, intepescere dicitur. Wowerus.

³ *Ægypti siccitatem* — dicitur & rigare] Expressit Ciceronem N. D. lib. ii. cap. 52. Ægyptum, inquit ille, Nilus irrigat, Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates: Indus vero non aqua solum agros latifcat & mitigat, sed etiam conserit, magnam enim vim seminum dicitur secum deportare; quibus similia tradunt plurimi, eorum tamen locis congerendis non immorabor: observabo potius MStum & impressos veteres hanc nostri prætor auctiorem exhibere; habent enim Ægypti siccitatem temperat Nilus amnis, colit Euphrates Mesopotamiam, pro imbribus pensat: Indus flumen & serere Orientem dicitur & rigare. Verba Romano characterē signata pro Glossis habuere Joan. Wowerus & Des. Heraldus, quorum judicium secuti Nic. Rigaltius,

pti siccitatem temperat Nilus; colit Euphrates Mesopotamiam; Indus & ferere Orientem dicitur, & rigare. Quod si ingressus aliquam domum, omnia exulta, disposita, ornata videres, utique præesse ei crederes dominum, & illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac mundi domo, cum cælum, terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum, parentemque, ipsi fideribus, & totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de providentia nulla dubitatio est, inquirendum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorum cœleste regnum gubernetur? quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla utique de cœlo. ¹ Quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore discessit? ² Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, ³ & Thebanorum par,

Fac. Ouzelius alique recentiores, ex editionibus à se procuratis expunxerunt. At, mutata distinctione, nisi fallor, recte legetur Ægypti siccitatem temperat Nilus amnis; colit Euphrates Mesopotamiam; pro imbribus pensat Indus flumen, & ferere Orientem dicitur & rigare. Hæc certe simplicitas nostro ac Casari familiaris. Davies.

¹ Quando unquam regni societas] Ennius apud Cicero-
nem de Offic. lib. 1. cap. 8.
dixit,

*Nulla sancta societas nec
fides regni est.*

Plura passim hujus argumen-
ti leguntur. Seneca Thyeste
vers. 444.

— non capis regnum duos;
& Agamemnone vs. 259.

*Non regna socium ferre,
nec tædæ sciunt.*

Cellarios.

² Persas de equorum hin-
tu augurantes principatū] Sor-
dida Magorum dominatione
oppressa, inquit Valerius Me-
morabilium l. vii. c. 3. Rigali.

³ Et Thebanorum par,
mortuam

mortuam fabulam transeo. ¹ Ob pastorum, & casæ regnum de geminis memoria notissima est. ² Generi & soceri bella toto orbe diffusa sunt, & ³ tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cetera. Rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: tu in cœlo

mortuam fabulam] In membris antiquis legitur, *per mortuam fabulam*. Haud dubie scripserat Minucius, *Thebanorum par*, neque aliter legebat Cyprianus cum dixit *Thebanorum fratrum germanitatem*. Statius, *par infandum*, & *geminis sceptrum exitiale tyrannis*, Et *consanguineum scelus*, & *unius ingens Bellum uteri*. Sed cur *mortuam fabulam* dicit Minucius, paulo ante sua tempora tota Statii Thebaide decantatam? Fortean scripserat, *mutuam fabulam*. Etenim pacti erant fratres ut mutuis annis regnarent, & mutua perniciēs utrisque, unde & *mutua fabula*. Sed exspectanda auctoritas alterius exemplaris. Rigaltius.

Ibid. Lego & dispungo totum locum: *Thebanorum par mortuum, fabulam transeo*. Dixit *Thebanorum par* Eteoclem, & Polynicem. Ita Petronius etiam. Inter hanc miserorum dementiam infelicissimus puer tangebatur utriusque genua cum fletu, posebas.

que suppliciter, ne Thebanum par humilis taberna spectaret, neve sanguine mutuo pollueremus familiaritatis clarissima sacra. Meursius.

¹ Ob pastorum & casæ regnum de geminis historia notissima est] Hieronymus tract. 9. part. 3. Epist. 39. ad Rusticum Monachum de contemptu seculi: Roma ut condita est, duos fratres simul reges habere non potuit. Vide & Lucanum lib. 1, 92. seqq. Elmenhorstius.

² Generi & soceri bella] Pompeji & Cæsaris, unde vulgatum illud: Socer generique perdidistis omnia. Rigalt.

³ Tam magni imperii duos fortuna non cepit] Mirari subit, unde factum ut Joan. Meursius reposuerit *sors una non cepit*; aperte enim Minucius Lucanum respexit lib. 1, 109. seqq.

— Populique potentis

Non cepit fortuna duos. —

Hoc cum in animum non revocaret vir doctissimus, locum integrum inani conjectura sanare voluit. Davies.

sum.

summam potestatem dividi credas, & scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem? cum palam sit parentem omnium Deum nec principium habere, nec terminum; qui nativitate omnibus præstet, sibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo; qui universa quæcunque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi¹ potest, tactu purior est; nec æstimari, sensibus major est, infinitus, immensus, & soli sibi, tantus quantus est, notus. Nobis vero ad intellectum pectus angustum est: & ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio, magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit: qui non vult minuire, non novit.² Nec nomen Deo quæras, Deus

¹ Potest, tactu purior est] Primam vocem à *fac. Onzelio*, & *Chr. Cellario* prætermissem ex antiquitus editis revocavi; reliquas à *MSto* exulantes ex *Cypriano* restituere *Joan. Meursius* & *Fulv. Ursinus*: ac recte quidem; *Carthaginien*is enim *Episcopus* de *Idol. van. cap. v. §. 5.* nostrum describit, ut noster sua ex *Tertulliani Apol. cap. 17.* adumbravit. *Davies.*

² Nec nomen Deo quæras] *Joan. Meursio*, aliisque non assentior, qui ex *Cypriani* de *Idol. van. cap. 5.* reponunt *nomen Dei*, nam *MS. Veron.*

etiam *Cypriano* *Dativum* casum vindicat, & *ὀνόμαζιν* defendit *Justinus Martyr Apol. 1. cap. 80.* *Ὀνομα ὃ τὸ ἀρχαῖον θεὸς ἔχει ἐν πνεύματι*, ac in eandem mentem passim *Christiani vett. Idem Apol. 11. cap. vi. p. 12.* *Ὀνομα ὃ τὸ πάντων πατέρων θεόν, ἀγαπήτως ὄντι, σὺν ἡμῖν. ὃ ὃ δὲ αὐτὸ ἐν ὀνόματι αἰστανται*, *ἀποβύπτον* ἔχει τὸ ἡμῶν τὸ ὄνομα, ubi omnino legendum ὃ ὃ δὲ καὶ ὀνόματι αἰστανται, ut adtendenti fiet manifestum. Vide etiam *cohort. ad Græcos cap. 20. Laetantium Div. Instit. lib. 1. cap. 6.* ac de *Ira Dei cap. 11.* *nomen*

nomen est : illic vocabulis opus est, cum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est : Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est : quem si patrem dixerō, terrenum opineris ; si regem, carnalem suspiceris ; si dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, & perspicies ejus claritatem. Quid ? quod omnium de isto habeo consensum ? ¹ Audio vulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam *Deum* dicunt, &, *Deus magnus est*, &, *Deus verus est* : &, *si Deus dederit*. Vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio ? Et qui Jovem

unde patet Platonicos Christianis prævisse. Hinc *Maximus Tyrius* Dissert. 1. pag. 12. Τότε (Θεῷ) ὄνομα μὲν ἔστι λέγεται (Πλάτων) ἔστι δὲ οἶδεν, idemque paullo post numen dicit ἀρχήτων φωνή & Dissert. xxxviii. ἀνώνυμον νομοθετεῖν. *Idem*.

1. *Audio vulgus* &c.] Hoc argumento certatim usi sunt *Cyprianus* Idol. van. cap. 5. *Arnobius* contra gentes lib. 11. pag. 43. & *Lactantius* Div. Instit. lib. 11. cap. 1. quibus prævit *Tertullianus* Apol. c. 17. alibique ; ac ipsi *Tertulliano* *Justinus* Martyr Cohort. ad Græcos cap. 16. ubi de *Homero* sic loquitur : Τῆς ἑαυτοῦ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως καὶ τῆς ἀνθρώπου ἐκείνου δόξαν, πᾶσι δὲ τῶν ἀνθρώπων φωνήν.

καὶ λέγων,

— Οὐδὲν εἰ κεν μοι ἱκαναίη
θεὸς αὐτός

Ἰησοῦς ἀποχρύπτει τὴν εἰρήνην
ἐκείνων,

Διὰ τῆς ἀντανουμίας τῶν ὄντων
ὅτι σημαίνει θεὸς &c. Qua in re fallitur *Justinus* cum ceteris, quos laudavi ; cum enim, teste *Arnobio* lib. 11. pag. 89. *Dii certi certas apud vos (Ethnicos) habent tutelae, licentias, potestates, neque eorum ab aliquo id, quod ejus non sit potestatis ac licentia, postulatis, nomen proprium aliquando non efferebant, ne alium pro alio appellarent, ut liquet ex A. Gellii* N. A. lib. 11. cap. 28. In hujusmodi igitur locutionibus, *Deus* ille qui agendis rebus præest, *Dei* nomine

prin-

principem volunt, ¹ falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt.

XIX. Audio poëtas quoque unum patrem divum atque hominum prædicantes, & talem esse mortalium mentem, ² qualem parens omnium diem duxerit. Quid Mantuanus Maro? nonne apertius, ³ proximius, verius? ⁴ *Principio*, ait, *cælum & terras*, & cetera mundi membra, *spiritus intus alit*, & *infusa mens agitat*: *inde hominum, pecudumque genus*, & quidquid aliud animalium. Idem alio loco, mentem istam & spiritum Deum nominat: hæc ⁵ enim

intelligendus, ut pulchre animadvertit vir eruditissimus *Joan. Clericus* Art. Crit. P. II. S. I. C. II. 10. *Davies*.

¹ *Falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt*] *Augustinus* contra Cresconium Grammaticum tom. 7. lib. 1. cap. 29. *Tertullianus* ad Scapulam cap. 4. *Lactantius* lib. 1v. cap. 9. dicunt, paganos ignoranter Jovem pro Deo vero accipere. Apud *Tacitum* lib. xv. *Annal.* *Prudentiores in vicinia mortis constituti, Jovem Liberatorem invocant, ipsique sanguinem suum libant.* *Elmenh.*

² *Qualem parens omnium diem duxerit*] Sic legitur in exemplari, nisi quod scriptura paulum exerrante apparet, *duxerit*. Itaque legendum ut edidimus, *qualem parens omnium diem duxerit*, *Joan*

παύρον ἡμέρα. Talis est mens, qualis dies; quo die mens edita est. Hoc sibi vult *Homerus* & versio *Ciceronis* quæ refertur ab *Augustino* lib. v. de Civitate Dei cap. 8. *Rigaltius*.

³ *Proximius, verius*] Frustra est *Joan. Woverus*, qui reponit *proximius veris*, proximius enim hic dicitur, quod præsentioris est fidei, quem admodum vidit *J. F. Gronovius* *Observ.* lib. 1. cap. 24. pag. 191. *Davies*.

⁴ *Principio cælum & terras*] *Æneid.* v. 1. 724. seqq.

⁵ *Hæc enim ejus verba sunt*] Sic post *Fulv. Ursinum* edidere recentiores, at MS. & vett. editi repræsentant *hæc enim vera sunt*, unde legendum *hæc enim verba sunt*, deleta pronomine adsciticio. *Davies*.

ejus

eius verba sunt : ¹ *Deum namque ire per omnes Ter-
rasque tractusque maris, cælumque profundum :
Unde homines & pecudes, unde imber & ignes. Quid
aliud & à nobis Deus, quam mens, & ratio,
& spiritus prædicatur ?* ² Recenseamus, si pla-
cet, disciplinam philosophorum, deprehendes
eos, etsi sermonibus variis, ipsis tamen rebus
in hanc unam coire & conspirare sententiam.
Omitto illos rudes & veteres, qui de suis dictis
sapientes esse meruerunt. ³ Sit Thales Milesius
omnium primus, qui primus omnium de cœ-
lestibus disputavit. Idem Milesius Thales re-
rum initium aquam dixit : Deum autem eam
mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit. ⁴ E-

¹ *Deum namque &c.*] Pri-
or versus cum Hemistichio
exstat Georg. iv, 221. po-
sterior autem ex *Aneid.* i,
747. est desumptus, nisi quod
in *Virgilio* ob metrum lega-
tur unde hominum genus &
pecudes. Hic autem Poëta
Deum ex mente Pythago-
reorum depingit. *Cicero* N.
D. lib. i. cap. 11. *Pythagoras*
censuit animum esse per natu-
ram verum omnem intentum,
& commeantem, ex quo no-
stri animi carperantur, & hinc
sua de Pythagoræ sententia
hausere *Minucius* & *Lactan-
sius* Div. Instit. lib. i. cap. 5.
Eum tamen Philosophum in-
ter Atheos numerat *Theophi-
lus* ad Autolycum lib. 111.
pag. 121. ed. Paris. Idem.

² *Recenseamus disciplinam*

philosophorum] Hanc omnem
veterum philosophorum dis-
ciplinam habet *Minucius* ex
lib. i. *Ciceronis* de Nat. Deor.
capp. 10. seqq. *Rigaltius*.

³ *Sit Thales Milesius om-
nium primus*] Ita ediderat
Gelelius, nec aliter in MS.
Reg. Addit, qui primus om-
nium de cælestibus disputavit.
Disputaverant sane & alii,
sed minus accurate. *Simpli-
cius* in lib. i. *Phys.* *Aristot.*
Θαλῆς ὁ ἀρχαῖος πρῶτος διδόναι
τὴν αἰὲρ φύσιν ἵσχυαν τοῖς
ἔλλησι διὰ τῆς αἰσῆς, καὶ αἰὲρ
καὶ αἰὲρ ἀπορροήσας, ὡς καὶ
Θεοφύλακτος δυνάει, αὐτὸς δὲ πρῶ-
τος διὰ τῆς αἰσῆς, ὡς δὲ
καὶ αἰὲρ πᾶσι τοῖς αἰσῆς.
Heraldis.

⁴ *Eha, altior & sublimior
aqua & spiritus ratio quam
ho al-*

ho altior & sublimior aquæ & spiritus ratio; quam ut ab homine potuerit inveniri, à Deo tradita. Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes deinceps, & post Apolloniatas Diogenes aëra Deum statuunt, infinitum, & immensum. Horum quoque similis de divinitate consensus est.

¹ Anaxagoræ vero, descriptio & motus infinitæ

ut ab homine potuerit inveniri: à Deo traditum] Qui Minucium antehac edidit, non videntur cepisse Minucii mentem; nec sane perviderant quid vetus exemplar suggereret, editioni Romanæ nimium creduli; etenim secundum eam sic ediderant, *Eo altior & sublimior aqua & spiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, à Deo tradita.* Scriptum est in exemplari, *Eo altior; & à Deo traditum.* Reddita aspiratione ac disputatione rediit sensus clausulæ alias male coherenti. Postquam apposuit Cæcilio sententiam Thaletis prope consentaneam Mosis de Deo & Mundo condito, subsistit hac interjectione, *Ehò.* ac subinde considerata sublimitate sententiæ altiore esse ait quam ut ab homine potuerit inveniri aut cogitari. Et continuo pronunciat absolute; à Deo traditum, per Mosen scilicet à quo Thales acceperat. *Rigaltius.*

Ibid. Editt. veteres & altior & sublimior; at J. F. Gronovius Observ. Eccles. cap. vii. pag. 80. putat hæc verba è margine in textum irrepsisse, aut transposita esse ac hoc ordine legenda vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Sed altior & sublimior &c. Virum illum summum per omnia sequitur Chr. Cellarius. Incaute nimis, est enim *καὶ πάλιν* suumque locum debet obtinere. Homines doctissimos in fraudem induxit absurda ista sententia, qua statuerunt *καὶ πάλιν* Christianam five Baptismum aqua & spiritu denotari, cum respexerit Minucius ad Gen. cap. 1. 2, 9. ubi vide V. C. Joan. Clerici adnotata. Dav.

¹ Anaxagoræ vero descriptio & motus infinita mentis Deus dicitur] In exemplari legitur descriptio & motus. Ferrarius, & post Ferrarium editores ceteri, descriptio & mentis

mentis Deus dicitur. Et Pythagoræ Deus est animus, per universam rerum naturam com-
means & intentus; ex quo etiam animalium
omnium vita ¹ capiatur. Xenophanem notum
est, omne infinitum cum mente, Deum trade-
re: & Antisthenem, populares deos multos, sed
naturalem unum præcipuum: Speusippum vim
naturalem, animalem, qua omnia regantur,
Deum nosse. Quid Democritus? quamvis ato-
morum primus inventor, nonne plerumque na-
turam, ² quæ imagines fundat, & intelligen-
tiam, Deum loquitur? Straton quoque & ipse
naturam. Etiam Epicurus ille, qui ³ Deos aut

*modus, belle emendatum ra-
ti, quia legerant apud Cice-
ronem lib. 1. N. D. cap. 11.
ubi ejusdem Anaxagoræ sen-
tentia refertur, primus om-
nium rerum descriptionem &
modum mentis infinita vi ac-
tatione designari & consci vo-
luit. Sed ex iis quæ apud
Ciceronem sequuntur, & ex
veteris scripturæ Minucianæ
vestigiiis procul dubio tam Ci-
ceronis quam Minucii editio-
nes emendandæ sunt, legen-
dumque, descriptionem &
motum. Verba Ciceronis hoc
evincunt apertissime: In quo
non vidit, inquit, neque mo-
tum sensui conjunctum & con-
tinentem in infinito ullum esse
posse. Rigaltius.*

*1 Capiatur] MS. capita-
tur, unde & capiatur legi
possit. Menesius.*

*2 Quæ imagines fundat]
Simulacra, ἱδωλα, quibus
visum peragi existimavit De-
mocritus. Diogenes Laertius
lib. ix. pag. 248. Ἀντικει-
σθ' ὁμοίᾳ ὅρασι τῶν αἰσθη-
τῶν ἱμπεριώδε. Cicero Divin.
lib. 11. pag. 4903. ed. Lam-
bin. Quem enim tu Marium
visum à me putas? Speciem
credo ejus aut imaginem, ut
Democrito videtur. Unde pro-
fectam imaginem? à corpori-
bus enim solidis & à certis
figuris vult fluere imagines.
Vide & lib. 1. N. D. cap. 12.
Davies.*

*3 Deos aut otiosos fingit,
aut nullos] Sic loquitur Mi-
nucius, quia qui providen-
tiam tollit, Dei existentiam
negare censendus est; nam,
ut eleganter Salvianus de Gu-
berp. Dei lib. 14. pag. 116.*

H

otiosos

otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. ¹ Aristoteles variat, & assignat tamen unam potestatem. Nam interim mentem, mun-

qui nihil aspici à Deo affirmant, prope est, ut cui aspectum adimant, etiam substantiam tollant: & hinc factum ut nonnullis videretur Epicurum, ne in offensivam Atheniensium caderet, verbis reliquisse Deos, re sustulisse, teste Cicero N. D. lib. 1. cap. 30. ideoque illum ad homines infirmularunt *Ælian* V. H. lib. 11. cap. 31. & *Theophilus* ad *Autolycum* lib. 111. pag. 121. Idem.

¹ *Aristoteles variat, & assignat tamen unam potestatem, nam interim mentem, mundum interim deum dicit, interim mundo deum præsicit. (Aristoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divina tribuens principatum.) Heraclides Ponticus quoque deo divinam mentem, quamvis varie, ascribit.] Illa quæ semicirculis inclusi, purum putum glossema sunt. Porro Heraclidæ mentio revocat mihi in memoriam mendosum *Macrobii* locum in Commentario ad *Somn. Scip.* lib. 1. cap. 14. *Heraclitus Ponticus lucem; Heraclitus physicus scintillam stellaris essentia.* Scribo, *Heraclides Ponticus.* Ejusdem libri cap. 2.*

gravius mendum. *Numenio* denique inter Philosophos occultorum curiosiori offensam numinum, quod *Eleusinia* sacra interpretando vulgaverit, somnia prodiderunt, visa sibi ipsas *Eleusinas* deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes; Correxeram, viso sibi ipsas *Eleusinas* Deas habitu meretricio ante apertum lupanar videri prostantes. Cum in vetere codice signate ita esse vidi. *Meursius.*

Ibid. Aristoteles variat.] Cicero N. D. lib. 1. cap. 13. *Aristoteles multa turbat. Modo enim menti tribuit omnem divinitatem, modo mundum ipsum, Deum dicit esse. Modo quondam alium præsicit mundo. Quod Tullius dixit modo, Minucius interim. Rigaltius.*

Ibid. Nec mirum, cum interim apud optimos auctores eandem vim obtineat ac interdum. Quintilianus Institut. Orat. lib. 1. cap. 7. *Interim longa ac brevis, ut apud nos; interim pro syllaba — posita est. Et lib. 11. cap. 15. Ut interim non sit proprius hic finis ejus; interim sit communis cum iis, qui ab*

dum

dum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adscribit, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus, & Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumque rationem Deum disseruit. Zenon ejusdem magister naturalem legem atque divinam, & æthera interim, interdumque rationem vult omnium esse principium. Idem interpretando Junonem aëra, Jovem cœlum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, & ceteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter & revincit errorem. Eadem fere Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necessitatem Deum credit; Zenonemque interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. ¹ Babylonio etiam Diogeni disciplina est ² exponendi & disserendi, Jovis partum, & ortum Minervæ, & ³ hoc genus cetera, rerum

oratore procul absunt. Ac iterum lib. viii. cap. 4. Per id venit non modo ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Sic Seneca, Apulejus, aliique. Dav. ¹ Babylonio etiam Diogeni] *Ἐκ Σελυκίας τὸ ἐν Βαβυλῶνι.* Athenæus lib. v. pag. 211. *Rigaltius.*

² Exponendi & disserendi, Jovis partum] Sic etiam philosophatur Sallustius, libello de Diis & Mundo. *Id.*

³ Hoc genus cetera, rerum] Sic recte editum, licet ed. Sabai habeat ceterarum rerum, unde Meursius reponit hoc genus, certarum rerum; nec minus aberrarunt Fulv.

vocabula esse, non deorum. Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, & ideo quæri non oportere: Aristo Chius comprehendere omnino non posse. Uterque maiestatem Dei, intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de Deo, & rebus ipsis, & nominibus oratio est, & quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis civilis nonnumquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timæo Deus est ipso suo nomine mundi parens, artifex animæ, cœlestium terrenorumque fabricator: quem & invenire difficile, præ nimia & incredibili potestate, & cum inveneris, ¹ in publicum dicere impossibile præfatur. Eadem fere & ista quæ nostra sunt: nam & Deum novimus, & parentem omnium dicimus; & ² nunquam publice nisi interrogati prædicamus.

XX. Exposui opiniones omnium ferme philosophorum, quibus illustrior gloria est, Deum unum multis licet designasse nominibus: ut quivis arbitretur, aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse jam tunc Christianos. Quod si providentia mundus re-

Ursinus & Chr. Cellarius, quibus placuit hoc genus, rerum esse vocabula, nulla enim necessitate coacti vocem commodam omisere. Davies.

¹ In publicum dicere impossibile præfatur] Platonis verba sunt, οὐκ ἔστιν εὐλόγως ἀποφάναι τὸ θεῖον. Cicero: Patrem hujus mundi nominari negat posse. Tertullianus Apol. Neque inveniri facilem,

& inventum enarrari in omnes difficilem. Chalcidius: Opificem genitoremque universitatis tam invenire difficile est, quam inventum impossibile digne profari. Rigalt.

² Nunquam publice, nisi interrogati prædicamus] Prohibiti ab Ethnicis, Christianos publice philosophantes audire erubescensibus aut timentibus. Idem.

gitur,

gitur, & unius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum, fabellis suis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere consensus: cum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus & rationis & vetustatis adfuit auctoritas. Majoribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia ¹ monstruosa, mira miracula: ² Scyllam multiplicem, ³ Chimæram multiformem, & Hydram felicibus vulneribus renascentem, & ⁴ Centauros, equos suis homi-

¹ *Monstruosa, mira miracula*] Ita legitur in exemplari Regio, unde rescribendum puto *monstruosa, dira miracula*. Multi, inter quos est *Christophorus Cellarius*, frustra edidere *monstruosa miracula*, una voce prorsus omissa, altera perperam immutata. *Prudentius Peristeph. Hymn. 11, 7.*

Nunc monstruosis idolis

Imponis imperii jugum.

Sic *monstruosas raritates* dixit *A. Gellius N. A. lib. 111, cap. 16. Davies.*

² *Scyllam multiplicem*] Scyllæ formam ita describit *Ifacius Tzetzes*. Ἐξ ἡ κεφαλῆς ἔχων, καμπῆς, κυνὸς, λέοντος, γοργόνος, φαλαίνης, ἀνθρώπου ἰσὺ πόδας. Sic quoque *Homerus Odus. μ:*

Ἐνθα δὲ ἐνὶ Σκύλλῃ ναίει
δεινὸν Λελακυῖα.

Τῆς ἥτοι φωνὴν ἔειπεν οὐκ ἄλκι-
κα· νεοχελῆς

Γίγς. αὐτὴ δὲ αὐτὴ πύλω
κακὸς, ἔδ' καὶ τίς μιν
Γηθήσκειν ἰδὼν, ἔδ' εἰ θεὸς
ἀντιάσκειν.

Τῆς ἥτοι πόδες εἰσὶ δυνάδε-
κα, πύμπες ἀνθρώπου.

Ἐξ δὲ τε οἱ δειραὶ ἐδεμύ-
κεις, ἐν ᾧ ἐκαστῇ

Σμερδαλίῃ κεφαλῇ. ἐν ᾧ
τείσκει οὐδέντις,

Πυκνοὶ καὶ θαμνῆς, πλεῖστοι
μέλανος θανάσιοιο.

Ouzelius.

³ *Chimæram multiformem*] Leonis, draconis & capræ habentem formas. *Homerus Iliad. Z v. 181.*

Πρόδ' εἰς λείων, ὅππῃ δὲ δρά-
κων, μέσση δὲ χίμαιρα.

Quamobrem *triformem Chimæram* *Horatius* dixit lib. 1, oda xxvii: & *Hygino* fab. LVII. auctore *tripartito ore flammæ spirare* ferebatur. *Cellarius.*

⁴ *Centauros, equos suis hominibus implexos*] *Bimem-*
H 3 nibus

nibus implexos, & quidquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. Quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, & feras homines, & de hominibus arbores atque flores? ¹ quæ si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt. ² Similiter, ac vero erga deos quoque, majores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt: dum reges suos colunt religiose, ³ dum defunctos eos desiderant

bres dixit Ovidius, & in Centaurea pugna Monychus ipse centaurus sic alloquitur suos:

— Et quid fortissima rerum

In nobis duplex natura animalia junxit.

Hæc fuit fabula. Re ipsa homines fuere in equis. Palaphatus cap. 1. Οὐδὲν γὰρ ὡς ὅτι ἐν τοῖς τοῖς καὶ ἀνθρώποις, ἀλλ' ἴσως καὶ ἀνθρώποις ἰδία ἐστὶ. Sic unusquisque homo suum equum habuit, & equus quisque suum hominem sibi implexum. Rigaltius.

Ibid. Frustra est vir eruditus Joan. Wöwerus, qui reponendum conjecit equos semihominibus implexos, nam retinenda est vulgata lectio. Arnobius lib. 1. juxta finem. Ipsius mortis extinctor hominem suum permiserit interfici. De hujusce pronomini vi & potestate adundus est Joan. Frid. Gronovius Observ. lib. 1. cap. 11. Davies.

¹ Quæ si essent facta, fie-

rent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt] Hæc est vera lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, quæ si essent facta, fierent quæ fieri non possunt, non idonea sententia. Heraldus.

Ibid. Hoc axioma monstruosas Poëtarum fabulas etiam Ethnici jugularunt. Palaphatus de Incred. Præf. Αἱ (μυσθῶν) οὐκ εἰσὶν αἰσὶ, τὰ τοιαῦτα οὐκ ἐγένετο; εἰ γὰρ τότε, καὶ ἀλλοτρίᾳ ἐγένετο, καὶ οὐκ ἐγένετο, καὶ αὐτὸς ἴσως. Ita tamen certum & perpetuum non est, quin cautione sit opus, ne in malam rem abutantur profani, ut ostendit vir doctissimus Joan. Clericus in libello Gallico de Incred. Part. 1. cap. 111. pag. 55. Davies.

² Similiter, ac vero erga Deos quoque, majores nostri, improvidi] Sic interpungenda est hæc veteris exemplaris scriptura. Rigaltius.

³ Dum defunctos eos desi-

in imaginibus videre, dum gestiunt¹ eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quæ fuerant adsumpta solatia. Denique antequam commerciis orbis pateret, & antequam gentes ritus suos moresque miscerent, unaquæque natio conditorem suum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam sexu suo fortio-rem, aut alicujus muneris vel artis repertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ. Sic & defunctis præmium, & futuris dabatur exemplum.

XXI. ² Lege Stoicorum scripta, ³ vel scri-

derant in imaginibus videre] Fulgentius Mythol. I. ex Diophante Lacedæmonio, de filio Syrophanis cujusdam Ægyptii: *Doloris angustia quæ semper inquitur necessitati solatium, filii sibi simulacrum in adibus, seminarium potius doloris invenit. Tertullianus lib. de Anima, ubi de Achille Patrocli corpus diutius servante, laudat pietatis Homericæ industriam tantopere fatigantis circa ejusdem Patrocli sepulturam, ne quis defunctum diu detinens, ipse amplius cum illo maceretur enormitate solatii dolore nutriti. Rigaltius.*

¹ Eorum memorias in statuis detinere] Ita in editione Rom. ex MS. Reg. Ediderat Gelenius instantius detinere. Herald.

² Lege Stoicorum scripta] Non bonæ fidei fuisse videntur qui de veteri exemplari

varias lectiones Joanni Woverio describere. Is fidem illorum secutus asserit in MS. & Rom. editione legi, *Historicorum*. Utrumque præ oculis habemus, & utrobique disertissime legitur, *Stoicorum*. Et inter philosophos quidem Euemerus à Plutarcho censetur, & à Cicerone inter philosophos citatur, ut hic etiam à Minucio nostro, qui Euemero subnectit Prodicum & Persæum philosophantem. Fortean decepti aliqui fuerint eo quod lib. vi. de civ. Dei Augustinus ait, *Euemerum, non fabulosa garrulitate, sed historica diligentia tradidisse Jovem & ceteros hujus generis, reges fuisse, non Deos. Sed & ipse Augustinus lib. de conf. Evang. de eodem Euemero verba facit tanquā de poëta cap. 23. Rigaltius.*

³ Vel scripta sapientium]

pta sapientium, eadem mecum recognosces;
¹ ob merita virtutis aut muneris deos habitos.
² Euhemerus exsequitur, & ³ eorum natales,
 patrias, sepulchra dinumerat, & per provincias
 monstrat: Dictæi Jovis, & Apollinis Delphi-

Hæc voces delendas censuit
 Christ. Cellarius, alii in su-
 perioribus reposuerunt Hi-
 storiarum scripta; utrique
 falsi, cum speciei non raro
 apponatur genus. Porphyrius
 de Abst. lib. 1. §. 36. Οὐτὸν
 δὲ καὶ τὸν ἑσθλὸν ἀνθρώπου καὶ αἰ-
 ἀνδρῶν ΠΥΘΑΓΟΡΕΪΩΝ ΚΑΙ
 ΖΟΨΩΝ. Cyprianus Epist.
 LI. pag. 70. Alia est Philo-
 sophorum & Stoicorum va-
 rio; ibi tamen, ut verum fa-
 tear, conjunctio mihi vide-
 tur expungenda, quemadmo-
 dum etiam arbitratus est
 Æg. Menagius ad Laertii Ze-
 nonem pag. 181. ed. Londin.
 nulli enim Philosophi præter
 Stoicos peccata esse paria de-
 creverunt. Davies.

¹ Ob merita virtutis aut
 muneris deos habitos. Eue-
 merus exsequitur & eorum
 natales] Locus ab interpun-
 ctione laborat, & sic distin-
 guendus est, eadem mecum
 recognosces. Ob merita virtu-
 tis aut muneris deos habitos
 Euhemerus exsequitur, & eo-
 rum natales, patrias, sepulchra
 dinumerat; hæc enim præ-
 stitit antiquus ille scriptor;
 Cicero N. D. lib. 1. cap. 42.

Qui aut fortes aut claros aut
 potentes viros tradunt post
 mortem ad Deos pervenisse—
 nonne expertes sunt religio-
 num omnium? qua ratio ma-
 xime tractata ab Euhemero
 est. Lactantius de Ira Dei
 cap. 11. Deos ob virtutem,
 quia profuerant hominum ge-
 neri, divinis honoribus adse-
 ctos esse post mortem, aut ob
 beneficia, aut inventa, qui-
 bus humanam vitam excolue-
 rant, immortalem memoriam
 consecutos, quis ignorat? nec
 tantum mares, sed & femi-
 nas. Quod cum vetustissimi
 Græci scriptores, quos illi
 Theologos nuncupant, tum et-
 iam Romani Græcos secuti &
 imitati docent, quorum præci-
 pue EUHEMERUS ac noster
 Ennius, qui eorum omnium
 natales, conjugia, progenies,
 imperia, res gestas, obitus,
 simulacra demonstrant. Vide
 & lib. 1. Div. Instit. c. 11. Id.

² Euhemerus exsequitur]
 Lib. Ἀντικτὸν καὶ ἀντιδωδεκά-
 μυθολογίας. Rigaltius.

³ Eorum natales, patrias,
 sepulchra dinumerat] Ἐξαι-
 ῖων τῶν καὶ θύων. Plutarchus
 libro de Iside. Idem.

ci, Phariæ Ifidis, & Cereris Eleusinæ. ¹ Prodicus assumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profluere. ² In eandem sententiam & Perseus philosophatur, & adnectit inventas fruges & frugum ipsarum repertores iisdem nominibus, ut Comicus sermo est, ³ Venerem sine Libero & Cerere frigere. ⁴ Alexander ille magnus Macedo insigni volumine ad matrem suam

¹ Prodicus adsumptos in Deos loquitur] MS. prodigiis; unde Des. Heraldus reponit Posidippus adsumptos; Sed optime restituit Nic. Rigaltius ex Ciceronis N. D. lib. I. cap. 42. Quid, inquit ille, Prodicus Chius? qui ea qua prodesse hominum vita, deorum in numero habita esse dixit; ubi legendum quid Prodicus Cens? Suidas. Προδικος Κίσιος, ὁ δὲ καὶ Κίω τὴν πόλιν. Passim etiam apud Platonem Κίσιος vocatur. Erasmus tamen in Adagiis, & Jo. Alb. Fabricius Bibl. Græc. lib. II. cap. 18. hunc Sophistam falso Chium appellant; licet hic ejusdem libri cap. XXIII, 41. recte Ceum statuatur. Davies.

² In eandem sententiam & Perseus philosophatur] Cicero lib. I. N. D. cap. 15. At Perseus ejusdem Zenonis auditor, eos dicit esse habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vita cultum esset inventa: ipsasque res utiles &

salutares deorum esse vocabulis nuncupatas. Rigaltius.

³ Venerem sine Libero & Cerere frigere] Terentius Eunuch. Act. IV. Scen. 5. Verbum hercule hoc verum est, si ne Libero & Cerere friget Venus. Quem locum citat Hieronymus de regulis Monachorum cap. 12. Et Epistola x. ad Furiam de Viduitate servanda cap. 3. Apulejus lib. II. Metamorph. p. 167. Ecce, inquam, Veneris hortator & armiger Liber advenit ultro; vinum istud sorbeamus hodie omne, quod nobis restringat pudoris ignaviam, & alacrem vigorem libidinis incutiat. Elmenhorstius.

⁴ Alexander ille magnus Macedo] Statuunt Nic. Rigaltius, cumque secutus Chr. Cellarius, lapsum esse Minucium, & Alexandrum non Magnum, sed πολυίσονα intelligi debere. Athenagoras tamen legat, pro Christ. cap. 24. Hesiodus scripsit,

H 5

scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus¹ à sacerdote secretum.² Illic Vulcanum facit omnium principem, & postea Jovis gentem,³ & de spicis Isidis ad hi-

πες μὲν δὲ, inquit, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Φίλιππος. ἐν τῇ αὐτῇ τῶν μνησθέντων ἐπιστολῇ — φασι παρ' αὐτῶν (ιστῶν) ἀνθρώπων αὐτὸς γὰρ ὁ μὲν. Sic & *Augustinus* C. D. lib. viii. capp. 5. & 27. Ac sane inanem esse prorsus hanc doctorum virorum suspicionem multis rationibus ostendit optimus & eruditissimus præsul *Joan. Fellus* ad *Cypriani* de Idol. van. pag. 12. ed. Oxon. *Davies*.

1 *A sacerdote*] *Augustinus* lib. viii. cap. 5. de civ. Dei. *A magno antistite sacrorum Ægyptio quodam Leone*. Et in *Astronomico Higinii* citatur *Leon* qui res Ægyptias conscripsit. *Rigalt*.

2 *Illic Vulcanum*] In Exempl. illi. *Idem*.

3 *De spicis Isidis*] Sic apertissime legitur in exemplari. *Ægyptius ille antistes Leo* prodidit *Alexandro mysteria*, & de frumenti spicis, quas gestas *Isis* sive *Ceres* factum fuisse dixit *sistrum*, quod est *Isidis* & *Isiacorum gestamen*. Spicas vero succullas & collisas sive agitas crispante brachio sonum edere qualis editur concussione *sistri*.

Ejusmodi autem sonum alludere ad garrum hircundinis, cujus formam sumpsisse dicitur *Isis*. Ac denique, de sparsis frumenti granis, quæ sunt velut membra tumuli sive acervi, tumulum *Serapidis* sive *Osiridis* inanem fieri. Hæc *Ægyptiorum* sacrorum ratio, quam *Physicam* vocant, à *Fulio Firmico Materno* sic explicatur libro de err. prof. relig. *Frugum semina Osirim dicunt esse, Isin terram, Typhonem calorem*. Et quia maturata fruges calore ad vitam hominum colliguntur, & rursus appropinquante hyeme seminantur, hanc volunt esse mortem *Osiridis*, cum fruges reddunt: inventionem vero, cum fruges genitili terra fomento concepta nova rursus coeperint procreatione generari. Repetendum est præcedens verbum *facit*, & aptandum singulis, hoc modo: *Illic*, id est, eo volumine sive epistola ad matrem *Alexander doctus ab Ægyptio illo Leone sacerdote, facit Vulcanum omnium principem. Facit postea Jovis gentem. Facit de spicis Isidis sistrum ad hircundinem,*

rundi-

rundinem, ¹ sistrum, ² & adsparsis membris

hoc est, ad Isidem hirundinino garritu querulam, facis denique sparsis membris Osiridis tumultum inanem. Rigaltius.

Ibid. Mihi durissima & maxime contorta videntur, quæ hic commentus est Nic. Rigaltius. Alio modo rem aggredditur Cl. Salmasius, aitque legendum "*Et adspice sis* *Isidis ad hirundinem sistrum*." Forte in Græco scriptore "legerat Minucius, inter Isidis initia & insignia numerari *Χελιδνίας, σίστρου*, id est *Chelidoniam aspidem*, *Et sistrum*, quod ipse vertit *ad hirundinem sistrum*, quasi sistrum similem hirundini sonum crepitaculo faceret; ut *κρηίδης* & radii textorii in Græco Epigrammate *Χελιδόνι σιστροφώνοι* dicuntur. At Chelidonia aspis est Nili maxime peculiaris, quæ cum sistro & Osiride inter mysteria & initia Isiaca semper pingitur. Hæc vir summus Exercit. Plinian. pag. 343. ed. Paris. quæ tamen non arident. Reponendum credo *Et respice sis* *Isidis ad hirundinem, sistrum*. Certe testatur Plutarchus de Isid. & Osir. pag. 357. C. *Ἰσὶν γνομένῳ Χελιδόνι τῇ κίονι παρὰ τῆς Ἰσηρίδος*, & in tabula

Isiaca habemus Isin cum avicula quadam in capite expansis alis & cauda, quam esse hirundinem perquam vero est simile, cum sacra ipsa nihil aliud fuerint quam representatio quædam rerum ab iis gestarum, qui colebantur, quemadmodum patet ex omnibus Apologeticis, & maxime quidem ex *Julio Firmico* de error. profan. Relig. pag. 2. seqq. Davies.

¹ *Sistrum*] *Sistrum* Apulejus lib. 11. Metamorph. p. 413. describit *areum crepitaculum*, cujus per angustam laminam in modum balshei recurvatam, trajecta media pauca virgula, crispante brachio tergeminos jactus, reddebant argutum sonorem. Et pag. 418. *Æreis, argenteis, Et aureis sistris, argutum tintinum constrepentes*. Isis id genus instrumenti repperisse probatur. Papias in *Sistrum*. Elmenhorstius.

² *Et adsparsis*] *Lego Et dispersis*. Apponam Lycophronis schollastæ verba; à quibus non parum lucis huic loco. *Ὅσπερ, ὃ ἐ Διόνυσος, βασιλεὺς ὑπάρχων Αἰγυπτίῳ, ὑπὸ Τυφῶνι ἔα δέλαφ' ἐπὶ συνωμοτῶν μεληδὸν καπνιστήν. καὶ ἐξέτερε πολλαχῶ. Ἰσὶς δὲ, ἡ καὶ Δήμητρα γυνὴ Διονύσου μὲν Ὀρεὺς ἔχουσιν Τυφῶνα ἐπὶ πύλαι τῆς*

inanem

124 M. MINUCII FELICIS

¹ inanem tui ² Serapidis sive Osiridis tumulum, Considera denique sacra ipsa, & ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atque planctus miserorum deorum. Isis perditum filium ³ cum Cynocephalo suo & calvis sacerdotibus luget, plangit, inquit: & Isiaci miseri cædunt pectora, & dolorem in-

σὺν ἐκαίῳ φανῆς ἀναιρεῖ, τὸ δὲ
 ὁ Διόνυσος μίσην ἔμειλα συλ-
 λήσασα. ἐκείνη γὰρ καὶ ἰσοφ-
 ῶντος μύησιν. Aliorum aucto-
 rum loca, quæ abunde, ad-
 scribere supersedeo. Mysti-
 cam ejus rei rationem red-
 dit Macrobius ad somn. Scip.
 lib. 1. cap. 12. Ipsum autem
 Liberum patrem Orphaici ὄν-
 ὁ ὕλην suspicantur intelligi, qui
 ab illo individuo natus in sin-
 gulos ipse dividitur, ideo in
 illorum sacris traditur Tita-
 nio furore in membra discerp-
 tus, & frustis sepulcris rursus
 unus & integer emerfisse. In-
 de vannus in mysteriis Libe-
 ri. Servius Georg. 1. Liberi
 patris sacra ad purgationem
 anima pertinebant, & sic ho-
 mines ejus mysteriis purga-
 bantur. Hinc est quod dicitur
 Osiridis membra à Typhone
 dilaniata Isis cribro superpo-
 suisse. Nam idem est Liber
 pater, in cujus mysteriis van-
 nus est, quia, ut diximus, a-
 nimas purgat. Meursius.

[¹ Inanem tui Serapidis]
 Multis hæc refert Plutarchus,

Typhonem noctu incidisse
 in arcam, in qua conditum
 cadaver Osiridis, quod disse-
 ctum disperfit, Isidem fru-
 stra conquisivisse, multaque
 ostendi Osiridis sepulchra, &
 quæ apud illum sequuntur,
 ex quibus facile intelligitur,
 cur inanem Serapidis tumu-
 lum dicat. Wowerus.

² Tui Serapidis] Hic rur-
 sus per derisum objicit Octa-
 vius Cæcilio quod simulacro
 Serapidis obviam sibi notato
 manum ori admovisset, os-
 culum labiis impressisset,
 quod est, adorasset, supra
 cap. 11. Rigaltius.

³ Cum Cynocephalo suo &
 calvis sacerdotibus luget] Ele-
 gans lectio quam MS. Regius
 repræsentat. Ante in omni-
 bus editionibus, & aliis sacer-
 dotibus. Isidis sacerdotes ca-
 put rasisse notum est, & nos
 plura observabamus in juve-
 nilibus nostris ad Martialem
 Epigr. 29. l. xii. in hæc verba:

Linigeri fugiunt calvi, si-
 strataque turba.
 Artemidorus lib. 1. c. 23. Ev-

felicis-

felicissimæ matris imitantur: mox, invento parvulo, gaudet Isis, exultant sacerdotes, ¹ Cynocephalus inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? ² Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, ³ & serpente

ἐξ ὧν δὲ δεικνύει τὴν κεφαλὴν ὅλην, πάλιν Αἰγυπτίων ἱερεῖς & μλωτοποιοί, καὶ τοῖς ἐξ ἰδὺς ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἀλλοῖς πονηρόν. Prudentius lib. contra Symmachum priore:

Isidis amissum semper plangentis Osirim,

Mimica, ridendaque suis solemnia calvis. Heral.

¹ Cynocephalus] Qui & Anubis. Mercurius, ut Plutarchus de Iside. Is cultus Ægyptiis canina facie. Apulejus. *Attollens canis cervicem arduas Anubis, leva caduceum gerens.* Wowerus.

² Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt] Putat Jac. Ouzellius nihil ob stare, quominus dicatur Minucium eo respicere, quod, sicut Ægyptii Isidem, ita Romani iisdem fere solennibus & ceremoniis Cybelen coluerint, qua in re multum fallitur vir eruditus: mōris enim fuit Romani nullos Deos, nisi publice adscitos,

colere. Vide doctissimum virum Joann. Clericum ad Pedonis Albinovani Eleg. 1, 24. Hinc Pifone & Gabinio Coss. Isidis sacra Roma sunt expulsa, quæ tamen populus superstitiosus postea recepit. Tertullianus in Apol. cap. 6. *Serapidem & Isidem & Harpocratem cum suo Cynocephalo, capitolio prohibitos, id est: curia Deorum pulsos, Piso & Gabinius Coss. non utique Christiani, everfis etiam aris eorum abdicaverunt. His vos restitutis summam Majestatem contulistis.* Vide & eundem ad Nationes lib. 1. c. 10. *Arnobius lib. 11. p. 95. Vos Ægyptiaca numina, quibus Serapis atque Isis est nomen, non post Pisonem & Gabinium Coss. in numerum vestrorum retulistis Deorum.* Huc respexisse Minucium, luce meridiana est clarius. Davies.

³ Et serpente circumdata] Hæc est lectio MS. Reg. Atque id ipsum est quod ait Apulejus: *Dextra lavaque sul-*

circum-

circumdata, errore subreptam & corruptam
¹ Liberam anxia & sollicita vestigat. Hæc sunt
 Eleusinia. Et quæ Jovis sacra sunt? ² nutrix
 capella est, & avido patri subtrahitur infans, ne
 voretur, & Corybantum cymbalis, ³ ne pater
 audiat, vagitus initus eliditur. ⁴ Cybelæ Din-
 dyma pudet dicere, quæ ⁵ adulterum suum in-

*tis insurgentium viperarum
 cohibita. Heraldus.*

¹ Liberam] Sic vocaba-
 tur Proserpina. Cicero in
 Verrem lib. iv. pag. 1281.
 ed. Lamb. Raptam esse Li-
 beram, quam eandem Proser-
 pinam vocant, ex Ennensium
 nemore. Ac de N.D. lib. 11.
 cap. 24. Quod ex nobis na-
 tos liberos appellamus, idcirco
 Cerere nati, nominati sunt Li-
 ber & Libera, quod in Libe-
 ra servant, in Libero non item.
 Vide & Arnobium lib. v. pagg.
 171, 182. Davies.

² Nutrix capella] Amal-
 thea. Callimachus hymno
 in Jovem v. 48.

Σὺ δ' ἰδύμενο πύονα μεζόν
 Αἰγῶς Ἀμαλθυσ.

Hoc est: Tu autem traxisti
 pingue uber capra Amalthea.
 Scholiastes ibi: Ἀμαλθυσ.
 Οὗτως ἐκάλειν ἡ Αἰγὴ τὴν Δία
 ἡρῆσαν. Lactantius lib. 1.
 cap. 21. sect. 2. Capella est
 Amalthea nympha, distin-
 guens Amaltheam à capella.
 Cellarius.

³ Ne pater audiat, vagi-

tus initus eliditur] Hæc est
 Regii codicis scriptura. Quæ
 sane recta est, nisi quis ma-
 lit, vagitus initus eliditur.
 Rigaltius.

⁴ Cybelæ Dindyma] Τὰ
 Δίνδυμα. Nec fuit hic mu-
 tandum quicquam. Virgi-
 lius ite per alta Dindyma.
 Servius: Montes matris De-
 um. Catullus dixit deam Di-
 dymi, sive Dindymi. Idem.

Ibid. MS. repræsentat Cy-
 bele Dindymena, unde vet-
 edit. exhibent de Cybele Din-
 dymena. Joan. autem Meur-
 sius reponendum censuit Cy-
 belen Dindymenam, ac ita
 edidit Chr. Cellarius. Mihi
 vix dubium videtur quin le-
 gi debeat Cybelæ Dindymena,
 à monte enim quo agebantur
 ita dicta sunt Cybeles sacra.
 Hinc hujusce Dex Sacerdo-
 tes Dindymarios vocat Com-
 modianus Instruct. xvii. &
 ipsam Dindymenam Martia-
 lis lib. viii. Ep. 81. Davies.
⁵ Adulterum suum] At-
 tin. Prudentius in Symmach.
 lib. 51.

feli-

feliciter placitum, quoniam & ipsa deformis & vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam & semiviri sui corporis supplicio colunt. Hæc jam non sunt sacra, tormenta sunt. Quid formæ ipsæ & habitus? ¹ nonne arguunt ludibria & dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus Deus, & debilis: Apollo tot ætatibus levis: Æsculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: ² Neptunus glaucis oculis, Minerva cæcis, bubulis Juno: pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis: Janus vero frontes

Cur Berecynthiacus perdit truncata sacerdos

Inguina, cum pulchrum poesis castraverit Attin?
Theophilus ad Autol. lib. III. pag. 217. ed. Oxon. Τι γὰρ καὶ κατέγειν — Ἀτίν τ' αὖ ποικιλεῖν; Lege τὸν ἀποκτοῦρον. Vide & Arnobium lib. I. pag. 24. Davies

¹ Nonne arguunt ludibria, & dedecora Deorum vestrorum] MS. & decora; Scriptum arbitror, ludibria, dedecora D. Siquidem plures voces ejusdem significationis copulare amat Minucius, nisi tamen alterum ē glossēmate. Heraldus.

² Neptunus glaucis oculis, Minerva cæcis] Cicero N. D. lib. I. cap. 30. ait cæcos ocu-

los Minerva, cæruleos esse Neptuni, adeo ut colorem glaucum & cæruleum confuderit Minucius. Sic & Fronto apud Gellium N. A. lib. II. cap. 26. Neque non, inquit ille, potuit Virgilius colorem equi significare v. ridem volens. cæruleum magis dicere equum, quam glaucum, sed maluit verbo uti notiore Græco, quam inusitato Latino. Sed & ipse Gellius ejusdem libri cap. 30. eos colores miscuit, qui tamen revera diversi sunt; aliter enim Neptuni Minervæque oculi quoddam colorem non distinguerentur, cum glaucus idem sit ac cæcis, ut ne plura afferam, ex Ἀγδ-ος Epitheto sit manifestum, quæ perpetuo γλαυκῶπις di-

duas

duas gestat, quasi ut averſus incedat: Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix: & Epheſia¹ mammis multis, & uberibus exſtructa: & Trivia trinis capitibus,² multis manibus hor-
tifica. Quid ipſe Jupiter veſter? modo im-

citur, eoque modo Deam expreſſit Phidias. Vide *Maximum* Tyrium Diſſert. xxvi. pag. 270. Cæruleus autem color iſe eſt, qui à nobis *blavus* dicitur. Adiri poterit vir eruditiffimus *Joan. Clericus* Art. Crit. Part. II. Sect. II. cap. 1, 6. *Davies*.

¹ *Mammis multis & uberibus exſtructa*] In MS. legitur, *Veribus*, duabus litteris antiquario more in unam contractis. In archetypo ſcriptum fortaiſſe fuit, *uveribus*, quod eſt, *uberibus*, ut *Juvæ* pro *Juba*. Ceres *mammofa* *Lucretio*, Diana *multimammia*, *πολύμαςτος*, *Hieronymo* in proem. Ep. Pauli ad Epheſ. Ceres, Diana, Hecate, ſunt unius ejuſdemque fabuloſi numinis appellationes varia. Quod autem legitur in MS. *veribus exſtructa*, etſi *Virgilio verua* dicantur jacula & mucrones teretes, nihilominus impropria locutio fuerit, ſi quis Dianam dicat exſtructam *veribus* & jaculis. At convenientiſſime dicetur exſtructa *uberibus*; talis enim cernitur in numis antiquis, ubi ſunt exſtructa ſeu diſpo-

ſita ubera & mammæ tanquam cæmenta & lapides in modum columnæ, Diana ſive Cerere mammis & pectore tenus ſuperimpoſita. *Rigalt*.

² *Trivia trinis capitibus*] TRIVIA Diana dicta ſecundum *Varronem* lib. vi. de LL. cap. II. quod in trivio ponitur fere in oppidis Græcis. Poætæ triformem cognominant. *Horatius* lib. I. oda XXII. in Dianam, *Diva triformis*. *Virgilius* *Æneid.* IV. verſ. 511.

Tergeminamq; Hecaten, tria virginis ora Diana. *Cellar*.

³ *Multis manibus horifica*] Talis cernitur in veteri numiſmate æreo penes eruditiffimum *Jo. Bap. Alinum*. Convenienter autem manus multas dederunt numini quod eſt omnia. Vetus inſcriptio *ἐν τῇ Σδεσ*, apud *Plutarchum*, ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΠΑΝ. Alia item inſcriptio Caput: ΤΙΒΙ UNA QUAE ΕΣ OMNIA DEA ΙΣΙΣ. Ipſa in *Apulejana Metamorph.* Cuius numen unicūm, multiformi ſpecie ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis. *Rigalt*.

⁴ *Modo imberbis ſtatuitur*] berbis

berbis statuitur, ¹ modo barbatus locatur : & cum Hammon dicitur, habet cornua ; & cum Capitolinus, tunc gerit fulmina ; & cum Latianis, cruore perfunditur ; & ² cum Feretrius, non auditur. Et ne longius multos Joves ob-

Pausanias in Eliacis : "Εστὶ δὲ καὶ ἄλλος Ζεὺς ὅς τε ἔχει πικρὴν ῥέσιν. Apud *Fulvium Ursinum* de Famil. Rom. in quodam Panfarum familiæ denario cernitur Jupiter imberbis, cum inscriptione Jovis. *AXUR. C. VIBIUS. C. F. C.* Ubi *Axur* dicitur qui vulgo *Virgilio VII. Æneid. Servioque* ibidem *Jupiter Anxurus*. Sed haud dubie utrobique *Axurus* rescribendum, ut ab *Ursino* jam monitum. Ab *a* nimirum privato & *ἄνεος*. *Scaliger* quoque ad *Festum Axur* probat, antiquissimi Volscorum oppidi nomine ; quod & apud *Horatium* lib. 1. Sat. 5. restituendum. Ubi *Interpres*, qui vulgo *Acron* audit, *Anxur* (lege *Axur*) autem dicimus, quia ibi imberbis *Jupiter* colitur. Eadem vox & *Mar. tiali* reddenda lib. v. Epigr. 1.

Sane salutiferis candidus
Axur aquis.

Ouzelius.

1 *Modo barbatus locatur*
Collocatur statua in Basi.
Phadrus lib. 11. Epil.

Æsopō ingensem statuam
posuere *Attici*.

Servumque collocarunt a-
terna in basi.

Rigaltius.

2 *Cum Feretrius non audi-*
tur] Hæc periti antiquitatum facile explicabunt ; mihi quidem obscura & suspecta ; nisi fortasse legendum : *cum Feretrius non aditur*. Scribit enim *Festus* intra annos paulo minus DXXX. tantum trina opima spolia Jovi Feretrio suspensa. Vide *Festum Opima Spolia, Propertium* lib. 14. Eleg. 11. Nihil tamen adfirmo. *Woverus.*

Ibid. Non abs re suspectum habuit hunc locum *Jo. Woverus*. Proposuit conjecturam una litera detracta, *cum Feretrius non aditur*. Quæ sane conjectura valde mihi videtur probabilis : verum alio sensu, quam quo *Woverus* intellexit. Jovem dictum fuisse *Feretrium* à ferendo discimus ex ea formula qua *Romulus* opima spolia dicavit, apud *Livium* lib. 1. *Spolia ducis hostium casti suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium ascendit : simul cum dono designavit templo Jovis fines, cogn-*
I eam,

eam, tot sunt Jovis monstra quot nomina.

menque addidit Deo. *Jupiter Feretri*, inquit, *hac tibi victor Romulus rex regia arma fero*. Spolia igitur opima ferenda erant ferculo sive feretro Feretrio Jovi. Etenim ipse Romulus ita voverat, exstructumque fuerat templum Jovi Feretrio. *Sedem*, ut ait *Livius*, *spoliis opimis qua possenti ferrent*. At subinde Pompilius Numa legem de opimis spoliis condidit, cujus verba exstant apud *Festum*. Et secundum ea *Servius* *Æneide* vi. tradidit, præcipisse Pompilium prima opima spolia Jovi Feretrio suspendi, quod jam Romulus fecerat: secunda Marti, quod *Cossus* fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Ergo Numa Jovem Feretrii cognomine gaudentem despexit: nam exinde aliis quam Feretrio opima spolia ferri voluit. Propterea *Minucius* dixerit: *Jupiter, cum dicitur Feretrius, non auditur*, quia scilicet opima spolia Feretrio non ferebantur, sed Marti, sed Quirino. Pompiliam legem de opimis spoliis servatam fuisse testatur *Virgilius* hoc versu, de Marcello:

Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

Hoc de tertiis quidem. At de secundis, erit quaestio. Et

enim Numa dixerat ferenda Marti: & tamen *Livius* Jovi Feretrio suspensa fuisse narrat, ubi de *Cornelio Cossio*. Ceterum, scio veteres auctores tradidisse, *Feretrium* à feriendo dictum; quo sensu possit etiam accipi quod legitur in exemplari *Minucii*, cum *Feretrius*, non auditur: quasi hoc in mentem *Minucio* venerit: *Jupiter* vocatur *Feretrius*, quia ferit; & tamen nemo ferientem audit, non auditur ferire, quiescit ignavus: qui alias, quando *Feretrius* non dicitur, habeat cornua, gerat fulmina, cruore perfundatur. Sed priorem interpretationem magis probaverim. *Ævo Proptertii* non fuisse certam hujus cognominis *Feretrii* causam, ostendunt versus lib. iv.

— *Causa Feretri*,

Omne quod certo dux ferit ense ducem.

Sen quia *victa* suis humeris *hac arma ferebant*:

Hinc Feretri dicta est ara superba Jovis.

Nec certiora sunt quæ tradidit *Festus*. Neque etiam ea quæ *Plutarchus* in *Romulo*. *Rigals*.

Ibid. *J. F. Gronovius* reponit opimis induitur. *Malim pompa auditur*, de quo egi in animadversionibus *Histo-*

¹ *Erigone*

¹ Erigone suspensa de laqueo est, ² ut virgo inter astra ignita sit: ³ Castores alternis moriuntur, ut vivant: ⁴ Æsculapius, ut in Deum surgat,

ricis pagg. 248, 249. Perizonius.

¹ Erigone suspensa de laqueo est] Laqueo sibi mederi compulsa. Lactantius in Thebaid. 11. Nimio se luctus dolore laqueavit. Rigaltius.

Ibid. Erigone suspensa de laqueo] Erigone, Icarii filia. Fabula est apud Hyginum cxxx. Varie veterum de origine Virginis cœlestis opinionones, quam alii Jovis, alii Astræi filiam, alii Icarii dixerunt. Vide Theonem Scholiaſten in Arati vers. 98. Cellar.

² Ut virgo inter astra ignita sit] Veram esse arbitror hanc scripturam, etſi in exemplari legitur, *ignata*. *Astra ignita* dixit Minucius, quæ æſtum ſive æſtatem conficiunt, & ſunt igneæ ſive ardentis naturæ. Statius Theb. 1 v.

— Vim cœptis indulgent astra,
meaque

Æſtifer Erigones ſpumat
canis. —

Paulus Alexandrinus Iſag. 2. poteleſm. ubi de aſtro virginis: Ταύρη τῇ τελευδίᾳ ἀπαρτίſται ὁ θεὸς ὡς τεσσάρων ἀνδρῶν. Rigalt.

³ Castores alternis moriuntur] Pollux, Jovis filius, fingitur alternam divinitatem fratri Caſtori, mortali parente genito, impetraſſe. Dixi plura ad Silii Italici lib. ix. verſum 295.

Alternusque anima mutato
Caſtore Pollux.

Adde Servium ad Æneid. vi. verſum 121.

Si fratrem Pollux alterna
morte redemit.

Cellarius.

⁴ Æſculapius fulminatur] Quia Hippolytum in vitam revocaverat, quod ne pluribus præſtaret, accuſatum à Plutone Juppiter fingitur fulmine proſtraviſſe. Diodorus Siculus lib. iv. cap. 73. Apollodorus lib. iii. cap. 10. ſect. 4. invidia Jovis tribuit, ne alios medendi artem doceret, ideoque ἐκπαίδων ἀνδρῶν. fulmine ipſum interfe- cit. Eratoſthenes in Cataſte- riſmis ſcribit in aſtra relatum Ophiuchum vocari, idque feciſſe Jovem χαριζόμενος Ἀπολλωνί, in gratiam Apollinis genitoris. Cellarius.

I 2

fulmina-

fulminatur : Hercules, ut hominem exuat,
¹ Oetaeis ignibus concrematur.

XXII. Has fabulas & errores & ab imperitis parentibus discimus, &, quod est gravius, ipsis studiis & disciplinis elaboramus, carminibus præcipue poetarum, qui plurimum quantum veritati ipsa sua auctoritate nocuere. Et Plato ideo præclare ² Homerum illum inclytum, laudatum & coronatum, ³ de civitate, ⁴ quam in sermone instituebat, eiecit. Hic enim præcipuus bello Troico deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miscuit. ⁵ Hic eorum paria composuit, ⁶ fauciauit Vene-

¹ Oetais ignibus] In MS. *henneis*. Dictatum fuerat, *Æthais*, pro Oetais. Rigalt.

² Homerum illum inclytum, laudatum] Quem Socrates in Ione Platonico dicit esse *ἀείων καὶ θεότατον ἔπος ποιῆσαι*. Idem.

Ibid. *And. Schottus*, Nodorus. Ciceronian. lib. III. cap. 9. pro *laudatum*, etsi hoc non plane spernit, reponit *lautum*, sive *lavatum*, & exaudit unctum. Vel etiam legit, *inclytum lana tum coronatum*. Quia nimirum legitur *Homerum* lana coronatum à Platone è sua Repub. eiectionem fuisse. Utrumque ingeniosum est; & alterutrum, nisi contra MS. fidem esset, posset admitti. Jam vero, quia nec necessitas, nec ratio urget, ut *laudatum* im-

mutemus, præstat illud retinere. Adi tamen, si tanti videatur, ipsum *Schottum*, ubi fusiùs conjecturam hanc suam comprobare nititur. *Ouzelius*.

³ De civitate eiecit] Lib. II. de rep. ubi de fabulis Homericis, *οὐτοί γε οἱ λέγονται χαλεποὶ, καὶ ἐλεητικοὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει*. Rigaltius.

⁴ Quam in sermone instituebat] Sic legitur in exemplari. In sermone, hoc est, dialogis. Idem.

⁵ Hic eorum paria composuit] Proprie loquitur: Sermo tractus à Gladiatoribus, qui postquam in Arenam deducti, paria inter se componi dicebantur. *Horatius* lib. I. Sat. 8.

— *Bruto pratore tenente*
Ditem Asiam, Rupili, &
rem,

rem, Martem vinxit, vulneravit, fugavit: Jovem narrat à Briareo liberatum, ne à diis ceteris ligaretur; & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, ¹ cruentis imbribus flevisse, & ² loro Veneris illectum, ³ flagrantius quam in adulteras soleat, cum Junone uxore

*Perſi par pugnāt, uti non
Compoſitus melius cum Bi-
tho Bacchius.*

*Petronius cap. 19. Ego ſic
jam paria compoſueram, ut
ſi depugnandum foret, ipſe
cum Quarrilla conſiſterem,
Aſcyltos cum ancilla, Gniton
cum virgine. Plinius de oc-
cultis animalium diſcordia,
lib. viii. cap. 12. Quam quis
aliā tanta diſcordia cauſſam
attulerit, niſi naturam; ſpe-
ſtaculum ſibi ac paria compo-
nentem. Seneca Pater lib. 111.
Controverſ. 1. Componis in
domo par. Ita de Gladiato-
rum compoſitione Cicero lib.
11. ad famil. Epist. 8. Quid?
tu me hoc tibi mandaſſe exiſti-
mas, ut mihi gladiatorum
compoſitiones, ut vadimonia
dilata, & Chreſti compilatio-
nem mitterem? Lucilius: Cum
Placidiano hic componitur.
Ausonius:*

*Quis Myrmilloni compo-
nitur? aquimānus Thrax.
Etiam comparare diceban-
tur. Unde illud Terentii A-
delph. Act. 2. Sc. 2.*

*— nunquam vidi iniquius
Concertationem Comparatam,*

quā hac hodie inter nos fuit.

*Ad quem locum Donatus:
COMPARATAM, ad di-
ctum Syri refert, qui ait con-
certationem fuiſſe. PARES
FACIENS Œſchinum &
Lenonem. Ouzelius.*

*6 Sauciavit Venerem] De-
ſcripſit Venerem à Diomede
vulneratam: poëta enim id
facere dicuntur, quod alios
facientes inducunt. Hora-
tius lib. 1. Satir. x. 36.*

*Turgidus Alpinus jugulat
dum Memnona, dumque
Diffingit Rheni luteum ca-
put, hæc ego ludo.*

*Virgilius Ecl. vi, 46. de Silen.
Paſiphaen nivei ſolatur a-
more juvenci.*

Adi & vi. 62. Davies.

*1 Cruentis imbribus] Ho-
merus Il. II, 459. Αἰγυπτι-
σας ἢ ψαδάς κρητίζουσιν. Ri-
galtius.*

*2 Loro Veneris illectum]
Ἰπλάττει, κρητίζει. Idem.*

*3 Flagrantius quam in ad-
ulteras ſoleat] Tertullianus
Apol. cap. 14. Fœde ſuban-
tem in ſororem ſub commemo-
ratione non ita dilectarum
jam pridem amicarum. Idem.*

concumbere. Alibi Hercules stercora egerit, & Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accipit. ¹ Illic Jovis fulmen cum Æneæ armis in incude fabricatur: cum cælum & fulmina & fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta nasceretur, & flammæ veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Jupiter non vereri. Quid loquar Martis & Veneris adulterium deprehensum? & in Ganymedem Jovis stuprum cœlo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, ² ut iudiciis hominum quædam auctoritas pararetur. His

¹ *Illic Jovis fulmen*] Rom. *illic Vulcanus*. Sed apud *Homerum* Achillis arma, non *Æneæ*, à Vulcano fabricata. *Virgilius* vero de *Æneæ* armis *Æneid.* viii, 426. seqq. *Woverus*.

² *Ut iudiciis hominum quædam auctoritas pararetur*] Hæc scriptura est antiqui exemplaris, satis aperta. Et enim depravato iudicio, hominibus male iudicantibus, quæ leguntur à diis vitia perpetrata pro virtutibus habentur. *Rigaltius*.

Ibid. Nonnullæ editt. ut *vitiis hominum*: paullo propius ad *MSti* vestigia legendum puto uti *vitiis hominum quædam auctoritas pararetur*; Ethnicis enim hoc passim exprobrarunt Christiani, nec pleraque pars gentilium ita

fuit corrupta, ut adulterium ceteraque facinora putaret esse licita, quamvis nonnulli philosophi nefaria docuerunt, quemadmodum ostendit vir summus *H. Grotius* in *Epist. ad Roman.* cap. 1, 32. *Julius Firmicus* de error. prof. Relig. pag. 30. *Quicunque hæc sacra devota mente veneratur — facinora eorum tacita collaudat cogitatione, hoc optans, hoc querens, hoc utique magnopere desiderans, ut & sibi liceat, quod Diis suis licuit; ut & se ad consortium talis vitæ morum similitudo perducatur. Adulterio delectatur aliquis? Jovem respicit &c.* *Iustinus Martyr* *Apol.* 1. cap. 29. ed. Oxon. Ὅμοίᾳ ἰδέσθαι τὴν ἀγαθῶν βίωσιν ὅτι Διὸς ἰσχυρῶνται καὶ ἀσεβέως, αὐτὸς ἰδόντος ἀ-

atque

atque huiusmodi figmentis & mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; & hisdem fabulis inhærentibus, adusque summæ ætatis robur adolefcunt, & in iisdem opinionibus miseri consenescent: cum sit veritas obvia, sed requirentibus. Saturnum enim principem huius generis & examinis omnes scriptores vetustatis, Græci Romanique, hominem prodiderunt. ² Scit hoc Nepos & Cassius in historia: & Thallus, ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii sævientis accesserat, ³ & Jani susceptus hospitio rudes illos homines & agrestes multa docuit, ut Græculus & politus, litteras imprimere, nummos signare, ⁴ instrumenta conficere. Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium; & urbem Saturniam de suo nomine; & Janiculum Janus, ad memoriam uterque posteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui

γενεὶ σὺν ἀνέγκη, πᾶσι δὲ εἰς
ἀποφθεῖν καὶ ἀπολογισμῶ (non
enim opus est, ut cum J. B.
Cotelerio, & J. E. Græbio re-
ponamus πνευματικῶν, cum
ἀπολογισμῶ incitationem deno-
tet) ἢ ἐκ παιδευομένων ταῦτα
γέγονε. Ἰμμενητὲς ἡ δὲ κα-
λὸν εἶναι πάντες ἠγνοῦνται. Vide
& eundem de Mon. Dei cap.
5. Athenagoram legat. pro
Christ. cap. 29. ac Arnobium
lib. v. pag. 178. Davies.

¹ Saturnum enim princi-
pem huius generis] Tertul-
lianus Apol. & lib. 11. ad Na-
tiones Saturnum Patriar-

cham deorum nuncupat, à
quo census totius divinitatis.
Rigaltius.

² Scit hoc Nepos & Cassius
in historia] Nota loquutio-
nem. Tertullianus Apologet.
cap. 5. Scit M. Æmilius de
Deo suo Alburno. Ubi plura
observabamus. Heraldus.

³ Et Jani susceptus hospi-
tio] Hæc est verissima lectio
è MS. Reg. Antea, etiam
susceptus hospitio. Idem.

⁴ Instrumenta conficere]
Ab ipso primum tabula, in-
quit Tertullianus Apol. c. 10.
Rigaltius.

fugit, homo utique qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine: ¹ terræ enim & cœli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus: ut in hodiernum ² inopinato visos, cœlo missos; ³ ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius Jupiter Cretæ, excluso parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc antrum Jovis visitur, & sepulchrum ejus ostenditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur.

XXIII. Otiosum est ire per singulos, & totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus ⁴ probata mortalitas, in ceteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte

¹ Terra enim & cœli filius] Antea, & Terra enim, &c. Delevimus particulam & auctore MS. Reg. Heraldus.

Ibid. Hoc de Saturno legitur apud Lactantium lib. 1. divinar. instit. cap. 2. quasi observationis istius auctor esset Minucius. Et tamen acceperat ex Tertulliani Apolog. quem librum non legerat Lactantius, cum Institutiones suas scriberet. Rigalt.

² Inopinato visos cœlo missos] Tertullianus Apolog. cap. 10. Ignoti, vel ex inopinato apparentes, de cœlo supervenisse dicuntur. Vide Lactantium lib. 1. cap. 11. Politianum Miscellan. cap. 18. & Muretum variar. lection. lib. xiii. cap. 17. Elmenhorstius.

³ Ignobiles & ignotos ter-

ra filios nominamus] Tertullianus Apolog. cap. 10. Terra filios vulgus vocat, quorum genus incertum est. Cicero lib. vii. ad Trebat. Epist. 9. Terra filius. Et ad Atticum Epist. 10. lib. 1. Huic terræ filio, nescio cui, committere epistolam tantis de rebus non audeo. Idem.

⁴ Probata mortalitas] Hoc est, quod homines fuerint. Mortalitas pro ipsis hominibus. Ita etiam Arnobius lib. 11. Infelix & miseranda mortalitas. Et lib. 14. Et audetis post ista mirari, unde oriantur hec mala, quibus inundatur, & premitur sine ulla intermissione mortalitas. Sic Plinius ea voce utitur lib. 11. cap. 8. & lib. vii. cap. 40. Ouzelius.

post

omi-
celi
ibus
fos,
lios
clu-
ha-
pul-
ma-

to-
pri-
eros
orte
rsul-
Ter-
quo-
Ci-
pist.
Atti-
Huic
mit-
ebus

Hoc
rint.
ini-
lib.
nda
au-
nde
ibus
sine
tas.
lib.
40.

oft

4 Et, si jam senes, nolunt.
Ergo &c.] Joan. Meursius
correx[it] & si jam senes. Non

I s moritur

moritur omne quod nascitur : divinum autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, non hodieque nascuntur ? nisi forte jam Jupiter senuit, & partus in Junone defecit : & Minerva canuit antequam peperit. An ideo cessavit ista generatio, quoniam nulla hujusmodi fabulis præbetur assensio ? Ceterum ¹ si dii creare possent, interire non possent ; ² plures totis hominibus deos haberemus ; ut jam eos nec cælum contineret, nec aër caperet, nec terra gestaret. Unde manifestum est, homines illos fuisse, quos & natos legimus, & mortuos scimus. Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, & publice colere ; dum opinio & mens imperitorum artis

sunt ergo &c. Sed nihil opus est, ut quidquam mutemus, nisi quod duabus voculis in unam compactis, legendum sit *etsi jam senes, nolunt* ; quo modo locus fiet integer. *Davies.*

1. *Si Dii creare possunt*] Sic recte MS. licet aliter visum *Fac. Ouzelio*, cui placet *creari*. Sed vir bonus in animum non revocavit huic verbo *gignendi* significationem inesse ; Theologiæque, ut opinor, quam Criticæ peritior *creationem ex nihilo* statim somniavit. *Ovidius* *Metam.* lib. vii, 666.

— *Simul & Pallante*
creati
Conveniunt.

Et lib. xiii, 22.

Nobilitate potens effem
Telamone creatus.

Lucretius lib. i. pag. 103. de *Empedocle*

Ut vix humana videatur
stirpe creatus.

Ac iterum lib. v. p. 688.

— *Prolemque ex se vi-*
dere creatam.

Lactantius *Div. Instit. Epit.* cap. 5. *Libido* — creandis *liberis serviat*. Plura exempla facile possunt congeri, sed rei notæ non immorabor. *Idem.*

2. *Plures totis hominibus*
Deos haberemus] *Plinius* *Hist. nat.* 11. *Major cælum*
populus quam hominum in-
telligi potest. *Rigaltius.*
concin-

concinnitate decipitur, ¹ auri fulgore præstrin-
gitur, argenti nitore & candore eboris hebeta-
tur? Quod si in animum quis inducat tormen-
tis quibus, & quibus machinis simulacrum
omne formetur, ² erubescet timere se materiem,
ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus
enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicis stipitis
portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runci-
natur. Et deus æreus, vel argenteus de immun-
do vasculo, ut sæpius factum ³ Ægyptio regi,
conflatur, tunditur malleis, & incudibus figu-
ratur: & lapideus cæditur, scalpitur, ⁴ & ab

¹ *Auri fulgore præstrin-
gitur*] Dionys. Lambinus ad
Lucretii lib. III. p. 411. re-
scribit *auri fulgore præstin-
gitur*, & ad Horatii lib. II.
Epist. I. pag. 234. ait *ubi-
cunque legitur* perstringere
seu præstringere oculos, seu
aciem oculorum, *legendum*
præstringere. Sed hæc sen-
tentia nimis est dictatoria.
Lactantius Div. Instir. lib. II.
cap. 6. *Horum pulchritudo*
ac nitor præstringit oculos.
Nonius Marcellus pag. 695.
Præstringere, obtenebrare.
Plautus *Milite glorioso*: Præ-
stringat oculorum aciem in
acie hostibus. Locus exstat
Act. I. Sc. I, 4. ubi vir eru-
ditus non modo eundem er-
rorem in notis repetiit; sed
& perperam edidit *præstin-
guat aciem*, quod sane per-
quam est temerarium, cum

Ciceronem, Livium, aliosque
non aliter locutos esse con-
stet; præterquam quod il-
lum versum ita etiam lau-
det Apuleius de Deo Socrat.
p. 77. Ed. Lugd. Davies.

² *Erubescet timere se mate-
riem ab artifice, ut Deum fa-
ceret, illusam*] Ita edidimus
MS. Reg. auctoritatem se-
quuti. Legebatur antea, *Er-
ubescet temere se materiei, ut*
Deum faceret, illusum. Nullo
sensu. Quæ autem hoc loco
differuntur à Minucio, ea o-
mnia explicata sunt ad Ter-
tulliani Apologeticum. Her.

Ibid. Lucretius: *Quæ fin-
xere timent*. Rigaltius.

³ *Ægyptio regi*] Amasi-
di. Vide *Athenagoram* Legat
pro Christ. cap. 23. & *Herodo-
tum* lib. II. pag. 156. Womer.

⁴ *Et ab impurato homine*
levigatur] Edit. vet. ab
impurato

impurato homine levigatur : nec sentit suæ nati-
vitatæ injuriam, ita ut nec postea de vestra ve-
neratione culturam, ¹ nisi forte nondum deus
saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando
igitur hic nascitur ? Ecce funditur, fabricatur,
scalpitur. Nondum deus est. Ecce plumba-
tur, construitur, erigitur. Nec adhuc deus est.
Ecce ornatur, consecratur, oratur. Tunc po-
stremo deus est ; ² cum homo illum voluit, &
dedicavit.

*imperito homine ; sed hæc
est lectio MS. Reg. sane ve-
rissima. Nam inter alia ar-
gumenta, quibus idola de-
struebant, vel hoc uteban-
tur, quod ridiculum esset
impurari sæpius & sceleribus
cooperti artificis opus, De-
um existimare, quod & Cel-
sus ipse fatebatur apud Ori-
genem lib. 1. Τα ὅτι οὐκ ἔστι
διδολαλῆσαι, inquit Origenes,
ὡς ἰδὲ τὸ πρὸς τὸν λόγον ἐκπρὸς
μὲν, καὶ ὑποκατασκευάζει.
λῆγων, αὐτὸς διὰ τὸ τοῦ μὴ νο-
μίζειν χειροποιεῖν θεός, ἐπεὶ
μὴ εὐλογεῖν ἐπὶ τὰ ὑπὸ φρυλο-
τάτων δημιουργῶν ἢ μοχθηρῶν
τὸ ἡδ. εἰργασμένα, εἶναι
θεός, ποικίλεις καὶ ὑπὸ ἀδίκων
ἀνθρώπων κατασκευαδίται.
Heraldus.*

¹ *Nisi forte nondum Deus
saxum est* In hisce verbis
non modo nullum est acu-
men, sed ne sensus quidem,
nisi, divisa vocula, legas nisi

*forte non, dum Deus, saxum
est. Elegans etiam est hac de
re locus Theophili ad Autol.
lib. 11. p. 46. Vide & Jusli-
num Martyrem Apol. 1. cap.
9. Davies.*

² *Cum homo illum voluit*
Sic legitur in exemplari.
Cum homo illum voluit, nem-
pe esse Deum. *Cum faber in-
certus scamnum faceretne
Priapum, Maluit esse Deum.*
Deus inde ergo, furum ari-
umque Maxima formido. Ri-
galtius.

*Ibid. Mihi non persuadet
Nic. Rigaltius sanam esse le-
ctionem vulgatam. Editt. ve-
teres quas secutus est Chr.
Cellarius, exhibent cum ho-
mo ille voluit : Joan. Meur-
sius reponit cum homo illum
vovit. Legendum puto cum
homo illum coluit, hoc est,
ornavit Plautus Amphitr.
Act. 1. Sc. 1, 151. Hem nunc
jam ergo ; sic colo, ubi D.*

XXIV. Quanta vero de diis vestris ¹ animalia muta naturaliter judicant? Mures, hirundines, milvi, non sentire eos ² sciunt, norunt: ³ inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Aranæ vero faciem ejus intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt. Vos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos facitis, protegitis, & timetis. Dum unusquisque vestrum non cogitat, prius se debere deum nosse, quam colere: dum inconsulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio, quam sibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt; ⁴ sic in auro

Lambinus perperam reponit sic volo. Ovidius in Epist. Phædræ Hippolyto vs. 76.

Fine coli modico forma virilis amat.

Adi etiam *Petronium Satir. cap. 32. Davies.*

¹ *Animalia muta naturaliter judicant*] *Intelligunt statuas non esse Deos. Tertullianus Apol. cap. 12. Rigaltius.*

² *Sciunt, norunt*] Sic recte MS. ac ita distinguendum, ut fecimus; non enim opus est, ut *Joan. Wowerum, Jac. Ouzelium, Chr. Cellarium* aliosque sequamur, quibus placet *sciunt; rodunt*. Viri eruditi memores esse debuerunt, *αὐαρίστια* à scriptoribus Africanis frequenter conjungi. *Arnobius lib. 111.*

pag. 106. Honestius quam vos multo de sui nominis dignitate existimare, credere. Et pag. 109. Quantas, inquam, irarum flammæ suffunderent, excitarent. Plura suppeditabunt notæ nostræ ad hujusce libri cap. xi. Davies.

³ *Inculcant*] *Calcant, conculant. Tertullianus de Prænit. cap. 7. Formidant videri inculcare, quod consecuti sunt. Idem ad Nat. lib. 1. cap. 10. Quos Lares & Penates domestica consecratione perhibetis, domestica licentia inculcatis. Non igitur necessaria est Joan. Woweri & Chr. Cellarii conjectura, quibus arridet insultant. Idem.*

⁴ *Sic in auro & argento avaritia consecrata est*] *Infra*

&

142 M. MINUCII FELICIS

& argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanium consignata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus, si percenseas, ridenda quammulta, multa etiam miseranda sunt. ¹ Nudi ² cruda hieme discurrunt. ³ Alii incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, ⁴ pel-

cap. 25. dixit noster sacrilegium consecrare, ut notavit Nic. Rigaltius; at ad mentem Felicis explicandam apprimè faciunt verba Lactantii Div. Instit. lib. 11. cap. 6. Tanta, inquit ille, homines imaginum cupiditas tenet, ut jam viliora ducantur illa, qua vera sunt, auro scilicet, gemmis, & ebore delectantur. Horum pulchritudo ac nitor prastringit oculos, nec ullam religionem putant, ubicunque illa non fulserint. Itaque sub obsequio Deorum avaritia & cupiditas colitur. Davies.

¹ Nudi cruda hieme discurrunt] Luperci scilicet. Ovidius Fast. lib. 11. vers. 257.

Tertia post idus nudos auro Lupercos
Adspicit:

de quibus & impudentia eorum plura Plutarchus tradit in Antonio pag. 921. Lupercalia, festus ille impurorum sacrorum dies xv. Kalend. Mart. Vide Ciceronem Philipp. 11. cap. 34. & quæ nos ibi. Cellarius.

² Cruda hieme] Crudeli, aspera. Rigaltius.

³ Alii incedunt pileati, scuta vetera] Salii, quorum pilei, etiam ceterorum flammum, fastigati erant, inde apices dicti. Dionysius Halicarnass. lib. 11. pag. 129. de Saliis: Τῶς καλυμένους ἀπικας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς, πῖλως ἐψηλὼς εἰς ῥῆμα συναγόμενοι κωνοειδῆς, gestant capitibus, quos vocant APICES, pileos fastigatos in coniformam. Et Livius lib. 1. cap. 20. de Numa: Salios XII. Marti Gradivo legit — celestiaque arma, qua ancilia adpellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis solemnique saltu iussit. Cellarius.

⁴ Pelles cadunt] Hæc se de sua mota & ante tres priores voculas collocanda censent Joan. Wowerus ac Chr. Cellarius ut de Lupercis intelligantur. At Cl. Cuperus reponit pelles; Steph. autem Monachus not. ad Polycarpi Epist. Tom. 11. var. Sacr. pag. 366. rescribit pelles, sub quo nomine cymbala possint

les cædunt, ¹ mendicantes vicatim deos ducunt.

² Quædam fana semel anno adire permittunt:

³ quædam in totum nefas visere. ⁴ Est quo

comprehendi. Verum, ut recte vidit Fr. Ad. Lampius in addendis ad opus de cymbalis vett. lib. 111. cap. 14. repudianda non est vulgata lectio, nam pelles sunt tympana è pellibus confecta. Dav.

¹ Mendicantes vicatim deos ducunt] Diversarum religionum, Cybeles & Ifidos erat, per sacerdotes stipem querere. De hac Suidas in *Ἀγέλης* τῇ τῆς ἀγέλης ἐ ἀνγκάιας προφῆς, λιμὸν φέρουσα, ἀζαπητῶς λαμβάνων. Dea stipem colligens, & necessaria alimenta, famis remedium, libenter colligens. Hoc qui faciunt, ibi vocantur οἱ τῆς Ἰσίδος ἡραπολήεις. Mendicantibus Cybeles sacerdotibus, quos inde *μητρογύεις* vocabant, negat Antisthenes apud Clementem Alexandrinum Protrept. ad Gent. p. 49. his verbis: Οὐ γὰρ τῶν μνηστῶν τῆς ἡμῶν, ἀλλ' οἱ τοῖς πέποιθεν. Hinc est quod Tertullianus Apolog. cap. 42. dixit: Non sufficimus & hominibus & diis vestris mendicantibus opem ferre. Celarius.

² Quædam fana semel anno adire permittunt] Pausanias Arcadicis fol. 263. tradit, Cereris & Proserpinæ

fanum viros quotannis semel frequentare. Dindymenæ matris sacrarium tantum semel in anno aperitur. Idem Bœoticis f. 229. Elmenhorst.

³ Quædam in totum nefas visere] Innuit fortasse templum Plutonis apud Eleos, quod, licet quotannis semel aperiretur, nemini tamen nisi sacrificulo introire fas esset. De quo sic Pausanias in Eliacis: Ὅς ἱερὸς ἔσθ' ἀδὲ πειλοβός τε καὶ ναός (ἐστὶ τὸ Ἥλεϊος καὶ ἀδὲ πειλοβός τε καὶ ναός) ἀντόγνυ) μὲν ἀπαξ καὶ ἑτὶ ἕκαστον, ἐστὶ ληθεῖν ὅς ἐστι τὸτε ἐφείτα παρὰ τῆς ἱερωνύμου. Nisi capere vis de æde prisca Neptuni Equestris, quæ juxta montem Alefium erat, à cujus aditu homines arcebantur, de qua idem Pausanias in Arcadicis. De aliis hujusmodi jam nihil occurrit, nec memini me quicquam legisse. Onzel.

⁴ Est quo viro non licet] Vestæ, Bonæ deæ, Cereris. Vide Lactantium lib. 111. cap. 19. & Dionysium Halicarnassensem lib. 1. Woverus.

Ibid. Rectissima est hæc scriptura veteris exemplaris. Antiquæ editt. exhibent quædam viro non licet. Rigaltius.

¹ viro

144. M. MINUCII FELICIS

¹ viro non licet, & ² nonnulla absque fœminis sacra sunt? etiam ³ servo quibusdam cerimoniis interesse piaculare flagitium est. ⁴ Alia sacra coronat univira, alia multivira, & magna religione conquiritur, ⁵ quæ plura possit adulteria numerare. Quid? ⁶ qui sanguine suo libat, &

¹ Viro non licet] Testiculi sibi conscius unde fugit mus. Juvenalis Satir. vi, 338. Idem.

² Nonnulla absque fœminis sacra sunt] A. Gellius lib. 11. cap. 6. Mulieres Herculeo sacrificio abstinent. Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 12. Mulieres in Italia sacro Herculis non licet interesse; quia Herculi, cum boves Geryonis per agros Italia duceret sitiienti, respondit mulier aquam se non posse prestare, quod fœminarum Dea celebraretur dies, nec ex eo apparatu viris gustare fas esset. Propter quod Hercules facturum sacrum detestatus est præsentiam fœminarum, & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus iussit ne mulierem interesse permitterent. Elmenhorstius.

³ Servo quibusdam cerimoniis interesse] Cerimoniis sacrorum Herculis, cujus neglectiorem in Appio & Potitiis punitam tradunt Livius ix. cap. 29. & Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. num. 17. Cellarius.

⁴ Alia sacra coronat uni-

vira] Servius in iv. Æneid. fol. 312. Fortunam mulierem non coronabant his nupta. Junonis, Vestæ, & Teluridis sacerdotes omnes univiræ. Hieronymus lib. 1. adversus Jovinian. cap. 6. & 38. fol. 163. Et lib. 111. Comment. ad epist. Pauli ad Galat. cap. 6. fol. 158. Dionysius Halicarn. lib. viii. f. 526. Livius lib. x. pag. 376. Elmenhorstius.

⁵ Quæ plura possit adulteria] Hujus generis abominanda sacra fuerunt ne nō Arāndæ, apud Armenios. Vide Strabonem lib. xi. extremo, & Eustathium ad Periegeta vi. 846. Cellarius.

⁶ Sanguine suo libant] Cybeles sacerdotes. Tertullianus Apolog. cap. 17. Archigallus sanctissimus sanguinem impurum, lacerios quoque castrando libabat. Prudentius Romano vi. 1961.

Cultrum in lacertos exserit fanaticus,
Sectisque Matrem brachiis placat deam.

Cellarius.
vulneribus

vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quam sic religiosus? aut, cui¹ exta sunt obscæna demessa, ² quomodo deum violat, qui hoc modo placat, cum si eunuchos deus vellet, posset procreare, non facere,! Quis non intelligat male sanos, & vanæ & perditæ mentis in ista desipere, ³ & ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? Hic defensio communis furoris est furentium multitudo.

XXV. At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium; cum non tam virtute, quam religione & pietate pollerent. Nimirum insignis & nobilis justitia Romana ab ipsis imperii nascentis incunabulis auspicata est. Nonne in ortu suo & scelere collecti, & muniti immanitatis suæ terrore creverunt? Nam asylo prima plebs congregata est. Confluxerant perditæ, facinorosi, incesti, sicarii, proditores. Et ut ipse Romulus, Imperator & rector, populum suum facinore præcelleret, ⁴ parricidium fecit. Hæc prima sunt auspicia religiosæ civitatis. Mox alienas virgines

¹ *Extæ sunt obscæna demessa*] Correxere testæ. Sed vetus scriptura defendi potest. *Extæ obscæna* dicit Minucius illa pondera Catulli, exempta suis alveolis sive folliculis. Rigaltius.

² *Quomodo Deum violat*] Fac. Perizonius negativam particulam excidisse ratus, emendat quomodo non Deum violat, sed hac viri doctissimi correctione nihil est opus,

si ad sententiæ finem admirationis nota pingatur, quod in hac editione fieri curavimus. Davies.

³ *Et ipsam errantium turbam*] Juvenalis in eundem sensum Satir. 11. 46.

— *Functæque umbone phalanges, &c.* Rigaltius.

⁴ *Parricidium fecit*] Fratrem Remum interficiendo. Cellarius.

146 M. MINUCII FELICIS

jam desponsatas, jam destinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas ¹ sine more rapuit, violavit, illufit : & cum earum parentibus, ² id est, cum foceris fuis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiofius, quid audacius, quid fccleris confidentia tutius ? Jam finitimos agro pelleret, civitates proximas evertere cum templis & altaribus : captos cogere : damnis alienis, & fuis fccleribus ³ adolefcere cum Romulo, regibus ceteris, & poftremis ducibus difciplina communis eft. Ita quidquid Romani tenent, colunt, poffident, audaciæ præda

¹ *Sine more rapuit*] Alludit ad Virgilianum illud *Æneid.* viii, 635.

—*raptas sine more Sabinas.*

Sine more, fine exemplo; quod factum antea non fuerat, quod inauditum & inufitatum ante. Ut contra idem *Virgilius* *Æn.* iv. 57. *lætās de more bidentes*. Rigaltius.

² *Id est, cum foceris fuis*] Hæc verba Glossematis fufpecta habet *Joan. Wowerus*; eamque ob caufam uncis inclufit *Chr. Cellarius*. Minus quidem recte, ut opinor, boni quippe auctores eodem modo paffim loquuntur. *Arnobius* lib. vi. pag. 203. *Deos relictis fedibus propriis*, id est cælo, non recufare nec fugere, habitacula inire terrena. *Julius Firmicus* de error.

prof. Relig. pag. 1. *Quatuor elementa effe principia creaturarum nemo eft qui dubitet*, id est ignem aquam aërem & terram, ubi voces ultimas perperam rejecit *Joan. Wowerus*: pari enim more *Lactantius* Div. Inft. lib. ii. cap. 12. *Empedocles — quatuor elementa conftituit*, id est ignem, aërem, aquam & terram. Proletarium hoc est apud eos, qui operam dant, ut oratio fit perfpicua, nec ullis ambiguitatibus involuta. *Davies*.

³ *Adolefcere cum Romulo, regibus ceteris*] Corrupte edidit *Sigism. Gelenius* *adolefcere*. Cum *Romulo* regibus ceteris; vitiofe itidem diftinguunt recentiores. Interpungas oportet *adolefcere*, cum *Romulo* regibus ceteris. Idem.

eft :

est: ¹ templa omnia de manubiis, id est, de ruinis urbium, de spoliis deorum, de cædibus sacerdotum. Hoc insultare & illudere est, victis religionibus servire, captivas eas post victorias adorare. Nam adorare quæ manu ceperis, ² sacrilegium est consecrare, non numina. Toties ergo Romanis ³ impiatum est, quoties triumphatum: tot de diis spolia, quot de gentibus & tropæa. Igitur Romani non ideo tanti quod religiosi, sed quod impune sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adjuutores habere, adversus quos arma rapuerunt, ⁴ & quos post lauream detriumphatos colere cœperunt.

¹ *Templa omnia de manubiis*] Florus lib. 1. cap. 7. de Tarquinio Superbo: De manubiis captarum urbium Templum erexit. Manubiæ autem proprie quid sint, & ut à prædis sive spoliis differant, docet Nonius Marcellus, dum inquit: Manubias à Prada hoc distare veteres existimarunt, ut sit Prada corpora ipsa rerum que capiuntur: Manubias vero pecunia ex prada vendita redacta. Et sic apud plurimos. Nam & Marcus Tullius de lege Agraria ita sensisse voluerunt: Pradam, manubias, castra denique Cn. Pompeji. Vide sis A. Gellium lib. XIII. cap. 13. ubi fufius hoc persequitur. Ouxelius.

² *Sacrilegium est consecrare*] Consecrare sacrilegium,

ut supra, *Avaritia consecrata est.* Rigaltius.

³ *Impiatum est*] Imperfonale. Impiare, polluere. Apulejus lib. 1. Metamorph. Cruore humano adspersus atque impiatus. Prudentius Cathemer. vi. hymno ante somnum vers. 53.

At qui coinquinatum Vitiis cor impiavit. Cellarius.

⁴ *Et quos post lauream detriumphatos colere cœperunt*] Sic emendari posse censemus quod absque ullo sensu legitur in exemplari, & quos postulaverant. Apparent primitivæ scripturæ vestigia: quod postulaverant, sed abacta est littera d, & superscripta littera s, ab antiqua etiam manu. Rigaltius.

Ibid. Sigism. Gelenius.

K 2 Quid

148 M. MINUCII FELICIS

Quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis adversus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus. Romulus, Picus, Tiberinus, & Confus, & Pilumnus, ac Volumnus dii. Cloacinam

Chr. Cellarius aliique ediderunt & quos post cladem triumphatos colere ceperunt; sic etiam *Jac. Ouzelius*, nisi quod ille detriumphatos, unde *Jac. Perizonius* reposuit demum triumphatos; absque causa quidem fontica, alteram enim vocem adhibet *Tertullianus* Apol. cap. 27. *Fulv.* autem *Ursinus* multo propius ad MSti vestigia legit & quos populaverant, detriumphatos colere ceperunt. At mihi mea blanditur conjectura, pro qua rescribendum censeo & quod postulaverant de triumphatis, colere ceperunt; & hæc sane minima est mutatio. *Justinus* lib. 11. cap. 15. Veluti triumphatis Spartanis, à civibus excipitur. Non aliter triumphatum orientem dixit idem scriptor lib. xli. cap. 1. 5. *Davies.*

1 *Pilumnus*] *Pilumno* Deverram adnectit *Augustinus* lib. vi. de civ. D. cap. 9. *Pilumnus* à pilo; *Deverram* à scopis. *Rigaltius.*

2 *Volumnus*] In exempl. *Polumnus*. *Tertullianus* lib. 11. ad Nar. Item *Voluntatis* *Volumnus* & *Voletam*. Idem.

Ibid. Malo *Pilumnus* ac *Picumnus*, quam quod *Rigaltius* substituit, *Volumnus*. *Pilumnus* enim & *Picumnus*, ut ait *Servius* ad 1x. *Æneid.* vf. 4. fratres fuerunt, & dii. Horum *Picumnus* (sic enim, ut & antea, apud *Servium* legendum, non vero *Pithumnus*, quod vulgo corrupte circumfertur) usum stercorendorum invenit agrorum: unde & *Sterquilinus* dictus est: *Pilumnus* vero pinfendi frumenti; unde & à pistoribus colitur. Ab ipso etiam *Pilum* dictum est. Et ad x. *Æneid.* vf. 76. *Pilumnus* idem *Sterculinus*, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est. Videmus ex his *Pilumnus* artem, cum stercorendi agros, unde *Sterculinus*, tum pinfendi, sive tundendi frumenta, invenisse, unde *Pilumnus* dictus; à pilo nimirum, quod instrumentum est, quo quid mortario tunditur. Ceterum *Pilumnus* & *Picumnus* præesse etiam credebantur connubiis, & puerorum tutelæ, unde & illis in ædibus lectus sternebatur. *Var-*

Tatius

¹ Tati^{us} & invenit & coluit : Pavorem Hostilius atque Pallorem. ² Mox à nescio quo Febris dedicata : hæc alumna urbis istius superstitionis, morbi & malæ valetudines. Sane & ³ Acca Larentia, & Flora, meretrices propudiosæ, in-

ro lib. 11. de Vita populo Romano, ut à Nonio Marcello adducitur; Natus si erat vitalis, sublat^{us} ab obstetrice statuebatur in terra, ut aspicaretur rectus esse : ac diis conjugalibus, Pilumno & Picumno, in adibus lectus sterneretur. Verba hæc Varro nis respicit Servius, cum ad x. Æneid. loco dicto ait : Varro Pilumnus & Picumnus infantium Deos esse ait : eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum exploretur, an vitalis sit, (ita hic, non utilis, legi oportere, manifestum ex Varronis allatis verbis) qui natus est. Hinc etiam L. Calpurnius Piso Pilumnus dictum existimabat, quod pellat mala infantis, ut ibidem Servius subjicit. Ouzelius.

¹ Cloacinam Tati^{us} invenit] Lactantius lib. 1. cap. 20. Cloacina simulachrum in cloaca maxima repertum Tati^{us} consecravit, &, quia cujus esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit. Vide & Augustinum Civ. Dei lib. vi. cap. 10. Elmenhorstius.

² Mox autem nescio à quo

Febris dedicata] Cicero de Legib. lib. 11. Ara vetus stat in Palatio, Febris. Plinius lib. 11. cap. 7. Etiam publice Febri fanum in Palatio dicatum est. Prudentius Hamartigenia :

Par furor illorum, quos
tradit fama dicatis
Consecrasse Deas, Febrem,
Scabiemque sacellis.

Ouzelius.

³ Acca Larentia] Hæc Romuli nutrix fuit, ut refert Plinius lib. xviii. cap. 2. & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui ex C. Licinii Macri primo historiarum libro hæc adducit: Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem, regnante Romulo, Carucio (lege Tarruntio vel Tarrutio) cuidam Tusco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam post Romulo, quem educasset, reliquit: & ab eo parentalia, diemque festum, causa pietatis statutum. Ac convenit hoc cum eo, quod de Romulo & Remo jactatur, eos à lupa educatos fuisse; ita enim meretricem nuncupabant ab animalis hujus moribus. Accam

150 M. MINUCII FELICIS

ter morbos Romanorum & deos computandæ. Isti scilicet adversus ceteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium protulerunt. Neque enim eos adversum suos homines vel Mars Thracius, vel Jupiter Creticus, vel Juno nunc Argivæ, nunc Sania, nunc Pœna, ¹ vel Diana Taurica, vel mater Idææ, vel Ægyptia illa non numina, sed portenta juverunt. ² Nisi forte apud istos major castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum: cum pæne in pluribus virginibus, & quæ inconsultius se viris miscuissent, ³ Vesta sane nesciente, sit incestum

autem Larentiam, antequam Tarrutio nupserat, nobile scortum fuisse ait *Plutarchus* in Quæstionibus Romanis; quamvis *Plutarchus* hanc statuat aliam esse ab illa, quæ Romuli nutrix fuisse dicitur; uti & *Macrobius* lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui addit, quosdam velle, id contigisse regnante Anco Marcio. Sed fieri potest, ut hæc eadem sit cum Romuli & Remi nutrice, idque ut credam, potissimum ducor C. *Licinii Marci* auctoritate, in verbis supra laudatis, *Ouzelius*.

¹ Vel Diana Taurica] Sic edidi cum *Sigism. Gelenio* & *Chr. Cellario*, ac ita rescribendum conjecit *Jac. Perizonius*; & quidem verissime. *Des. Heraldus*, *Nic. Rigaltius*, & *Jac. Ouzelius* excudi curaverant nunc Diana Taurica,

quasi Juno scilicet eo nomine fuit insignita! *Davies*.

² Nisi forte apud istos major castitas virginum] Ita ediderat recte *Gelenius*, sententia flagitante, & MS. Reg. adstipulante. Editio Rom. habebat castitatis, pravo sensu. *Heraldus*.

³ Vesta sane nesciente] Turpe est deo five deæ aliquid ignorare. Sed Vesta mentem non habet, etenim ignis est. *Ovidius*:

Nec tu aliud Vestam, quam
vivam intellige flammam.

Et tamen in casu simili:

— Vesta simulacra fe-
runtur
Virgineas oculis opposuisse
manus.

Quam fuere fatua illa numinum commenta. *Rigaltius*.

vin-

vindicatum : in residuis impunitatem fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia felicior.

¹ Ubi autem magis à sacerdotibus, quam inter aras & delubra conducuntur stupra, tractantur lenocinia, ² adulteria meditantur? frequentius denique in ædituorum cellulis, quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur.

³ Et tamen ante eos, Deo dispensante, diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, & Ægyptii, cum Pontifices & ⁴ Arvales, & Salios, & Vestales, & Augures non haberent, nec pullos cavea reclusos, quorum cibo vel fastidio ⁵ res summa regeretur.

¹ Ubi autem magis quam inter aras & delubra] Unde illud Virgilii Eclog. III, 9.

Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello.

& Juvenalis Sat. VI, 488.

Aut apud Isiaca potius sacraria lena. Rigaltius.

² Adulteria meditantur]

Hæc vox, quæ vulgo deponens putatur, vim passivam hic obtinet, ut & alibi, quemadmodum notavit G. J. Vossius Anal. lib. III. cap. 6. at exemplis ab eo prolatis addi possunt sequentia. Cicero de Harusp. resp. pag. 1990. Nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatum. Ovidius Metam. lib. VII, 727.

— Meditataque pæne reliqui

Testamentsæ fide—

Plinius Paneg. cap. 3. Gra-

tiolemque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatum carmen insulerit. Latinus Pacatus Paneg. XII. cap. 2. Æstus diu ante meditati, longeque prospecti sunt. Sic & Rufinus in vers. Recogn. Clementis lib. II. cap. 26. Davies.

³ Et tamen ante eos, Deo dispensante] Hoc habet Minucius à Tertulliano. Videte igitur, ne ille regna dispenseret, cujus est orbis, &c. Apolog. cap. 26. Rigaltius.

⁴ Arvales] Arvales fratres XII numero, à Romulo instituti, ut pro arborum fertilitate Cereri & Baccho sacra facerent. Vide Gellium VI cap. 7. Cellar.

⁵ Res summa] Virgilius lib. II. Æneid. VI. 322.

XXVI. Jam enim venio ad illa auspicia & auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, & pœnitenter omissa, & observata feliciter. Clodius scilicet, & Flaminius, & Junius ideo exercitus perdiderunt, quod pul-
lorum¹ solennissimum tripudium expectandum

Quo res summa loco Pantheu.

Servius: *Res summa, est res publica, universus status.*

Ennius:

Summam servare decet rem.

Accius apud Nonium: *Quibus rem summam & patriam nostram, &c.* Male igitur Sabaus & Gelenius ediderunt *Resp. summa.* Elmenhorst.

[I Solennissimum tripudium]
Solennissimum erat Romanos duces non pugnare, nisi avibus addicentibus, parendum igitur fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus, inquit Cicero lib. 11. de divinatione. Itaque solennissimum dixerit Minucius, cui de more patrio parendum fuit. Et tamen apud Ciceronem eo loci legerat, *solistimum*; quod in augurali disciplina usitatum erat solenne. In exemplari legitur *solennissimum tripudium*: & Tertullianus dixit, *solennissimam eloquii Prophetici formam, & solennissimum Judæorum sabbatum.* Rigaltius.

Ibid. Omnino legendum *solistimum tripudium.* Quod enim ex MS. Reg. *solennis-*

simum suggerunt, atque hoc defendere conantur, minime placet. Et quis non videt quam facile hic ab imperito librario peccari poterit? Retineamus itaque *solistimum*, quod usus & ratio fert. Hujus auspicii ritus & solemnia verba egregia refert Cicero lib. 11. divinat. QU. FABI, TE MIHI IN AUSPICIO ESSE VOLO. Respondet, AUDIVI. Illi autem, qui in auspiciis adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspicatur, DICITO, SILENTIUM ESSE VIDEBITUR? Nec suspicit, nec circumspicit: statim respondet, SILENTIUM ESSE VIDERI. Tum ille, DICITO, SI PASCUNTUR? PASCUNTUR.

Qua aves? & ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo nominatur PULLARIUS. Sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pavire, TERRIPAVIUM primo, post TERRIPUDIUM dictum est: hoc qui-

non

non putaverunt? Quid Regulus? nonne auguria servavit, & captus est? ¹ Mancinus religionem tenuit, & sub jugum missus est, & deditus? ² Pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum majore reipublicæ parte

dem jam TRIPUDIUM
dicitur. Cum igitur offa ce-
cidit ex ore pulli, tam auspi-
canti TRIPUDIUM SO-
LISTIMUM nunciant.

Hoc vero augurii genere Romani maxime utebantur, ut praelii eventum conjectarent. Pullarius enim pullos cavea inclusos emittebat, eisque, fame fere enectis, pulstem obiciebat, quam si avidè, & cum sonitu appeterent, auspiciatum fuit. Unde Livius lib. ix. *Auspicia secundae esse Pullarius nuntiat*. Sin autem pulli è cavea non exirent, vel cavea educi effugerent & evolarent, aut pauci renquerent, dirum atque triste erat omen, & prodigium. Valerius Maximus lib. i. cap. 6. Cui Consuli (Mancino) in Hispaniam ituro hac prodigia acciderunt: Cum Lavinii sacrificium facere vellet, pulli cavea emissi in proximam silvam fugerunt, summaque diligentia quaesiti reperiri nequiverunt. Plutarchus in Gracho: Ἄμφω ἡμίερα παρῆν ὁ τῶς ὀρνιθῶν αἰς διαφυγῆναι κομίζων, καὶ ἐπὶ βαλεῖ τρεφῆν αὐταῖς α

ὃ ἐϞϞϞϞ ϞϞ ϞϞ μὴ μίἁ μόνῃ
 διασῆσαι Ϟ Ϟ μῶλα Ϟ ἄν
 ἥρῳπυ τὸ ἁγῖον· ὅτῃ ὃ αὐτῇ
 ὃ τῇ ϞϞϞ ϞϞ ϞϞ, ἀλλῃ ἑἵπαρ.
 σῶσαι τίμῃ ἁρῖστῶν πῖρῶνα,
 ἡ παρῆταιῖσῶσαι τὸ σῶλος, πῶ-
 λιν εἰς τὸ ἁγῖον κατῖφῶνα.
 Hinc quoque *Silius Italicus*
 lib. v, 59. capiendus:

*Tunc ales, priscum populis
de more Latinis*

*Auspicium, cum bella pa-
rant, mentesque Deorum*

Explorant super eventu,
ceu praeſcia luctus

*Damnabit vesci, planctu-
que alimenta refugit.*

Ouzelius.

1 *Mancinus religionem tenuit*] *Victus Numantino* bello & ad infamem pacem adactus. Vide *Florum* lib. 11. cap. 18. & *Eutropium* lib. 14. cap. 8. *Cellar.*

2 Pullas edaces, &c.] Interpungo & scribo, Paullus, apud Cannas tamen cum majore Romani populi parte prostratus est. Scriptum fuerat, cum majore R. P. parte, in de natus error. *Meynsius.*

K 5

prostra-

prostratus est? ¹ Cajus Cæsar, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret, auguriis & auspiciis renitentibus, spreuit, eo facilius & navigavit & vicit. Quæ vero & quanta de oraculis prosequar? Post mortem Amphiaraus ventura respondit, ² qui proditum iri se obmonile ab uxore nescivit. Tiresias cæcus futura videbat, qui præsentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit, cum jam Apollo versus facere desisset: ³ cuius tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum & politiores homines, & minus creduli esse cœperunt, Et Demosthenes, quod sciret responsa simulata, ⁴ *Φιδιππίδης* Pythiam querebatur. At nonnunquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. Quanquam

¹ C. Cæsar, ne ante brumam in Africam] Idem narrat Cicero lib. 11. de divinat. cap. 24. Suetonius ait cap. 59. *immolanti hostiam aufugisse.* Cellar.

² Qui proditum iri se obmonile ab uxore nescivit] Hæc est verissima lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *qui proditus est ipse ob monile ab uxore nescius.* Heraldus.

Ibid. Eriphyle torque aureo donata Amphiaraum Thebanam militiam subire coëgit, qui dein terra absorptus est. Videtis Apollodorum Bibl. lib. 111. cap. 6. &

Hyginum Fab. 75. Davies.

³ Cuius tunc cautum illud] Theod. Canterus ad Arnobii lib. 1v. pag. 145. ex Romano Codice reponit *cautum illud*, quod equidem miror; quum vox illa nullum sensum hic fundat, & in editionem Sabaanam puro puto Typographi vitio irrepserit. Quæ autem de Ennio & Demosthene scribit noster, ex Ciceronis de Divin. lib. 11. cap. 56. seq. mutatus est. Idem.

⁴ *Φιδιππίδης* Pythiam querebatur] Cicero interpretatur, *quasi cum Philippo facere.* lib. de divin. 11. cap. 57. Rigaltius,

inter

inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris & pravitatis, unde omnis caligo ista manavit, & altius eruere & aperire manifestius. Spiritus sunt insinceri, vagi, à cœlesti vigore¹ terrenis labibus & cupiditatibus degravati. Isti igitur spiritus, posteaquam² simplicitatem substantiæ suæ, onusti & immerfi vitiis, perderunt, ad solatium calamitatis suæ non desinunt perditum jam perdere, & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo, inductis pravis religionibus à Deo segregare.³ Eos spiritus dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi

¹ *Terrenis labibus & cupiditatibus degravati*] Amore mulierum & nimia libidine, ut existimabant veteres, quæ de re dicebamus ad *Tertulliani* Apologet. cap. 22. quemadmodum & de eo quod proxime sequitur, quid quid miraculi ludunt. Herald.

² *Simplicitatem substantiæ suæ*] Putarunt veteres Dæmonas tenuioribus primum & æthereis, post lapsum vero crassioribus corporibus illos ligatos fuisse, quam opinionem foverunt *Origenes* & *Augustinus*. Vide *P. D. Huetii* Orig. lib. 11. Quæst. v. §. 8. Davies.

³ *Eos spiritus Dæmonas esse poetæ sciunt, Philosophi differunt*] Noster Christianorum usu deceptus, nullos alios Dæmonas, nisi malos,

agnovit, ut patet ex *Augustino* C. D. lib. ix. cap. 19. ac ita quidem *Tertullianus* in Apol. cap. 22. Quidni? inquit ille, cum & ipsi (*Socrati*) dæmonium adhasisse à pueritia dicatur. Dehortatorium plane à bono omnes sciunt Poetæ. Eundem errorem erravit *Cyprianus* de Idol. van. p. 13. Quin & *Lactantius* Divin. Instit. lib. 1. cap. 7. perperam contendit necessum esse, ut Apollo sit malus Genius, ex eo quod responsis quibusdam se *Δαίμωνα* confessus sit; apud Philosophos enim vox illa in bonam tere partem sumitur, nisi κακὸν vel simile Epitheton adnectatur. *Maximus Tyrius* Dissert. xxvi. p. 274. τὸ δαίμωνος γὰρ ἐπὶ τοῖς κακοῖς καὶ τοῖς κακοῖς τὸ δαίμωνος disse-

differunt, ¹ Socrates novit, qui ad nutum & arbitrium assidentis sibi dæmonis vel declinabat negotia, vel petebat. Magi quoque, non tantum sciunt dæmonas, sed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt. Illis aspirantibus & infudentibus præstigias edunt; vel quæ non sunt, videri, vel quæ sunt, non videri. ² Eorum Magorum & eloquio & negotio primus Hostanes, & verum Deum merita maiestate prosequitur; & angelos, id est, ministros & nuntios Dei, sed veri, ejusque venerationi novit assistere: ut & nutu ipso, & vultu domini territi contremiscant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis ini-

τὸ το γὰρ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ
φανταζόμενοι καὶ προσφύγον-
τες, ὡς εἰδόμενοι ἐν μέσῳ
τῆς φύσεως καὶ ΑΠΩΦΕ-
ΛΟΥΝ ὅσα ἀνάγκη διδοῖ
τῷ ἡνὶ τὸ διηγεῖν γένος. Vi-
de & Porphyrium *de ἀ-
ποχρῆς* lib. 11. §. 38. ac *Hie-
roclēm* in II. aur. Carm. p.
41. Davies.

¹ Socrates — assidentis si-
bi dæmonis] Tertullianus de
Anima cap. 1. Socrati aiunt
dæmonium à pæro adhasisse,
pessimum revera pedagogum,
et si post deos & cum deis dæ-
monia deputantur penes poë-
tas & philosophos. Et cap. 28.
ejus generis spiritus vocat
paredros, qui etiam Justino
Martyri Apolog. 11. pag. 65.
sunt παῖδες, ad quos Mi-
nucius verbo ADSIDEN-

TIS respexisse vix dubitari
potest. Cellar.

² Eorum Magorum & elo-
quio & negotio primus Hosta-
nes] Sic edidi cum Sigism.
Gelenio & Chr. Cellario; à
nonnullis enim Hostanes,
sive Osthanes, de arte Ma-
gica primus dicitur com-
mentarios scripsisse, primus-
que ad rabiem ejus scientia
Græcos incitavit, ut tradit
Plinius H. N. lib. xxx. cap. 1.
Ejus meminerunt Apuleius
in Apol. pag. 544. Tertul-
lianus de Anim. cap. 57. Cy-
prius de Idol. Van. p. 14.
aliique. Des. Heraldus, Nic.
Rigaltius, & Jac. Ouzelius
hic perperam representant
eorum & magorum eloquio
& negotio primus Hostanes.
Davies.

micos.

micos. Quid¹ Plato, qui invenire Deum negotium credidit, ² nonne & angelos sine negotio narrat & dæmonas? & Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimere connititur? Vult enim esse ³ substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus & spiritum, mediam, terreni ponderis & cœlestis levitatis admixtione concretam, ⁴ ex qua movet

1 Plato qui invenire Deum negotium credidit] Negotium, rem arduam, difficile. Εὐρείη τε ἔργον, καὶ σὺ γινώσκεις αἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Rigaltius.

2 Nonne & angelos sine negotio narrat & Dæmonas] Ex Cypriani de Idol. var. p. 14. legendum putaverim aut Dæmonas; ita enim Episcopus Carthaginienfis: Plato pariratione consentit, & unum Deum servans, ceteros angelos vel Dæmonas dicit. Testatur & Tertullianus in Apol. c. 22. Angelos quoque etiam Plato non negavit, angelorum quippe & Dæmonum secundum Ethnicos eadem fuit natura. Hierocles in II. aur. Carm. p. 41. Τὸς δὲ αὐτοῖς (ἑωυτοῖς) & δαίμονας ἀγαθὰς καὶ κακοὺς ἰδὲ αἰς ἅλλας δαίμονας (lege δαίμονας. Vide Lactantium Divin. Instit. lib. II. cap. 14.) & ἀνθρώπων καὶ θῆρων νόμων. Ἐν δὲ ἑτέροις καὶ ἀγγέλους &c. Augustinus C. D. lib. IX. cap. 19.

Nonnulli illorum — in quibus & Labeo est, eosdem perhibent ab aliis angelos dici, quos ipsi Dæmones nuncupant. Eadem voce ac eodem quidem sensu uti sunt & alii ex Philosophis, ut ostendit vir summus H. Grotius in Matthæi I, 20. Plato autem nusquam, licet aliter statuerit vir eruditus Tan. Faber lib. I. Epist. 63. Davies.

3 Substantiam inter mortalem immortalemque mediam] Plato in Sympos. p. 327. Τὸ δαίμονιον μεταξὺ ἐστὶν τοῦ τε ἐμπεριούρου καὶ τοῦ παρ' ἀνθρώπων. Rigaltius.

4 Ex qua movet etiam in nos procupidinem amoris] Sic ex conjectura edidit Nic. Rigaltius eumque secutus Jac. Oxzelius: Des. autem Heraldus, ex qua manare etiam in nos procupidinem amoris, ac ita quidem antecum Sigism. Gelenius: Joan. vero Meursius legendum coniecit ex qua manet etiam in etiam

etiam in nos ¹ procupidinem amoris, & dicit informari & labi pectoribus humanis, & sensum movere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere.

XXVII. ² Isti igitur impuri spiritus, dæmones, ut ostensum à Magis, à philosophis, & à Platone, ³ sub statuis & imaginibus consecrati delitescunt, & afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur, dum inspirantur in-

nos porro cupido amoris: itaque representavit Cbr. Cellarius, nisi quod voculam antepenultimam cum Bromero suspectam habuerit. Unicus MS. exhibet ex qua monet etiam nos procupidinem amoris, unde rescribendum putaverim, ex qua movet etiam nos per cupidinem amoris, quæ sane minima est mutatio, & ceteris quidem anteferenda, quod procupido vox nova fit & inaudita. Davies.

¹ *Procupidinem amoris*] Qualem esse dicebat Epicurus *ὡς ληψίον*, quam Cicero dicit esse antecceptam animo rei quandam informationem, lib. 1. de nat. deor. Rigalt.

² *Isti igitur impuri spiritus, Dæmones*] Ultimam vocem, tanquam Glossema perperam rejiciunt Fulv. Ursinus & Joan. Meursius; eoque duces secutus Cbr. Cellarius eam prorsus eliminavit. Omnino tamen est reti-

nenda, eoque modo passim loquuntur auctores. *Fussinus* Martyr Apol. 1. cap. 71. ed. Oxon. *Ἐκαστος δὲ τῶν πνευμάτων ἡσαίου ληψίον*. Ac Apol. II. cap. 6. *Παροί τ' ἡμετέρων ἀνδράπων, τὸν ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ*. Vide & *Athenagoram* Legat. pro Christ. cap. 22. pag. 101. Davies.

³ *Sub statuis & imaginibus consecrati delitescunt*] *Cyprianus* de Idol. van. pag. 14. legit *consecratis delitescunt*, cujus Codices ad exemplar Minucianum corrigendos existimavit *Joan. Meursius*; at *Fulv. Ursinus* ex Episcopo Carthaginiensi *Felicem* emendat, & me quidem habet adsentientem; statuz enim, ut vim aliquam haberent, certo modo consecrari debuerent. Vicina sunt, quæ de Talismanibus narrant Orientales. Vide *Th. Stanlejum* Philos. Orient. lib. 1. Sect. 11. cap. 27. edit. Cleric. Idem.

terim

terim vatibus, dum fanis immorantur, dum
nonnunquam ¹ extorum fibras animant, avium
volatus gubernant, sortes regunt, oracula effi-
ciunt falsis pluribus involuta: nam & fallun-
tur, & fallunt, ut & nescientes sinceram verita-
tem, &, quam sciunt, in perditionem sui non
confitentes. Sic à cælo deorsum gravant, & à
Deo vero ad materiam avocant, vitam turbant,
² omnes ³ inquietant, irrepentes etiam corpo-
ribus occulte, ut spiritus tenues: morbos fin-
gunt, terrent mentes, membra distorquent, ut
ad cultum sui cogant, ut nidore altarium vel

¹ Extorum fibras ani-
mant] Tibullus lib. 11. eleg.
v. ad Phœbum:

Tuque regis sortes: per te
presens aruspex,

Lubrica signavit quum
deus exta notis.

Et Statius Theb. v. vers. 175.
quum litari non posset, &
adversa significarentur,

niger omnibus avis

Ignis, & in nullis spiras
deus integer extis.

Cellarius.

² Omnes inquietant] Sic
veteres membranz, ut testa-
tur Nic. Rigaltius; at Cyprin-
nus de Idol. van. pag. 14. le-
git somnos inquietant, cum
quo faciunt Joan. Menrsius,
Jac. Ouxelius & Chr. Cella-
rius, ac, ut videtur, rectissi-
me. Lactantius, qui ex nostro
sua adumbravit, Div. Instit.
lib. 11. cap. 14. Qui (De-

mones) quoniam sunt spiri-
tus tenues & incomprehensi-
les — morbos citans, SOM-

NIIS animos terrent. Et mul-
to ante cum Justinus apud
Tatianum Orat. ad Græ-
cos cap. 31. ex quo noster
sua hausit: 'Ο παρρησιαστέ-
'Ιουσι & δεῖς ἐξοφάντες δι-
κταί τις ἀνθρώπου (δι-
κταί) λεγούσας ὡς ὅτι ἐκεί-
νους ἔδος ἐπὶ ζώοντι πικρῶς, εἴτε
τὸς αὐτὸς πικρῶς τὸς οἰκτιροῦ-
σιν ἀποκαθίσταται ἢ τὸν οἰκτιροῦ-
σιν ἰδοὺ τοὺς πικρῶς ἐπιφοιτῶ-
ντας πικρῶς, ἐπειδὴ δι' οὐσίαν
τὴν εἰς αὐτὸς παρρησιαστέ-
ροι δέξαν &c. Vide & Isido-
rum Hispalensem lib. 111.
sentent. cap. 6. Davies.

³ Inquietant — fingunt]
Vitiosa est distinctio. Inter-
punge inquietant: irrepentes
etiam corporibus occulte, ut
spiritus tenues, morbos fin-
gunt

hostiis pecudum saginati, ¹ remissis, quæ constrinxerant, curasse videantur. Hi sunt & furētes, quos in publicum videtis excurrere, ² vates & ipsi absque templo, sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur, par & in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. De ipsis etiam illa quæ paullo ante tibi dicta sunt, ³ ut Jupiter ludos repeteret ex somnio, ⁴ ut cum equis Castores viderentur, ut cingulum matronæ navicula sequeretur. ⁵ Hæc

gunt; ac ita quidem Cyprianus de Idol. van. pag. 14. Davies.

1 *Remissis qua constrinxerant*] Desinunt lādere, ut curasse videantur. Tertullianus Apol. cap. 22. Sic in MS. legebat Cyprianus, non remissus, ut & edidit Sigism. Gelenius aliique. Rigaltius.

2 *Vates & ipsi absque templo sic insaniunt*] Tertullianus: Locorum differentia distinguitur, opinor, ut à templis deos astimetis, quos alibi deos non dicitis. Deinde ostendit, dæmonas, etsi templa non habeant, tam esse deos, quam ipsi qui in templis sub statuīs delitescunt, qui non alii sunt quam dæmones; in eandem vero sententiam Octavius noster ait, furiosos, qui in publicum excurrunt, etiam deos censeri posse & Vates absque templo, quia par est in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar

furoris. Dixerat Tertullianus, Compar exitus furoris, & una ratio est instigationis. Idem.

3 *Ut Jupiter — sequeretur*] Vide nostrum supra cap. 7.

4 *Ut cum equis Castores viderentur*] Tertullianus Apol. cap. 22. Phantasmata Castorum. Rigaltius.

5 *Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrum*] Ita scriptum est in membranīs antiquis. Deinde sequitur: ipsos dæmonas de semetipsis confiteri. Unde existet proba lectio huiusmodi, Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrum ipsorum, dæmonas de semetipsis confiteri. Idem.

Ibid. Flocci est Nic. Rigaltii conjectura; nec minus corrupte ediderunt Sigism. Gelenius, Des. Heraldus, & Chr. Cellarius, hæc omnia sciunt plerique vestrum, vocem enim perperam omit-

omnia

omnia sciunt plerique, ¹ pars vestrum, ipsos
dæmonas de semetipsis confiteri, ² quoties à
nobis tormentis verborum, & ³ orationis incen-
diis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus,
& Serapis, & Jupiter, & quidquid dæmonum
colitis, victi dolore, quod sunt, eloquuntur:
nec utique in turpitudinem sui, nonnullis præ-

tunt. Omnino rescribendum
hac omnia sciunt pleaque pars
vestrum. Sallustius Jugurth.
cap. 18. Africa pars inferior
pleraque à Numidis possessa
est. A. Gellius N. A. lib. 11.
cap. 12. Pleraque pars utri-
usque amici, quasi probe san-
ciant, duo litigantes destitu-
unt & relinquunt. Ibi tamen
MSS. & editt. vett. repræ-
sentant plerique partis utrius-
que amici. Juvenius Hist.
Evang. lib. 1. p. 9. ed. Lugd.
1553.

Istius hic populi partem
pleramque reverti

Ad verum suadebit iter—
Nec quisquam miretur, quod
verbum plurale nomini mul-
titudinis singulari hic adjun-
gitur. Ovidius Metam. lib.
VII, 604.

Pars animam laqueo clau-
dunt. —

Caesar lib. 11. B. C. cap. 6.
Magna vis eminus missa telo-
rum, multa nostris vulnera
inferebant, ad quem locum
nos plura congestimus. Da-
vies.

1 Pars vestrum] Mox di-
cet: Nonnullis præsertim ve-
strum. Rigaltius.

2 Quoties à nobis tormen-
tis verborum, & orationis in-
cendiis de corporibus exigun-
tur] Legebatur antea, & me-
ritis verborum, quæ lectio ni-
hil habebat incommodi. Sed
MS. Reg. lectio præterquam
quod videtur commodior,
adstipulatorem etiam habet
Cyprianum hac in re Minucii
imitatorem. Ad Demetria-
num: Quando à nobis adju-
rantur & torquentur spiri-
tualibus flagris, & verborum
tormentis de obsessis corporibus
ejiciuntur. Lactantius lib. v.
cap. 22. Sic extorti & excru-
ciati virtute divini numinis
exululant. Heraldus.

3 Et orationis incendiis]
Lactantius: Quo audito tre-
munt, exclamant, & uri se,
verberarique testantur. Et lib.
11. cap. 16. Itaque maximis
ululatibus editis, verberari se,
& ardere & jam jamque exi-
re proclamant. Prudentius
hymno 1. &c. &c.

L

fertim

ferim vestrum assistentibus, mentiuntur. Ipfis testibus esse eos dæmonas de se verum confidentibus credite. Adjurati enim per Deum verum & solum, inviti, miseri, corporibus inhorrescunt; vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos laceſcebant. Ideo inserti mentibus imperitorum, odium nostri ferunt occulte per timorem. Naturale est enim & odisse, quem timeas, & quem metueris, infestare, si possis.
¹ Sic occupant animos, & obstruunt pectora,
² ut ante nos incipiant homines odisse, quam nosse: ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint.

XXVIII. ³ Quam autem iniquum sit, ⁴ in-

*His modis spurcum latronem
martyrum virtus quatit.*

Hec coërcet, torquet, urit.
Heraldus.

¹ Sic occupant animos, & obstruunt pectora] Perstringit præoccupata illa & domestica iudicia, de quibus dicebamus ad Tertulliani Apologeticum, quo etiam respiciebat, ni fallor, Minucius. Heraldus.

² Ut ante incipiant homines odisse quam nosse] Hoc argumentum tractat Tertullianus Apologet. cap. 1. Sed & Lactantius lib. v. Timent enim ne à nobis revicti, manus dare aliquando, clamante ipsa

veritate, cogantur. Obstreperunt igitur, & intercedunt, ne audiant: & oculos suos opprimunt, ne lumen videant, quod offerimus. Quo plane ipsi diffidentiam suam perditam rationis ostendunt, cum neque cognoscere, neque congregari audeant, quia sciunt se facile superari. Idem.

³ Quam autem iniquum sit] Ita optime in MS. Reg. Antea legebatur, *Quantum autem vitium sit.* Tangit etiam iniquitatem Minucius, quam pluribus exagitat Tertullianus in Apologetico. Idem.

⁴ Incognitis & inexploratis cognitis

cognitis & inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipsis pœnitentibus credite; & nos enim idem fuimus, & eadem vobiscum quondam adhuc cæci & hebetes sentiebamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes vorarent, convivium incesta miscerent: nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, & nunquam vel investigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem existere qui proderet, ¹ non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam consecuturum: malum autem adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, & unum solummodo, quod non ante fuerit, pœniteret. ² Nos tamen cum sacrilegos aliquos & incestos, parricidas etiam, defendendos &

tis judicare] *Lud. Carrio* Emend. lib. II. cap. 18. è MSS. reponit *de incognitis*, eumque secuti sunt *Joan. Wowerus* & *Chr. Cellarius*; at à Codice Regio exulat ea particula, nec alii libri manu exarati doctis hactenus innotescunt. *Joan. Meursius* ex conjectura rescribit *in incognitis*: sed nihil opus est, vulgatam lectionem sollicitemus, si orationem hoc modo distinguas, *incognitis & inexploratis, judicare*; ut voces illæ absolute poni videantur. *Davies*.

¹ Non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam consequenturum] Ita ediderat *Gelenius* optime. At Rom. editio *judicii, male*.

Gelenii editionem confirmat MS. Reg. An autem id est quod significabat *Tertullianus* Apologet. cap. 7. *Quis talia facinora quum invenisset, celavit aut vendidit ipsos trahens homines?* ut vendere eo loco dicat accepto pretio indicare. Diximus nobis non liquere. *Heraldus*.

² Nos tamen quum sacrilegos aliquos] Hunc locum imitabatur *Lactantius* lib. v. cap. 1. *Nam si sacrilegis, & proditoribus, & veneficis potestas defendendi sui datur, nec pradamnari quenquam incognita causa licet; non iniusta petere videmur, ut si quis erit ille, qui incideris in hæc, si legat, perlegat; si audier, ¹ tuendos*

¹ tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus : nonnunquam etiam miserantes eorum, crudelius sæviebamus, ² ut torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, ³ exercentes in his perversam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infirmior, malo pressus & victus, Christianum se negasset, favebamus ei, quasi ejerato nomine, jam omnia facta sua illa negatione purgaret. Agnoscitisne eadem nos sensisse & egisse, quæ sentitis & ge-

sententiam differat in extremum. Idem.

¹ *Tuendos suscipiebamus]* Ex foro verbum. SUSCEPTI enim clientes. Salvianus de Gubern. Dei lib. v. p. 179. *Ecce qua sunt auxilia ac patrocinia majorum? Nihil susceptis tribuunt, sed sibi.* Et Servius ad illud Æneid. vi. vers. 609.

Et fraus innexa clienti, id apertius declarat. Vult, inquit, intelligi prævaricatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc SUSCEPTOS vocamus. Inspice totum locum, & adde Lindebrogium ad Ammiani lib. xvii. cap. 20. pag. 70. Cellarius.

² *Ut torqueremus confitentes ad negandum]* Hæc lectio est è MS. Reg. Antea, urgebamus. Hac autem de re tota dicebamus ad Terulliani Apologeticum, Heraldus.

³ *Exercentes in his perversam quæstionem]* Pagani ad motis tormentis Christianos cogeant ad inficiationem, contra omnium judiciorum rationem, tenoremque legum, quæ reum torqueri jubent, ut occulta crimina confiteatur, non ut confessa neget. Lex 1. & 9. Digest. de quæstionibus, & lex 8. cod. Justiniani de repudiis, Paulus JC. lib. v. Sententiar. tit. 14. Tertullianus Apol. cap. 2. *Ceteris negantibus adhibitis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum.* Et cap. 7. Carnifici longe aliud munus in Christianos imperatis, non ut dicant, quæ faciunt, sed ut negent, quod sunt. Cyprianus ad Demetrianum fol. 256. *Torquentur rei, qui se negant crimine, quo accusantur, teneri, ut facinoris veritas, qua indice voce non pro-*
ritis?

ritis? Cum, si ratio, non instigatio dæmonis judicaret, ¹ urgendi magis, non ut diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis, stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim & hujusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adversus nos referferunt. ² Nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ semper in-

mitur, dolore corporis exprimitur. Nunc vero cum sponte confitear ac clamem, & crebris ac reperitis identidem vocibus Christianum me esse confiterer, quid tormenta admoveas confitenti. Torqueri debui si negarem. Elmenhorstius.

¹ Urgendi magis] Verissima lectio, quam è MS. Reg. restituiamus. Antea, arguendi magis. Heraldus.

² Nec tamen mirum, cum omnium fama] Si nihil hic omisum est in exemplari, tota periodus ita constitutenda est ut aliquis sensus eliciatur. His enim & hujusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adversus nos referferunt. Nec tamen mirum. Cum hominum fama, qua semper insparis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur, sic est negotium dæmonum, ab ipsis enim rumor falsus & seritur & fovetur. Illa autem verba, cum hominum fama, adnecti de-

bent istis, sic est negotium dæmonum. Ut clauula sic accipiat. Nec tamen mirum. Sic est negotium dæmonum cum hominum fama, quæ, &c. Hominum intellige, Christianorum. In MS. legitur, omnium. Rigaltius.

Ibid. Locus luxatus, quem quæ Rigaltius restituere conatus sit, vide in ejus Observationibus. Ac primum quidem bene, cum pro omnium, reponit hominum; sed male, cum id de Christianis intelligi vult, ut jam monuit V. C. J. F. Gronovius Observat. in Eccles. Script. cap. 7. ubi totum hunc locum ita restituendum censet: Nec tamen mirum, cum hominum fama, qua semper insparis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur, sit & negotium dæmonum: ab ipsis enim rumor falsus & seritur & fovetur. Hoc est, ut idem Gronovius ibi explicat, Fama illa hominum oribus jactata & propagata, quæ semper alitur & crescit

sparsis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur. Sic est negotium dæmonum. Ab ipsis enim rumor falsus & feritur, & fovetur. Inde est quod audire te dicis caput asini rem nobis esse divinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis stultior ut hoc coli credat? nisi quod vos & totos asinos in stabulis¹ cum vestra vel Epona consecratis,² & eosdem asinos cum Iside re-

mendaciis, quæque veritate patefacta evanescit, eadem hominum fama est ipsorum dæmonum negotium & opus: horum est auctoritas & instinctus, illorum ministerium. Hæc, quin vera lectio sit, nullus dubito, quare conjecturæ huic L. M. Q. subscribo. Ouz.

1 *Cum vestra vel Epona*] Ita scriptum in MS. Reg. Ed. Rom. *vel Hippona*. Sane scriptum puto à Minucio, *cum vestra Epona*, & notatum ab aliquo ad marginem, *vel Hippona*. Eponam autem scripsisse veteres pluribus ostendit *Adrianus Turnebus* in *Adversariis*. *Heraldus*.

Ibid. In exemplari legitur; *cum vestra velepona*. Edidimus: *cum vestra vel sua Epona*. Et veram esse hanc scripturam demonstrant ista *Tertulliani*, unde sua sumpsit *Octavius*. *Vos tamen*, inquit *Septimius*, *non negabitis & jumenta omnia, & totos cantherios cum sua Epona coli à vobis*. Agebat pro Christianis

Septimius apud *Romani* imperii antistites: cavet igitur ne quid inverecundius diceret, & cantheriis ac jumentis suam Eponam, ridiculum numen adsignavit. Hic vero *Octavius* adhuc memor *Cæciliani* joci *Plautinæ* protapiz, & familiarius agens apud *Minucium* suum adversus *Cæcilium* & alios ethnicos, nominata Epona & asinis dixit, *vestra vel sua*, ut, *vestra*, referatur ad *Cæcilium* & alios ethnicos; *sua*, ad asinos. Itaque sumpsit illud *Tertulliani*, *cum sua Epona*, & addidit, *vestra, cum vestra vel sua Epona*. *Rigaltius*.

2 *Et eosdem asinos cum Iside religiose decoratis*] Liber MS. *devoratis*. *Mendose*. Alii legunt *devotatis*. Scripsimus, *decoratis*, quod proxime accedit ad veterem scripturam: nec absurdum erit opinari asinos illos *Isidis* gerulos aliqua nobiliori stratura cum *Iside* fuisse decoratos, cum *Apulejus* ipse narret *A-*
ligiose

ligiose decoratis: item boum capita, & ¹ capita vervecum, & immolatis, & colitis: ² de capro etiam & homine mixtos deos, & ³ leonum & canum vultus deos dedicatis. Nonne & Apim bovem cum Ægyptiis adoratis & pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis ceteris, & avibus, & piscibus; quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii cum plerisque vobiscum non magis Isidem, quam ceptarum acrimonias metuunt; nec Serapidem magis, quam ⁴ strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt. Etiam ille, qui de

finum suum istius Dægerulum à nonnullis etiam hordeo fuisse religiose donatum, Miles. viii. Idem.

1 Capita vervecum & immolatis & colitis] Respicit, nisi fallor, ad Jovis Hammonis simulacrum, is enim, ut ait Arnobius lib. vi. pag. 197. cum cornibus jam formatur & fingitur arietinis. Hinc noster supra cap. 21. Cum Hammon dicitur, habet cornua. Vide & Festum voce Hamo. Dissentit Curtius lib. iv. cap. 7, 23. Davies.

2 De capro etiam & homine mixtos] Pan, pastorale numen notatur, cujus habitum nobis & formam descripsit Silius lib. xiii. vers. 327. seqq. Nec alia Satyrorum forma. Cellarius.

3 Leonum vultus Deos di-

catis] Arnobius lib. 6. p. 196.

Int. 9 Deos videmus vestros leonis torvissimam faciem. Tertullianus Apolog. cap. 16.

Illi debebant adorare statim biforme numen, quia & canino & leonino capite commistos, & de capro & de ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus serpentes, & plantata vel tergo alites Deos receperunt. Porphyrius Παρά ἀποχὴς ἰμψύχων lib. iv. f. 54. Ὅθεν καὶ ὁ λέων εἰς θεὸς ἡροκίεπται, καὶ μίσθς πρὶ Αἰγύπτου, ὁ καλεῖται νομόν, ἰππίνουμον ἔχει Λεοντοπολίτῳ, ἀλλο δὲ Βουφολίτῳ, ἀλλο Λυγροπολίτῳ. Elmenhorstius.

4 Strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt] Sic habet exemplar, Hic vero usurpare liceat quod Hieronymus lib. xiii. in Esai-

adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre quæ sua sunt. Ista enim impudicitia eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: qui scortorum licentia invident, qui¹ medios viros lambunt, libidinoso ore inguinibus inhærescunt,² homines malæ linguæ etiam si tacerent; quos prius tædescit impudicitia

am dixit de Pelusiaco cepe, *Horribile & formidolosum fuit horrensus apud Horatium Dei diffusa nate tonitru, quo decussi Canidia dentes, & exturbatum Sagana calendum; & Martialis epigrammate ridetur misellus Æthon, qui Jovem salutans in Capitolio pepedit; adfectus ob istud flagitium trinoctiali dormicæno. Cato, oratione de sacrileg. apud Festum v. Prohibere comitia. Domi cum auspicamus, inquit, servi, ancilla, si quis eorum sub censione crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi vitium facit. Fatuam admodum circa hæc superstitionem Metroclis Theophrasti discipuli narrat Laertius. Et est Nicarchi epigramma eis ποδῶν, quo dicitur habere jus vitæ & necis, ut reges. Inde igitur orta est adorandi religio. Ποδῶν ἀνοῦντος ποδὸς ἀδελφὸς εἶναι, &c. Rigalsius.*

1 *Medios viros lambunt*] Scholiastes Juvenalis Sat. 2. Inguina lambentis & propatientis. Forte ore patiensis. Wowerus.

2 *Homines mala lingua*] Fellatores, quos Martialis lib. 11. Epigrammat. 61. lingua maritos & ore mæchos appellat; quo morbo Lesbii maxime laborarunt, ut testatur Suidas in Ασβίου. Firmicus Astronomic. lib. viii. cap. 3. Impuros ore viros faciet, & muliebrium libidinum labe pollutos. cap. 27. Erunt turpi vita, inquinato ore. lib. vii. cap. 16. impuros ore perficies. lib. vi. cap. 31. Tunc viri spontanea furoris adhortatione muliebria patiuntur, tunc impuro honore vitiosa libidinis ardorem exsequi student. Lego impuro ore, &c. Natalem, Hostium, & Scaurum adeo notæ impuritatis narrat Seneca, ut menstrua mulierum hianti ore excep-

sua;

suæ, quam pudescit. Proh nefas! id in se mali facinoris admittunt, quod nec ætas potest pati mollior, nec cogi servitus durior.

XXIX. Hæc & huiusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, nisi de vobis probaretis.

tarint. Vide illum de Benefic. lib. iv. cap. 31. Quæst. natur. lib. i. c. 16. & Epist. 87. ad Lucil. & adnotata ad Arnobii lib. ii. pag. 56. Elmenhorstius.

1 Id in se mali facinoris admittunt] Ferrarius & Priscianensis & ceteri omnes ediderunt, pessimi facinoris. Jure id quidem; sed adversus fidem exemplaris, quam etiam hic servari placuit, & nihilominus Malum intelligi tribus vel etiam innumeris superlativis pessimis pejus. Rigaltius.

2 Nec cogi servitus durior] Ulpianus Leg. 2. Digest. de his, qui sui vel alieni juris sunt, &c. Si Dominus in servos saevierit vel ad impudiciam turpemque violationem compellat: qua sint partes præsidis, ex rescripto divi Pii ad Aelium Marcianum proconsulem Baticæ manifestabitur, cujus rescripti verba hæc sunt: Dominorum quidem potestatem in suos servos illibatam esse oportet, nec cui-

quam hominum suum jus detrahi, sed dominorum interest, ne auxilium contra servitiam vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui jussu deprecantur. Ideoque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quam equum est, vel infami injuria affectos cognoveris, veniri jube, ita ut in potestatem Domini non revertantur. Vide Leg. 14. Cod. Just. de episcopali audientia, Senecam lib. iii. de Benefic. cap. 20. Photium Nomocanon. tit. 13. cap. 22. Elmenhorstius.

3 Nobis non licet nec audire] More Græcorum, particulas negativas geminat, ut vehementius neget, contra quam vulgo fit apud Latinos: interdum tamen aliter se res habet. Terentius Andr. Act. ii. Sc. ii. v. ult. Neque tu HAUD dices tibi non praedictum. Caesar lib. vii. B. G. cap. 77. Nolite hos vestro au-

Nam quod religioni nostræ hominem noxium, & crucem ejus adscribitis, longe de vicinia veritatis erratis; qui putatis Deum credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. Næ ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur; totum enim ejus auxilium cum extincto homine finitur. ¹ Ægyptii sane hominem sibi, quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas cædunt, & ille, qui ceteris deus, sibi certe homo est, velit nolit: nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis & electis viris, sicut fas est, sed ut deis turpiter ² adulatio falsa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen vocant, ³ ad imagines supplicant, genium, id est, dæmonem ejus, implo- rant, & est ⁴ eis tutius per Jovis genium peje-

xilio spoliare — nec stultitia ac temeritate vestra — omnem Galliam prosternere. Multa hanc in rem congeffit G. J. Vossius de Construct. cap. 61. pag. 233. seqq. Davies.

¹ *Ægyptii sane hominem]* Porphyrius apud Theodoretum Orat. 3. Αἰγυπτίους ἀνθρώπων γένειν ἐὶ Ἀναβί καί ποιν, καὶ τὸν δῶν ἐν τῷ βασιλεί. Wowerus.

² *Adulatio falsa blanditur]* Blanditur falsa, ut supra cap. 8. *solatia rediviva blanditur.* Rigaltius.

³ *Ad imagines supplicant]* Quod & Plinius epistola illa ad Trajanum ostendebat. Tacitus lib. xv. Annal. *Medio tribunal sedem curulem, & sedes effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit.* Herald.

⁴ *Eis tutius per Jovis genium pejerare quam regis]* Pejerantes per deos non puniebantur jure civili: contra si quis per imperatorem pejurasset, fustibus castigabatur, rare,

rare, quam regis. ¹ Cruces etiam nec colimus, nec optamus. Vos plane qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam & ² signa ipsa, & cantabra, & vexilla castrorum, quid aliud

tur. *Justus Lipsius* ad annal. Taciti lib. 1. pag. 34. *Wowerus* in notis Minutianis ex Leg. 2. Cod. de rebus creditis, & Leg. 13. Digest. de jure jurand. *Harmonopolus* prompt. Juris civilis lib. vii.

Tit. 1. Οὐδὲς κατὰ τῆς ὁμοίας κινδυνεύει· ἰκανὸς γὰρ ὁ ὅρκος ἔχειν πρῶτον τὸ θεῖον, εἰ κατὰ τῆς γῆρας. Εἰ δὲ κατὰ βασιλείας κατὰ πᾶσα θρησκεία ὁμοῦς πᾶσι συγχωρεῖται. Ὁ ἐπὶ χεῖρας κατὰ τῆς βασιλείας ὁμοῦς καὶ ἐπορεύσας· ῥοπαλίζε. *Justinianus* tamen Imp. illum, qui per caput Dei vel capillum jurat, ultimo supplicio subjecit. Verba ejus referam, ut latine reddidit *Julianus Patricius* Novell. const. 71. Si quis per capillum Dei vel caput juraverit, vel alio modo blasphemia contra Deum usus fuerit, officio praefecti urbis, ultimo supplicio subiciatur. *Elmenhorst*.

¹ Cruces etiam nec colimus nec optamus] Hæc est lectio Codicis Regii, at nonnullæ editt. exhibent nec colimus nec oramus, unde *Andr. Rivinus* ad *Victorinum Pictav.* pag. 146. reponit horremus,

eamque conjecturam impense laudat *Chr. Cellarius*, quippe quæ *Cecilii* verbis cap. 12. respondeat, non adoranda, sed subeunda cruces. Iis tamen vulgata lectio non minus videtur respondere; & sane Ecclesia *Smyrnenfis* Tom. 11. Patr. Apost. pag. 194. ait se εὖ ἐκινῶντας τοὺς προσείοντας αὐτοῦ, ubi *Ger. Langbainus* reponendū censet προσείοντας ἐκόντας, ipse quidem minore mutatione rescribo προσείοντας αὐτοῦ. Eum locum liberius repræsentat *Eusebius* H. E. lib. iv. cap. 15. *Davies*.

Ibid. Sed cum Apostolo gloriamur in cruce Dn. N. Jesu Christi. Καὶ τὴν ἐν τῷ καὶ σχῆμα τῆς σταυροῦ; ὅτι ὁ χεῖρας δι' ἐμὲ δὲλε μορφὴν ἀνιλάβε, καὶ ἵσταθαι ἀπὸ ἵσταθαι, δι' ἐμὲ τὸ δὲλε, τὸ ἀγνώμονα. *Chrysostomus*. *Rigaltius*.

² Signa ipsa & Cantabra] *Tertullianus* Apolog. Siphara illa vexillorum & Cantabrorum stola crucium sunt. Et lib. 1. ad Nat. In Cantabris atque vexillis, qua non minore sanctitate militia custodit, Siphara illa vestes crucium quam

quam inauratæ cruces sunt & ornatae? Tropæa vestra victricia non tantum simplicis crucis fa-

cium sunt. Et in l. 11. C. Theod. de Colleg. fit mentio signiferorum & Cantabrariorum. Quod in Glossario quodam legitur, *Cantabra, vexilla, pallia*; non dubito, quin ille, quisquis fuerit, glossographus, id scripserit à lectione *Tertulliani*. *Stolas & vestes* ibi legerat, adjecit *pallia*. Quæ autem differentia sit inter *vexilla* & *cantabra*, illis *Septimii* locis colligitur. *Siphara* sive *stolas* & *vestes* dicit *vexillorum* & *cantabrorum*. *Vexilla* autem vela sunt parva, colore quæque suo militibus nota. *Cantabra* quoque *vexilla* sunt, quæ non tantum colore militibus erant pro signo, sed & carmine seu nomine aliquo inscripta cantabant sive significabant illis aliquid grati & jucundi. *Cantabra* omnia erant *vexilla*, sed non omnia *vexilla* erant *cantabra*. Valde est notabilis in hanc sententiam locus ex lib. quadragesimo *Dionis*, ubi de rebus infastis quæ M. Crasso acciderunt adversus Parthos moventi: *σημαῖον δὲ πρὸς μισθολῶν, τοῖς ἰσίοις ἐκκρίτων, καὶ φοινικὰ γράμματα αὐτοῖς δὴ λῶσιν ἢ πρὸς τῷ ἑ ἢ πρὸς τῷ σφῶν ἢ αὐτοπροσώπως ἰκόντων, οὗ τὸ ποταμὸς ἐκρίναι. Rigaltius.*

1 Tropæa vestra simplicis crucis faciem imitantur] *Cruz simplex*, rudis palus, solum staticulum ligni. Itaque ait *Tertullianus* lib. 1. ad Nationes: *Cruces erunt intestina quodammodo tropæorum, &c.* Pars major crucis est omne robur quod *vestra* statione defigitur, reliqua partes sunt *antenna* & *sedile*. Idem *Tertullianus* ibidem. Idem.

Ibid. Minime hic *Minucius* per *simplicem crucem* intelligit rudem palum, sive solum staticulum ligni: & fatilis illa distinctio in *crucem simplicem*, & *compositam*; nulla enim datur *cruz*, nisi *composita*, sive illa sit *decussata*, sive *compressa*, sive *immissa*, ut amant loqui. Alias & quilibet *stipes cruz* dici possit; quod est absurdum. *Staticulum* est pars crucis, ergo non ipsa *cruz*; quod enim pars alicujus est, non potest esse totum. *Simplicem crucem* *Minucius* vocat, cui homo non est affixus, ut manifeste sententia tota indicat. Nam *tropæa* quæ & quandoque crucis formam habebant, ob spolia hostium undequaque appensa, *crucem* cum affixo homine quasi representabant. Quod etiam in veterum nummis apud

ciem,

ciem, verum & affixi hominis imitantur. ¹ Signum sane crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, & cum erigitur jugum, crucis signum est: & cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur. Ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio formatur.

XXX. Illum jam velim convenire, qui initiari nos dicit, aut credit de cæde infantis & sanguine. Putas posse fieri, ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat? ut quisquam illum rudem sanguinem novelli, & vix dum hominis cædat, fundat, exhauriat? ² nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris & avibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant, & ³ parricidium faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum

Goltzius videre est. Atque hæc genuina *Minucii* mens. *Ouzelius*.

¹ Signum sane crucis naturaliter visimus in navi — ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio formatur] Hoc argumentum quam sit ficulneum, nemo non videt, qui modo compertum habet, crucem inter Romanos vulgarem fuisse servorum poenam. Sed noster *isaacius* descripsit

Tertullianum Apolog. cap. xvi. ut ille *Justinum Martyrem* Apol. i. cap. 72. quos etiam recentiores nonnulli sunt secuti, ne ultra sæcula præcedentia sapuisse viderentur. *Davies*.

² Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere] *Tertullianus* Apol. cap. 9. Qui ista credis de homine, potes & facere. *Elmenhorstius*.

³ Parricidium faciant] Quoniam parricidium facit vestro-

vestrorum disciplina descendunt. Nam Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur, blanditiis & osculo comprimente vagitum, ¹ ne flebilis hostia immoletur. ² Tauris etiam Ponticis, & Æ-

ciunt, puniuntur ut parricidæ. Photius Nomocanone Tit. 13. cap. 10. Paulus J. C. lib. v. sentent. cap. 23.

Qui abortionis aut amatorum poculum dant, etsi id dolo non faciant, tamen mali exempli res est. Humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte honorum relegantur.

Quod si ex hoc homo aut mulier perierit, summo supplicio afficiuntur. Pœnitentiale Roman. Antonii Augustini Tit. 1. de Homicidio cap. 32. Si quis causa explenda libidinis, vel odii meditatione, ut non ex eo soboles nascatur, homini aut mulieri aliquid fecerit, vel ad potandum dederit, ut non possit generare vel concipere, ut homicida teneatur. Concil. Wormationse cap. 35. Mulieres quæ ante temporis plenitudinem conceptos utero infantes voluntate excutiant, ut homicidæ iudicanda sunt. Elmenhorst.

Ibid. Infra, dicit in eundem sensum: Nec fratres vos, nisi sane ad parricidium, recognoscitis. Rigaltius.

¹ *Ne flebilis hostia immoletur*] Idcirco Afri liberos suos blanditiis osculisque excipiebant, ne illi forte fletu sacra turbarent, neve animo parum lubente Deorum aras viderentur imbucere. Sedulo enim veteres observabant an hostia immolanda reluctaret; an vero lubenter molæ falsæ consperfusionem pateretur, ictumque intrepide & constanter reciperet. Ex hoc enim Dîs gratum sacrificium, ex illo vero ingratum fore colligebant. Unde Seneca Oedip.

— *Hac propere admove, Et sparge falsa colla saurorum molâ.*

Placidone vultu sacra, Et admotas manus Patiuntur?

Myrtilus lib. 11. Lesbicorum: *Οἱ γὰρ ἐν ἰσθαῖς τὸ ἰδιὸν αἰσθάνονται ἐμβαλεῖν εἰς τὸ ἑξ ἰσθαῖς, ὡς ἐπὶ τοῦ ταῖς τελευταῖς.* Vide sis Macrobius lib. 111. cap. 5. Ouzelius.

² *Tauris etiam Ponticis*] Diana enim Taurica hospitibus advenis placabatur. Hujus sacra innuit Prudentius *gyptio*

gyptio Bufiridi ritus fuit hospites immolare :
& ¹ Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas cedere. Romani ² Græcum &

lib. i. contra Symmachum :

Arguere incassum jam Taurica sacra solemus,

Funditur humanus Latiani in munere sanguis.

Ubi rideas licet pædagogicam *Weitzii* explicationem, qui non minus ridicule, quam pueriliter. *Taurica sacra* interpretatur de sacris Plutonis, quæ fiebant nigra pecude. De Diana Taurica, cæsisque ei humanis victimis, etiam *Euripides* in *Iphigen. Taur.*

Τὰ δ' ἱεὺς ἔμμεφομαι σφίονα,

ἥτις, βεβρωτὴν ἢ τὴν ἀψήνη φόνε,

ἢ καὶ λοχίαν, ἢ νεκρὸν δέγγυ χαροῖν,

Βωμῶν ἀπὸ πρὸ μυσταγῶν ὡς ἡγούμενον.

Αὐτὴν δ' ἱσταμένην ἰδὼντα βεβρωτῆρος.

Et *Juvenalis* Satyra 15.

Tale quid excusat Maotides senior ara

Ægyptus? quippe illa nefandi Taurica sacri

Inventrix, homines, ut jam qua carmina tradunt

Digna fide credas, tantum immolat. —

Ouzelius.

¹ Mercurio Gallos huma-

nas vel inhumanas victimas

cadere] Inhumanas victi-

mas vocat eas. quæ homini-

bus sunt indignæ; non igitur opus est ut cum *Joan.*

Wowero reponamus Gallos in-

humanos humanas victimas

cadere. Sed ignoscendum est viro gravi, quod jocosum non

ceperit. De more Gallorum,

qui homines non Mercurio tantum, sed & Marti immo-

labant, adiri poterunt *Lucanus* lib. 1, 444. & *Lactantius*

D. I. lib. 1. cap. 21. *Davies.*

² Græcum & Græcam,

Gallum & Gallam] *Livius*

Hist. l. xxii. c. 57. Interim ex

Fatalibus libris sacrificia ali-

quot extraordinaria facta; inter

quæ Gallus & Galla, Græ-

cus & Græca in foro Boario

sub terra vivi demissi sunt in

locum saxo conscriptum, ibi

ante hostiis humanis minime

Romano sacro imbutum. Vi-

dendus *Plutarchus* M. Mar-

cello fol. 249. *Elmenhorst.*

Ibid. Illos, ut viles ac de-

spicatissimos: istos, ut odio-

fissimos hostes, in quorum

caput omnia quæ execrarentur

converti optarent. Inde

illud *Horatii*: Gallis hanc,

Philodemus ait. *Rigaltius.*

Græcam,

Græcam, Gallum & Gallam ¹ sacrificiis viventes obruere : hodieque ab ipsis Latiaris Júpiter homicidio colitur ; & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine faginatur. Ipsum credo docuisse ² sanguinis fœdere conjurare Catilinam : & ³ Bellonam sacrum suum haustu humani cruoris imbuere : & ⁴ comitiale morbum hominis sanguine, id

¹ *Sacrificiis viventes obruere*] Edidit Gelenius *sacrifici viventes obruere* ; MS. autem *sacrificii*, testante Rigaltio, quæ vera est lectio, subauditur enim *causa*. Terentius Adelph. Act. iv. Sc. iv, 6. *Nec id assentandi magis, quam habeo quod gratum, facere existimes.* Apuleius Apol. pag. 187. *Ut obtentu ejus atatura, ipse infimulationis falsæ non plecteretur.* Vide & intt. ad Sallustii Bell. Catil. cap. 6. Davies.

² *Sanguinis fœdere conjurare Catilinam*] De Catilina Sallustius cap. 22. *Fuere ea tempestate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad jusjurandum populares sceleris adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse ; inde, cum post execrationem omnes degustavissent, sicuti in solennibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum.* Ex his Sallustii verbis colligi posse videtur, quod ipse de

hoc Catilinæ facto quasi dubitarit, ac propior istud non credenti fuerit. Florus tamen lib. iv. cap. 1. disertis id asserit verbis. Imo alii etiam mactati pueri meminere. Ouzelius.

³ *Bellonam servum suum*] Sic legitur in exemplari. Sacer Bellonæ tribuit Minucius, quod Tertullianus de sacrificatis & servientibus Bellonæ dixerat in Apolog. ubi & alia quædam notavimus. Rigalt. Vide Cl. Salmasium Exerc. Plin. pag. 130. ed. Paris.

⁴ *Comitiale morbum hominis sanguine, id est, morbo graviore sanare*] Cornelius Celsus lib. iii. cap. 23. *Sanguis recens interfecti hominis morbum caducum pellit.* Vide Alexandrum Trallianum lib. 1. & Plinium natur. histor. lib. 28. cap. 1. Minutium mire illustant, quæ profert Arataus Cappadox de acutorum & diuturnor. Morborum curatione lib. iv. cap. 175. *Εἰς τὸν πόρον* (inquit) ὅ

est,

est, morbo graviore, sanare. Non dissimiles & qui de arena feras devorant illitas & infectas cruore, vel membris hominis & viscere saginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cavemus, ¹ ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus.

XXXI. Et de incesto convivio fabulam grandem ² adversum nos dæmonum coitio mentita est, ut gloriam pudicitiae deformis infamiae aversione macularet; ut ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandae opinionis averteret. Sic de isto ³ & tuus Fronto, non ut af-

αἰθραῖται καὶ ποσὶ φανερὰ ὑπο-
δύντες φιλῶν τῇ τρώματι, &
ἀρυσσάμενοι, ὃ αἷμαλος πίνον-
ται. Ὡς περιτοῆς μεγάλης
ἀνάγκης, τλήναι κακὸν ἀκί-
στον μυστήριον κακῶν. Εἰ δὲ καὶ
ὁμοίως ἐκ τούτου ἐγίνοντο ἀπει-
ρίας ὅσας ἔχει μοι λῆγειν. El-
menhorstius.

1 *Us nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus*] Sic Tertullianus Apol. cap. 9. *Erubescit error vester Christianis, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus* — *Inter tentamenta Christianorum botulos etiam cruore distensos admoveris; certissimi scilicet illicitum esse penes illos, per quod exorbitare eos vultis.* Hinc Biblias apud Eusebium H. E. lib. v. cap. 1.

pag. 159. Ἐξ ἐναντίας ἀντίπε-
πὶς βλασφημίας, φήμι, πῶς
ἀνὴρ φάσκει οἱ τυῖτοι, οἷς μηδὲ
ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν;
Quin & omnis antiquitas
Christiana parem sententiam
fovīt, ut ostendit vir doctissi-
mus Steph. Curcellāus Diatr.
de esu sanguinis cap. 13.
Davies.

2 *Adversum nos dæmonum coitio mentita est*] In exemplari scriptum est, *coitio*. Haecenus editum fuit, *con-*
cio: quasi hoc intelligi de-
beat de oratione Frontonis.
Rigaltius.

3 *Et tuus Fronto*] Quem supra dixit Cirtensem. Is fa-
mosa declamatione Christi-
anos oneraverat probis atro-
cibus. Idem.

M

firmator

firmator testimonium fecit, sed convicium ut orator asperfit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. Jus est apud Persas misceri cum matribus. Ægyptiis, & ¹ Athenis cum sororibus legitima connubia. ² Memoria, &

¹ *Athenis cum sororibus legitima connubia*] Scilicet *δμομηλείς*, non uterinis. Philo Judæus in 6. & 7. præceptum decal. *Ὁ μὲν δὲ ὁ Ἀθηναῖος Σέλων δμομηλείας ἰφίσις ἀγνῶς, πὺς δμομηλείας ἐκάλυψε.* Inde Seneca de morte Claudii, ubi illi obicit sororis nuptias, *Athenis dimidium licet, Alexandria totum.* Corn. Nepos Cimonē: *Habuit in matrimonio sororem germanam suam Elpinicen, non magis amore, quam patrio more ductus. Atheniensibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Quomodo in exilium ejectus, si patrio more Elpinice illi nupserat? Scribit enim Andocides Orat. in Alcibiad. Athenienses Cimonem urbe expulisse *Ἀπὸ πατριότητος, ὅτι τῇ ἀδελφῇ τῇ ἑαυτοῦ συνώκησε.* Quod etiam Plutarchus, Athenæus, & Suidas tradunt. Sed ex verbis Plutarchi colligimus, ut etiam alii observarunt, non propter nuptias, sed stuprum Cimonem exilio multatum; & ideo ab Andocide profertur, ut notet majorum summam severita-

tem, quod stuprum, levius delictum, tam graviter punissent, Muretus 15. Variar. scribit errasse Nepotem qui Elpinicem germanam Cimonis sororem dixit, si tantum consanguinea ejus fuit, multaque alia addit, quæ ejus opinionem parum juvant. Advertere debuerat Nepotem ipsum verba sua interpretatum. Nam quam germanam appellarat, mox eodem patre natam dicit. Germani vero non tantum illi, qui iidem parentibus, aut uterini, sed quibus idem pater, siue consanguinei. Servius ad Virgillii Æn. v, 412. *Germanus secundum Varro nem de eadem genitrice manans, non ut multi dicunt de eodem germine, quos ille tantum fratres dicit.* Sane si rationem verbi spectes rectius germani ab eodem germine, quam ab eadem genitrice manantes dicuntur. Illorum ergo rationem & usum secutus Corn. Nepos, germanam consanguineam dixit. *Wovius.*

² *Memoria & tragedia vestra incestus*] MEMORIAE scripta & libri sunt, quibus

Tragœ-

Tragœdiæ vestræ incestis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: sic & deos colitis incestos, ¹ cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos. Merito igitur incestum penes vos sæpe deprehenditur, semper admittitur. Etiam nescientes miseri potestis in illicita proruere. Dum Venerem promiscue spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter exponitis, necesse est ² in vestros recurrere, ³ in filios

memoriæ proditur, sive monumenta litterarum: ut supra cap. vii. *Spæta de libris memorias*. Et Gellius lib. i. v. cap. 6. *In veteribus memoriis scriptum legimus*. Idem lib. v. cap. 5. incunte: *In libris veterum memoriarum scriptum est*. Tertullianus adversus Judæos cap. 1. *Secundum scripturarum divinarum memorias populus Judæorum major, id est antiquior, delecto Deo, idolis servivit*. Non est ergo causæ satis, ut cum F. Ursino & Wovero comœdia sufficiamus. Cellarius.

¹ Cum matre, cum sorore conjunctos] Jovem respicit, cui Juno fuit & soror & conjux, ut loquitur Virgilius *Æn.* i. 51. Sed hoc notum est; illud vero non ita proletrarium, Regem istum Deorum cum matre etiam & filia rem habuisse; quam ob causam tacent interpretes, non enim, ut puto, sceleris

magnitudine ad silentium sunt stupefacti. Nos, quod diximus, veterum Testimoniis ostendemus. Clemens Alexandrinus *Protrept.* p. 8. D. *Δηὸς ὃ μυστήρια, καὶ Διὸς ὡς μητέρα Δήμητραν ἀφ' ἐγγύσσε συμπλοκαί. Athenagoras Legat. pro Christ.* cap. 27. *Χρῆν δ' αὐτὸς — ἰδοὺ Δία μυστήρια, ἐκ μητρὸς μὲν Πάρις, θυγατρὸς δὲ Κόρης πικραυδοποιήσαν. Idem cap. 16. memorat θυγατέρα δὲ Διὸς, ὡς ἐκ τῆς μητρὸς Πάρις ἢ Δήμητρος πικραυδοποιήσας. Rem prolixè narrat & Arnobius lib. v. pagg. 170, 171. Davies.*

² In vestros recurrere] *Jo. Pricans ad Apuleji Metam.* lib. vii. pag. 379. reponit *incurrere*, quem secutus est *Jac. Ouzelius*. Sed nihil necesse est, ut eos audiamus. *Idem.*

³ In filios inerrare] Viro doctissimo *Jac. Perizonio* placet in *filias inerrare*, cui

inerrare. Sic incesti fabulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis. At nos pudorem non facie, sed mente præstamus. ¹ Unius matrimonii vinculo libenter inhæremus. ² Cupiditatem procreandi aut unam scimus, aut nullam. Convivia non tantum pudica colimus, sed & sobria: nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilari-

equidem non accedo, cum filii utriusque sexus liberos denotent. *Tertullianus*, quem noster describit, *Apolog.* cap. 10. *Inprimis filios exponitis* — *Alienati generis necesse est quandoque memoriam dissipari, & simul error impeggeri, exinde jam tradux proficiet incesti serpente genere cum scelere.* *Arnobius* lib. IV. pag. 137. postquam de Minerva ex capite Jovis nata locutus est, addit; *Ex capite conceptos filios procreat? Fulgentius* *Epist.* I. pag. 615. ed. Basil. *Ut filiorum procreandorum causa tantummodo misceatur uxori.* Eadem etiam potestate, filios, qua Græci τάρνα, adhibet idem scriptor *Epist.* II. pagg. 641. & 644. *Dav.*

[*Unius matrimonii vinculo libenter inhæremus*] Cum iis facit *Minucius*, qui iteratas nuptias damnabant, quales erant *Cataphryges*; isti enim *Hæretici* eas, ut inquit *Augustinus* de *Hæres.* c. 29. *pro fornicationibus habent.*

Adi etiam cap. 86. Quin etiam *Athenagoras* *Legat. pro Christ.* cap. 28. ait Christiani esse instituti Ἡ οἷος τις ἐτίθηται μένεν, ἢ ἐφ' ἐνὶ γάμῳ ὁ ᾧ δούτερος, ἰουαγενής ἐστὶ μοιχῆτα — ὁ ᾧ ἰντιστῶν ἰαυτὸν ἔσπερος γυναικός, καὶ σὶ τῶντις, μοιχός ἐστὶ παρεγκύκλιον. Sic & passim *Tertullianus*. Vide ejus *Paradoxa* à *Jac. Pamelio* collecta §. 25. *Idem.*

[*2 Cupiditatem procreandi aut unam scimus aut nullam*] Sic primus legendum conjecit *Des. Heraldus*, quem secuti sunt recentiores; MS. enim & vet. editi repræsentant cupiditate procreandi, quam quidem scripturam, sanam esse putaverim. Sensus est; ob cupiditatem procreandi aut cum una femina rem habemus aut cum nulla. Pudici sane scriptores, Stoicorum decretorum parum memores, hujusmodi voces eo sensu passim adhibent, verbaque nupta, ut par est, rotatem

tatem temperamus. Casto sermone, corpore castiore, plerique inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius, quam gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, ut nonnullis robori sit etiam pudica conjunctio. Nec de ultima statim plebe consistimus, si honores vestros & purpuras recusamus: ¹ nec fastidiosi sumus, si omnes unum bonum sapimus eadem congregati quiete, qua singuli: nec in angulis garruli, si audire nos publice aut erubescitis, aut timetis. Et quod in dies nostri numerus augeatur, non est crimen erroris, sed testimonium laudis: nam in pulchro genere vivendi & perstat & perseverat suus, & accrescit alienus. Sic nos denique ² non notaculo corporis, ut pu-

fugiant. *Propertius* lib. II. Eleg. XXII, 33.

Sat erit mihi cognitus unus,

Vel tu, vel si quis verior esse potest,

Apud *Plautum* Mostell. Act. IV. Sc. 11, 13. ait Phaniscus: *vovis herus me.* Servus autem ad nequiores sensum hocce vocabulū detorqueus, respondet: *suam quidem pol cubitellam oportet, utpote cui ipse solitus erat incumbere.* Vide quæ notavimus ad *Cæsaris* lib. VI. B. G. cap. 21. *Idem.*

¹ *Nec fastidiosi sumus, si omnes unum bonum sapimus eadem congregati quiete qua singuli*] Ita omnes editt. &

MS. Reg. Affirmare tamen audemus legendum, *nec fastidiosi sumus.* Nam accusabantur Christiani vel eo præcipue nomine quod coitiones & factiones inirent, quod nec omiserat *Cæcilius*. Diluit nunc criminationem illam *Octavius* eodem modo, quo *Tertullianus* in *Apologetico*, unde ista sumta sunt. *Hoc sumus congregati, quod & dispersi. Hoc universi, quod & singuli, &c.* Vide sis quæ ibi observabamus. *Herald.*

² *Non notaculo corporis*] Sic libri, verbo insolenti, Glossæ tamen veteres NOTACULUM, nota, signū. Rom. lib. nota occulta, ut supra *Cæcilius* cap. IX. sect. 2.

tatis, sed innocentiae ac modestiae signo facile dignoscimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus: sic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei coheredes. Vos enim nec invicem agnoscitis, & in mutua odia saevitis: ¹ nec fratres vos, nisi sane ad parricidium agnoscitis.

XXXII. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra & ² aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum si recte existimes: ³ sit Dei homo ipse simulacrum? Templum quod ei extruam, cum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non possit? & ⁴ cum homo latius maneam, intra unam aediculam vim tantae majestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente? in nostro imo consecrandus est pectore? Ho-

dixerat, occultis se notis & insignibus noscunt. Cellar.

¹ Nec fratres vos, nisi sane ad parricidium recognoscitis] Nefandas libidines objicit Ethnicis: & fratres isti parricidae noti sunt satis ex Petroniano Critone. Homo est etiam in semine, parricida est qui suum disperdit. Rigaltius.

² Aras non habemus] Et tamen libro de Oratione Terullianus dixerat *Aram Dei*, mensam convivio Dominico paratam: & aliis passim libris aras & altaria & sacerdotes & sacrificia. Idem.

³ Sit Dei homo ipse simulacrum] Est quidem Dei figmentum & plasma, sed & dicitur Dei templum & numisma. Idem.

⁴ Cum homo latius maneam] Fulv. Ursinus & Chr. Cellarius ediderunt cum *homo latius maneam*, quoniam ita locutum esse Ciceronem sciebant. At Cyprianus de Idol. van. p. 15. ed. Oxon. ait cum *homo latius maneat*, quod vulgatam lectionem abunde tuetur; nostrum enim describit Episcopus Carthaginiensis. Davies.

stias

stias & victimas Domino offeram, quas in usum mei protulit, ut rejiciam ei suum munus? Ingratum est: ¹ cum sit litabilis hostia, bonus animus, & pura mens, & sincera conscientia. Igitur qui innocentiam colit, Domino supplicat: qui justitiam, Deo libat: qui fraudibus abstinet, propitiat Deum: qui hominem periculo subripit, opimam victimam cædit. ² Hæc nostra sacrificia, hæc Dei sacra sunt. Sic apud nos religiosior est ille, qui justior. At enim quem colimus Deum, nec ostendimus, nec videmus. Immo ex hoc Deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim ejus, & in mundi omnibus motibus virtutem ejus semper præsentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. Nec mireris si Deum non vides. Vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & sub oculis tamen non venit ventus & flatus. ³ In sole adeo, qui videndi omnibus causa est, videre non possumus; radiis acies submovetur, obtutus intuentis hebetatur: & si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. Quid? ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis su-

¹ Cum sit litabilis hostia] Lactantio quoque *victima litabilis* dicta lib. 1. instit. cap. 21. sect. 25. id est Deo grata & acceptabilis: & Epitome cap. 5. sect. 8. *victima litabilior*. Cellarius.

² Hæc nostra sacrificia] Notavimus ad Tertullianum

in Apolog. & ad Scapulam. Rigaltius.

³ In sole adeo, qui videndi omnibus causa est] Ita scriptum est in exemplari: & hæc scriptura confirmatur eo quod sequitur paulo post: In solem adeo rursus intende. Edidit Gelenius solem adeo. Idem,

stinere, cum te ab ejus¹ fulgoribus avertas, à fulminibus abscondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipsam animam tuam qua vivificaris & loqueris, nec aspicere possis, nec tenere? Sed enim Deus actum hominis ignorat; & in cœlo constitutus non potest aut omnes obire aut singulos nosse. Erras ô homo, & falleris: unde enim Deus longe est, cum omnia cœlestia, terrenaque, & quæ extra istam orbis provinciam sunt,² Deo cognita, plena sint? ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo rursus intende, cœlo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter præsens ubique interest, & miscetur omnibus: nusquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, à quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? non tantum sub illo agimus,³ sed & cum illo, ut prope dixerim, vivimus.

XXXIII. ⁴ Nec nobis de nostra frequentia

¹ *Fulgoribus*] Scribe *fulguribus*. Conjungere solet *fulgura* & *fulmina*. Ita supra, *Rutilare fulgura, fulmina premi-are*. Et postea, *Cum cœlum, & fulmina, & fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta nasceretur*. Meursius.

² *Deo cognita, plena sunt*] Hoc est, *Deo cognita sunt, Deo plena sunt*. Deo sunt cognita, & plena ipso. Frustra est *Joan. Meursius*; qui reponit

Deo cuncta plena sunt, vel Deo cognita plene sunt. Rigaltius.

³ *Sed & cum illo*] Interferuimus particulam copulativam ex MS. Reg. Heraldus.

⁴ *Nec nobis de nostra frequentia blandiamur*] Ut ille apud *Juvenalem* Sat. 13.

Si curant igitur cunctos punire nocentes,

Quando ad me venient? *Plinius Hist. nat. 2. Deos agere blan-*

blandiamur: multi nobis videmus, sed Deo admodum pauci sumus. Nos gentes nationesque distinguimus: Deo una domus est mundus hic totus. ¹ Reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere: Deo indiciis opus non est. Non solum in oculis ejus, sed & in sinu vivimus. Sed Judæis nihil profuit quod unum & ipsi Deum aris atque templis maxima superstitione coluerunt. Ignorantia laberis, si priorum aut oblitus aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi, Deum nostrum, idem enim omnium Deus est, quandiu caste, innoxie, religioseque coluerunt, quandiu præceptis salubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges; modici multos, ² inermi armatos dum fu-

re curam rerum humanarum credi, ex usu visa est; poenasque maleficiis aliquando servas; occupato Deo in tanta mole, nunquam autem irritas esse. Rigaltius.

¹ Reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere] Joann. Meursius emendavit Reges statum regni sui per officia ministrorum diversa novere; sed a MSti lectione discessit vir eruditus, quod contrarium non caperet, quæ satis erit manifesta, si orationem hoc modo distinguas; Reges tantum regni sui, per officia ministrorum, universa novere. Universa regni sui pro universis rebus regni sui vel universo

regno suo, ut opaca viarum, porrecta camporum & similia. Tacitus Hist. lib. III. c. 46. Prima rerum quieti speculabantur. Et lib. v. cap. 10. Cuncta camporum — victore exercitu tenebat. Sic alibi passim. Davies.

² Inermi armatos dum fugiunt insequentes, Dei jussu, & elementis] Sic interponunt recentiores: Sigism. autem Gelenius hoc modo: Inermi armatos dum fugiunt insequentes Dei jussu, & elementis. Omnes, ut opinor, vitiose. Distinguo: Inermi armatos dum fugiunt, insequentes, Dei jussu, & elementis adniventibus, obruant. Idem.

M 5

giunt

giunt insequentes, Dei jussu, & elementis ad-
nitentibus obruerunt. Scripta eorum relege,
vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus ve-
teres, ¹ Flavii Josephi, vel Antonii Juliani, de
Judæis require; jam scies nequitia sua hanc eos
meruisse fortunam: nec quidquam accidisse,
quod non sit his, si in contumacia persevera-
rent, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse
comprehendes, quam esse desertos: nec, ut im-
pie loqueris, cum Deo suo captos, sed à Deo,
ut disciplinæ transfugas, deditos. ² Ceterum
de incendio mundi, aut improvisum ignem ca-

¹ Flavii Josephi, vel An-
tonii Juliani] In MS. scribi-
tur Flavii Josapi, & abrahe
membranæ superficies osten-
dit scriptum fuisse Antonini
Juliani. Rigaltius.

Ibid. Antonii Juliani, ut
rerum Judaicarum scripto-
ris, præter nostrum memi-
nit nemo; rhetoris autem
cognominis, qui idem esse
poterit, plus vice simplici
mentionem facit A. Gellius.
Vide N. A. lib. 1. cap. 4. ac
lib. 12. capp. 1, 15. Davies.

² Ceterum de incendio
mundi aut improvisum ig-
nem cadere, aut difficile non
credere, vulgaris erroris est.]
Hæc quidem est antiqui ex-
emplaris scriptura, sed abs-
que sensu. Nec placet quod
in quibusdam editionibus
tentatum fuisse video, Aut
improvisum ignem cadere aut

difficilem credere. Nec tamen
arguo mutandi licentiam:
nam est sane levissima muta-
tio: sed nihil juvat, nec tol-
lit absurditatem sententiæ.
Videamus igitur an restitui
vera lectio possit repositis,
quæ sunt elocata. Ceterum,
de incendio mundi, aut im-
provisum ignem credere, aut
difficile non cadere, vulgaris
erroris est. At Minucius, eos
sentire cum vulgo, qui pu-
tant non esse provisum ig-
nem idoneum tantæ conflag-
rationi; aut, si fuerit pro-
visus, difficulter tot per æta-
tes prohibitum, ne caderet.
Hanc sententiam viris cor-
datis indignam esse docet:
cum apud Deum semper in
promptu, ac proinde tam
facile sustineri & cohiberi,
quam non difficile promi-
Rigaltius.

dere

dere, aut difficile non credere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere? quæ facta sunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quæ cælo continentur, ¹ ita ut cœpisse, desinere? ² Fontium dulces aquas maria nutrire in

¹ Ita ut cœpisse, desinere] Ita edidimus, MS. Reg. sequenti. Legebatur antea, cœpisset. Heraldus.

² Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abiturum] Loci antehac depravatissimi præclaram emendationem suggessit nobis vetus exemplar. Nam sic omnino habet: Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum. Sic autem intelligenda est hæc scriptura, τὸ nutrire abiturum in vim ignis Stoicis constans opinio est. Illa vero quæ sequuntur, Quod consumpro humore mundus hic omnis ignescat, supervacua sunt & sapiunt notulam de margine abreptam. Neque aliud dicunt, quam id quod jam dictum est elegantius: Fontium dulces aquas maria nutrire abiturum in vim ignis. Id est, maria non amplius nutriunt fontes aquis dulcibus, sed illud nutrire abibit in vim ignis: nutrimentum illud mutabitur in flammam, ebullient ignei torrentes de sca-

turigine fontium. Plinius Hist. nat. vii, 6. Raros patribus proceriores, consumente ubertatem seminum exustione, in cuius vices nunc vergat ævum. Et lib. ii, 106. Natura sedit, exustionem terris denuncians, Heracliti & Hippasii Metapontini opinio fuit, τὸ κόσμος καὶ πάντα τὰ σάμαρτα ἀναλῶν ἐκ τῆς ἐκπύρωσός. Seneca nat. quæst. 3. cap. 1. Ignis exitus mundi est. Et cap. ult. ubi de diluvio: At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquit? Eadem qua conflagratio futura est. Utrumque fit cum Deo visum ordiri meliora, vetera finire. Rigaltius.

Ibid. Edidit Gelenius, fontium dulci aqua, marisve nutrir; nec aliter Chr. Cellarius; sed, ut mihi videtur, ex MSto Regio belle emendavit Nic. Rigaltius; nec sane rarum est, ut infinitivus pro substantivo ponatur. A. Gellius Noct. Attic. lib. i. cap. 8. Ego, inquit, poenitere tanti non emo. Arnobius lib.

vim

vim ignis abiturum ¹ Stoicis constans opinio est: quod consumpto humore mundus hic omnis

11. pag. 27. Timere ipsum quid sit ignorans. Sic & Sulpicius Severus H. S. lib. 11. cap. 3. Nec aliter scriptores Græci. *Anacreon* Od. xxiii. "Ἰὺ δ' ἂν θανόντι ἐπὶ λῶν, Λαβὼν πρὸ πυρίλῃ, ubi vide quæ notavit vir doctissimus Jof. Barnesius. *Æschylus* apud *Theophilum* Antiochenum lib. 11. p. 194. ed. Oxon.

Δεδοσμένον γὰρ τοι καὶ ΠΑ-ΘΕΙΝ ἐφελισται.

Ita etiam *Athenagoras* Legat. pro Christ. cap. 1x. Sed hæc hæc hactenus. Illud porro monendum puto, locum hunc vitiosa adhuc interpunctione laborare, quod cum non animadverteret Nic. Rigaltius, septem voces, tanquam Glossema, perperam ejecit. Distingue Fontium dulces aquas, maria nutrire in vim ignis abiturum? hæc enim à superioribus pendent. Tum pergit auctor: Stoicis constans opinio est, quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat; quæ fere verba sunt *Ciceronis* de N. D. lib. 11. cap. 46. Ex quo eventurum nostri putant id, de quo *Panætium* addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum consumpto humore &c. Stoicorum opinionem diserte ef-

fert *Athenagoras* leg. pro Christ. cap. 15. Τὰ τὰ καὶ οὐδὲν τὸ καὶ τὸ λόγῳ ἐκπύρω. θύσας καὶ πάντα καὶ πάλιν ἵστασιν φασίν. Vide & *Justinum* Martyrem Apol. 11. cap. 7. pag. 17. ed. Oxon. ac *Arnobium* lib. 11. pag. 48. *Dan.*

1 Stoicis constans opinio est]

Non omnibus; fuere enim inter sectæ etiam principes qui hoc negarent. Sic *Philo* Judæus lib. *Quod mundus sit incorruptibilis*; de *Boëtho*, *Posidonio*, *Panætio*, ac *Dioгене* refert: Βόηθος, inquit, καὶ Ποσειδώνιος, καὶ Παναιτίος, αἰσθάνονται τῆς Στοιχείας δόγματος ἰσχυρότης, ἀπὸ θεολογίας, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ πάλιν ἡμετέρας καταλιπόντες, ὥς θεοί πρὸς δόγμα τὸ ἀφθαρσίας τὸ κόσμον παντὸς ὑπελάμβανον λέγεται καὶ διαγίνης, ἥτις καὶ λέγεται καὶ συντελεσθέντες καὶ τὰ παντὸς τοῖς ἐνδοθέν. De *Panætio* testatur & *Cicero* lib. 11. de *Natura Deorum*: *Eventurum nostri* (Stoici) *putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret.* Item *Stobæus*: Παναιτίος πιθανώτερον εἶναι νομίζει, καὶ μάλλον ἀρεσκέσθαι αὐτὸν τὴν αἰδιότητι τὸν κόσμον, ἢ τὴν ὅλαν κατὰ πῦρ μεταβαλλῶ. Quattuor istis, à *Philone* re-

ignescat;

ignēscat ; & Epicureis de elementorum conflagratione & mundi ruina eadem ipsa sententia est.

¹ Loquitur Plato. Partes orbis nunc inundare dicit, nunc alternis vicibus ardescere, & cum ipsum mundum perpetuum, & insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen, ipsi artificii, Deo soli, & solubilem, & esse mortalem. Ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo exstructa est, destruat. Animadvertis philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis prædicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati sint. Sic etiam ² conditionem renascendi, sapientium

centis, licet quintum addas, Zenonem nimirum cognomento Sidonium, Chrysippi discipulum ; de quo ita Numenius apud Eusebium lib. iv. Præparat. Evangel : Τὸ τοῦ δόγματος τὸ δὲ τὸ αἰετῶς οἱ ἀνθρώποι καὶ περισβύπτοι ἀποσπασθέντες. Ζῶντες τε, καὶ Κλεισθέντες, καὶ Χρύσιππος, τὸ μὲν τῶν μαθητῶν ἐ διαδόχον τὸ γὰρ Ζήνωνά φασιν ἐπαγαγεῖν οὗτο τὸ ἀκαταρτῶς τὸ ὅλων. Ceterum de mundi conflagratione ex Stoicorum opinione vide sis Lipsium Physicolog. Stoicor. lib. 11. Dissert. 22. Onzelius.

¹ Loquitur Plato. Partes orbis nunc inundare dicit] Ita distinguendum erit, si retinenda videatur hæc scriptura vetus. Ceterum, malim

notam & familiarem Minicio loquendi formam servari detracto inutili verbo, dicit, in hunc modum : Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, alternis vicibus ardescere. Rigaltius.

² Conditionem renascendi, sapientium clariores Pythagoras primus] Sic disertè Maximus Tyrius Dissert. 28. Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, inquit ille, ΠΡΩΤΟΣ ἐν τοῖς Ἑλλησιν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸς τὸ μὲν σῶμα τεθνήσκει, καὶ ἡ ψυχὴ ἀναπύσσει οἰκίσσεται ἀθάνατος καὶ ἀγήρω, ἐν τῇ εἶναι αὐτὴν, πλεῖν ἢ κεῖν δεῖ. Idem asserit Porphyrius vit. Pyth. p. 188. At Cicero Tusc. Quæst. lib. 1. cap. 16. & Lactantius Inst. Divin. lib. vii. capp. 7, 8. narrant Pherecy-

clariores,

clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Plato corrupta & dimidiata fide tradiderunt: nam corporibus dissolutis solas animas volunt & perpetuo manere, & in alia nova corpora sapius commeari. Addunt istis & illa ad retorquendam veritatem, in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philosophi sane studio, sed ¹ mimico vitio digna ista sententia est. Sed ad propositum satis est, etiam in hoc sapientes vestros in aliquem modum nobiscum consonare. Ceterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare hominem à Deo, ut primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? ² nihil esse post obitum, & ante ortum

dem Pythagoræ præceptorem *primum de animarum aternitate disputavisse*. Dav.

¹ *Mimico vitio digna ista sententia est*] Sic est in exemplari. *Mimico vitio*, hoc est, mimico more, nempe, risus undecumque captandi. Hunc ce morem Minucius austeritate Christiana *vitium* vocat, & opponit *mimicum vitium philosophi studio*. Quod in quibusdam editionibus reperitur, *mimi convicio*, aptius respondere videatur philosophi studio. Sed recte ait Minucius sententiam istam, animas hominum, in pecudum & bestiarum corpora redivituras, dignam esse mimico vitio: nam inter alia mimice artis vitia, illud est sane turpissimum, quod fz-

pe mimi pecudum & belluarum formas induunt. Tertullianus Apolog. *Multis etiam joci & otio opus erit, si velimus ad hanc partem lascivire; quis in quam bestiam reformari velit*. Rigaltius.

² *Nihil esse post obitum, & ante ortum nihil fuisse*] Loquitur cum vulgo, qui res, quæ inconspicuae sunt factæ, in nihilum redigi existimat; non enim est, cur cum Cl. Dupinio Tom. 1. Bibl. Eccles. Script. pag. 119. ed. Amstel. arbitreris, nostrum cum iis fecisse, qui animam cum corpore mori censuerunt; de eo enim solo hic verba facit Minucius, & qui ante illum simili modo locutus est, Tertullianus Apolog. cap. 48. *Quomodo, inquis, dissoluta*

nihil

nihil fuisse: sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius est id, quod non sit, incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu perire & Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne, five arescit in pulverem, five in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis; sed Deo elementorum custodi, reservatur. Nec ut creditis, ullum damnum sepulturæ timemus, sed veterem, & meliorem consuetudinem human-

materia exhiberi potest? Considera temetipsum, o homo, & fidem rei invenies; Recogita quid fueris, antequam esses. Utrique nihil; meminisses enim si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras, priusquam esses, idem nihil factus cum esse desieris, cur non possis rursus esse de nihilo, ejusdem auctoris voluntate, qui te voluit esse de nihilo &c. Septimius tamen animam in primis immortalem tuens, solius carnis & defensionem agnoscit, & refectio- nem cum maxime adserit, ut ait ipse de Resurr. Carnis cap. 2. Vide & ejusdem libri cap. 18. Davies.

I Veterem & meliorem con-
suetudinem humanam] Cicero
de legibus lib. II. fol. 340.
Mibi quidam antiquissimum
sepultura genus fuisse videtur,
quo apud Xenophontem Cyrus
utitur. Redditur enim terra

corpus, & ita locatum ac si-
tum, quasi operimento matris
obducitur. Lactantius lib. vi.
cap. 12. Quin etiam non de-
fuerunt, qui supervacaneam
facerent sepulturam; nihilque
esse dicerent mali, jacere in-
humatum, atque abjectum.
Quorum impiam sapientiam
cum omni humanum genus
respuit, tum divina voces, que
id fieri jubent. Verum illi non
audent dicere, id non esse fa-
ciendum; sed si forte non fiat,
nihil esse incommodi. Itaque
in ea re non tam precipien-
tium, quam consolantium fun-
guntur officio; ut si forte id
sapienti evenerit, ne se ob hoc
miserum putet. Nos autem
non quid sapienti ferendum
sit, dicimus; sed quid facere
ipse debeat. Itaque non qua-
rimus nunc, utrumne tota se-
poliendi ratio sit utilis, nec ne:
sed hac, etiam si sit inanis (ut
di

di frequentamus. Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. Sol demergit, & nascitur; astra labuntur, & redeunt; flores occidunt, & reviviscunt; post senium arbuta frondescunt; semina non nisi corrupta revirescunt. Ita corpus in seculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas ut cruda adhuc hieme reviviscat & redeat? expectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro plerosque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: malunt enim extinguui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, & in seculo libertate remissa, & Dei patientia maxima, cujus quanto iudicium tardum, tanto magis justum est.

XXXV. Et tamen admonentur homines doctissimorum libris, & carminibus poetarum; illius ignei fluminis, & de ¹ Stygia palude sapius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciiis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse rex Jupiter per torrentes ripas,

illi existimant) tamen facienda est, vel ob hoc solum, quod apud homines bene & humane fieri videtur. Animus enim quaritur & propositum ponderatur. Non enim patiemur, figuram & signum Dei, feris ac volucribus in prædam jacere; sed reddamus id terra, unde ortum est. Vide Origenem contra Celsum

lib. viii. *Augustinum de civitate Dei. lib. 1. cap. 13. & tom. 4. ad Paulin. de cura pro mortuis agenda cap. 3. Elmenhorstius.*

¹ *De Stygia palude sapius ambientis ardoris] Virgilius Æn. vi, 439. Novies Styx inter fasa: ubi Servius ait: Novem circuli Stygis inferos; id est terram, cingunt. Rigalt.*
&

& atram voraginem ¹ jurat religiose. Destinata enim sibi cum suis cultoribus poenam præscius perhorrescit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. ² Illic sapiens ignis membra urit & reficit, carpit & nutrit: sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt: ³ sicut ignes Ætnæ, & Vesuvii, & ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita poenale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. Eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, ut injustos, nisi profanus, ⁴ nemo deliberat: cum parentem omnium, & omnium

¹ *Jurat religiose*] — ὅς τε μέγιστος ὄγκος δεινότητος τε πάλαι μνησθέντι θεοῖσι. Idem.

² *Illic sapiens ignis*] sapientissimi artificis jussu exsequens: à sapientissimo artifice datus. *Rigalt.* Sic *Terullianus* Scorpiace cap. 3. *sapiens ignis effigiem vituli defundet.* Et *Clemens Alexandrinus* Protreptico p. 35. τὸν ἐν Δελφοῖς Ἐν Ἀπόλλωνι καὶ ἱερῶν πῦρ σφραγισμένον. Non ergo erat, quod *Meursius* in *rapiens* mutaret. *Cellarius.*

³ *Ignes Ætnæ & Vesuvii*] In MS. *hennei montis & lefui montis*: quæ sunt corrupta & intricata supervacuis interpretamentis. *Rigaltius.*

Ibid. Sicut ignes Ætnæ, & Vesuvii.] Ex hac MSti lectione *Sabaus* & *Gelenius* edidere *sicut ignes Ætnæ montis &*

Vesuvii montis, quæ quidem lectio *Mimuciana* simplicitati quam maxime congruit, licet *Joan. Wowerus* alique intr. vocem *montis* utrobique *Glossema* censent, quia nemo nescit Ætnam & Vesuvium esse montes. Eo tamen modo loquuntur boni auctores. *Lucretius* lib. vi. p. 802.

— *Per fauces montis ut Ætnæ*

Exspirent ignes interdum turbine tanto.

Justinus lib. iv. cap. 1. 5. Ætnæ montis per tot secula durat incendium. Sic perpetuos Ætnæ montis ignes memorat idem scriptor ejusdem capituli §. 11. & 14. *Davies.*

⁴ *Nemo deliberat*] Dubitat. Deliberant enim dubitantes quid faciendum sit. Adde infra cap. 38. *Cellar.*

N

domi.

dominum non minoris sceleris sit ignorare, quam lādere. Et quamquam imperitia Dei sufficiat ad pēnam, ita ut notitia proſit ad veniam; tamen ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur, ¹ quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt, multo ² tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; ³ nos uxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur. Vos ſcēlora admiſſa punitis; apud nos & cogitare peccare eſt: vos conſcios timetis; nos etiam conſcientiam ſolam, ſine qua eſſe non poſſumus. Denique de veſtro numero carcer exæſtuat: Chriſtianus ibi nullus, niſi aut reus ſuæ religionis, ⁴ aut profugus.

XXXVI. Nec de fato quiſquam aut ſolacium captet, aut excuſet; ⁵ eventum ſit ſor-

¹ *Quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt*] Id eſt, quamvis noſtrorum nonnulli diſciplinam noſtram minus curioſe obſervant. *Heralduſ.*

² *Tamen*] Sic MS. quod veteres pro *tandem* uſurpant. Vide *Nonium* de varia verborum ſignificatione. *Meurſius.* Adde quæ notavimus ad *Hirtii* lib. VIII. B. G. cap. 19.

³ *Nos uxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur*] Nam à Fide vita noſtra computatur. *Rigaltius.*

Ibid. Abſque cauſa ſonica *Joan. Wowerus* reponit *virī naſcimur*; & à *Felicis*

mente multum aberravit *Nic. Rigaltius*; vult enim noſter, Chriſtianos vagam Venerem non exercere, ſed ſuis modo uxoribus miſceri, adcoque iis ſolis veluti viros natos eſſe. *Davies.*

⁴ *Aut profugus*] Quia jam, eo quod malus eſſe cupit, deſiit eſſe Chriſtianus. transfugit in caſtra Ethnicorum. *Rigaltius.*

⁵ *Eventum ſit ſortis Fortuna*] Ita MS. Et longe melius illis qui *Fortis Fortuna* legunt. Nullus enim hujus Romanorum Deæ hic locus; ſed loquitur jam Minucius ex eorum mente, qui unicuique ſuam Fortunam ex A-

tis Fortunæ, mens tamen libera est : & ideo actus hominis, non dignitas judicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de unoquoque nostrum Deus fatus est? qui, cum possit præscire materiam, pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura puni-
tur. Ac de fato satis, vel si pauca pro tem-
pore, ¹ disputaturi alias & uberius & plenius. Ceterum, quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria. Animus enim, ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. Et tamen quis potest pauper esse, qui non eget? qui non inhiat alieno? qui Deo dives est? magis pauper ille est, qui, cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio : nemo tamen pauper potest esse, quam natus est. Aves sine patrimonio vivunt, & in diem ² pecua pascuntur : & hæc nobis tamen

astrologia ἀστρολογικῆ, si-
ve judiciaria, assignabant,
qua totius hominum vitæ
cursus moderaretur. Hæc
dicebatur *Sors Fortuna*, si-
ve ἡ ἀλγεῶν ἡ τύχη. De sorte
vero Fortunæ videatur *Scaliger*
ad lib. 11. *Manilii Astro-*
nom. *Seldenus* item de *Dis*
Syris Syntagm. 1. cap. 1. uti
& *Salmasius* de *Annis Clima-*
stericis. *Ouzelius.*

¹ *Disputaturi alias & ube-*
rius & plenius] In MS. scrip-
tum est, *verius.* Quod est
non *verius*, pro *uberius* ut cap.

21. *veribus.* pro *uberibus.*
Rigaltius.

² *Pecua pascuntur*] MS.
pascua pascuntur, unde re-
ceptam lectionem extudit
Des. Heraldus, &, ut mihi
quidem videtur, rectissime:
nam pecua & pecuda, ita ut
pecora veteres dixerunt, ut
exemplis ostendit *Nonius*
Marcellus cap. 2. Hinc *Ca-*
to apud *Gellium* N. A. lib. vii.
cap. 3. *Siquis majorem pe-*
cuum numerum habere vo-
luerit. *Livius* lib. xxxv. cap.

20. *In agris passim inunda-*
N 2 nata

nata sunt: ¹ quæ omnia, si non concupiscimus, possidemus. Igitur ut qui viam terit eo felicior, quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi, qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si utiles putaremus, à Deo posceremus. Utique indulgere posset aliquantum, cuius est totum. Sed nos contemnere malumus opes, quam continere. Innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quam prodigos. Et quod ² corporis humana vitia sentimus & patimur, non est pœna, militia est. Fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sopius disciplina virtutis est: vires denique & mentis, & corporis sine laboris exercitatione torpescunt. Omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis suis inclyti floruerunt. Itaque & nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit; cum sit & omnium rector, & amator suorum: sed in adversis unumquemque explorat & examinat; ingenium singulorum periculis pensitat; usque ad extremam mortem voluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur.

XXXVII. Quam pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congregi-

tis pecua ablata. Vide & Prudentium Peristeph. Hymn. x, 333. Davies.

¹ *Quæ omnia, si non concupiscimus, possidemus] Mul-*

to erit concinnior sententia, si legas *qui omnia &c. Perizonius.*

² *Corporis humana vitia] Incommoda, quæ corpori acci-*
tur,

tur, cum adversum minas, & supplicia, & tormenta componitur? cum strepitum mortis & horrorem carnificis ¹ irridens insultat? cum libertatem suam adversus reges & principes erigit? soli Deo, cujus est, cedit? cum triumphator & victor, ² ipsi qui adversum se sententiam dixit, insultat? vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. Quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum provocet? nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen, quod non habet, non dat: non potest propagare vitam, potest honestare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deseritur; ³ nec morte finitur. Sic Christianus ⁴ miser videri potest, non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos viros fertis ad cælum, Mucium Scævola, qui cum errasset in regem, ⁵ perisset in hostibus, nisi dexteram

cidunt, quatenus humanum est. Malim tamen corporis humani vitia. Davies.

¹ *Irridens insultat*] Sic edidit Nic. Rigaltius & recentiores; at MS. & editio Sabæi *irripiens inculcat*, unde Gelenius emendavit *irridens inculcat*, nec ulteriore correctione opus est, nam *inculcat* est *calcat*, *conculcat*, ac proinde *despicit* & *contemnit*. Vide not. ad hujusce libri cap. 23. *Idem*.

² *Ipsi, qui adversum se sententiam dixit insultat*] In exemplari: *ipsi qui adversum*

se sententiam dixit stultat. Rigaltius.

³ *Nec morte finitur*] Apud Ethnicos omnia morte finiuntur: etiam ipsa mors finitur. Et mori dicunt consumi, finiri, perire. Non item apud Christianos, qui de postuma vita sunt certi. *Idem*.

⁴ *Miser videri potest, non inveniri*] Non semper ea sunt quæ videntur. At non inveniuntur, nisi quæ revera sunt. *Idem*.

⁵ *Perisset in hostibus*] Apud hostes, In hostico. *Idem*.

perdidisset. Et quot ex nostris ¹ non dextram solum, sed totum corpus uri, cremari, sine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti præsertim haberent in sua potestate? Viros ² cum Mucio, vel cum Aquilio, aut Regulo comparo? Pueri & mulierculæ nostræ cruces & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas ³ inspirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis o miseri, neminem esse, qui aut sine ratione velit poenam subire, aut tormenta sine

¹ Non dextram solum, sed totum corpus] In hunc sensum legitur Marcialis epigramma de arenario, cui nomen inditum Muciq, quod exemplo Mucii Porcenæ locis ardentibus manum imposuisset.

Nam cum dicatur tunica prasente molesta

Ure manum, plus est dicere, Non facio.

Tunc enim totus ardebit, & mortem omnino contempserit, quam vitare cupiebat, per simulatam constantiam manus ultro remata. Rigali.

² Cum Mucio, vel cum Aquilio aut Regulo] Mucii Scaevolæ & M. Attilii Reguli historia abunde nota, etiam ex brevioriis L. Flori & Eupitropii: Aquilii, minus clara, ideoque explicanda. Dionysius Halicarn. lib. iv. pag. 260. Arnobius videtur nominasse. Scribit Arnobius, quod Latinum

Aquilius est. Hunc duumvirum inspiciendis Sibyllinis libris creatum, adinsum n. d. & visum non cum fide rem gerere, & à ministro parricidii delatum, rex Tarquinius Superbus sic adinsum. culeo insutum projecit in mare. Arnobius lib. 1. pag. 23. innocentie ei testimonium dat. Innumerabiles alii, inquit post Pythagoræ & Socratis exempla, gloria & virtute & existimatione pollentes, acerbissimarum mortium experti sunt formas, ut Aquilius, Trebonius, Regulus: num quid idcirco post vitam judicati sunt turpes, quia non publica lege factorum, sed mortis asperrimo genere lacerati excruciatique perierunt? Nemo umquam innocens male interemptus infamis est, & reliqua. Cellarius.

³ Inspirata patientia doloris illudunt] Nota inspirata,

Deo

Deo possit sustinere. Nisi forte vos decipit, quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreat, polleant potestatibus. Miseri! in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut victimæ ad supplicium saginantur, ¹ ut hostiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut ingenium eorum ² perditæ mentes ³ licentia potestatis libere nundinentur. Absque enim notitia Dei, quæ potest esse solida felicitas? ⁴ cum mors sit: somnio similis: an-

*Lactantius lib. v. cap. 13. La-
trones. & robusti corporis viri
ejusmodi lacerationes perferre
nequeunt; exclamant. & ge-
mitus edunt. Vincuntur enim
dolore, quia deest illis inspi-
rata patientia. Nostri autem
(ut de viris taceam) pueri, &
muliercula, tortores suos taciti
vincunt, & exprimere illis ge-
mitum nec ignis potest. Herald.*

*1 Ut hostia ad pœnam co-
ronantur] Mos fuit victimas
fertis & vittis coronare. Pru-
dentius Romano martyre v.
1021.*

*Huc taurus ingens, fronte
torva & hispida,
Sertis revinctus aut per ar-
mos floreis,
At impeditis cornibus, de-
ducitur.
Et Juvenalis satyr. xiii.
vers. 63.*

*Quæque coronata lustrari
debeat agna,*

*Ideo mûgei & σίμυρα Aët.
Apost. xiv. 13. conjungun-
tur. De vittis Servius adver-
ba Sinonis, se victimam de-
stinatam simulantis, Æneid.
II. v. 133.*

*& circum tempora vitta,
VITTAE, inquit, quibus
victima coronabantur. Scilli-
cet ornatus accessit, ut au-
gustiores essent hostiæ, diis-
que gratiores. Cellar.*

*2 Perdita mentes] Dela-
tores, calumniatores, adula-
tores, & hujusmodi alix ge-
neris humani pestes. Supra,
Quis non intelligat male sa-
nos & vana & perdita men-
tis in ista desipere? Rigalt.*

*3 Licentia potestatis] —
— Nihil est quod credere de se
Non possit cum laudatur diis
æqua potestas. Juvenalis Sat.*

4 Idem.

*4 Cum mors sit: somnia
similis] Felicitas sine Deo,
N 4 tequam*

tequam tenetur, elabitur. Rex es? tam times, quam timeris: & quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. Dives es? sed fortunæ male creditur, & magno viatico breve vitæ iter non instruitur: sed oneratur. Fascibus & purpuris gloriaris? vanus error hominis & inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur. Nos igitur qui moribus & pudore censemur, merito malis voluptatibus & pompis vestris & spectaculis abstinemus, quorum & de sacris originem novimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam ¹ in ludis Currulibus quis non horreat ² populi in se rixantis insaniam. In gladiatoriiis, homicidii disciplinam? in scenicis etiam ³ non minor furor; turpitudine prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria: vel

mors est. Felicitas sine Deo somnio similis est. *Idem.*

¹ *In ludis currulibus*] Circensibus, nam in iis aurigationes & curricula.

— nempe volucrem

Sic laudamus equum facili cui plurima palma

Fervet, & exultat rauco victoria circo.

Juvenalis Satir. 8. Rigalt.

² *Populi in se rixantis insaniam*] Propter quatuor factiones panno & coloribus distinctas. Vide *Plinii lib. ix. epist. vi.* cum nostris adnotamentis. Et jam *Tertullianus*

adversus Marcion. lib. ii. cap. 27. illud immoderatum studium populi *furorem* vocat. *Quid non frequentas,* inquit, *tam solemnes voluptates circi furentis, & cavea sevientis, & scena lascivientis?* Cellar.

³ *Non minor furor & turpitudine prolixior*] In exemplari legitur, *Non minor furore turpitudine prolixior.* Quod minime spernendum est: etsi in eodem MS. sæpe coalescant huiusmodi syllabæ *furore turpitudine*, pro *Furor & turpitudine.* Rigaltius.

mon-

monstrat: nunc enervis histrio amorem dum fingit, infligit, Idem deos vestros, induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus lacrymas vestras vanis gestibus & nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.

XXXVIII. Quod vero sacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus: non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis existimet aut dæmoniis, quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum ¹ capiamus & rosam veris & lilium & quidquid aliud in floribus blandi coloris & odoris est? his enim & sparsis utimur mollibus ac ² solutis, & fertis colla complectimur. Sane quod caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio ³ capillisve

¹ *Capiamus & rosam &c.*] Godesc. Stewechius ad Apuleii Metam. lib. x. pag. 382. Ed. Lugd. reponit *carpamus & rosam*, ac paullo post ubi legitur *& sparsis utimur* mavult *exsparsis*, cui adsentiantur, quibus libitum est; ego sane neutram emendationem necessariam esse judico. *Davies.*

² *Solutis & fertis*] *Apuleius* lib. iv. *Metamorph. flores ferti ac soluti.* lib. x. p.

406. *jectis floribus fertis ac solutis.* *Tertullianus* de corona militis cap. 5. *Flores & inserti & innexi, & liberi & soluti.* *Hieronymus* ad Latam de institut. filix epist. 7. *flores ferti.* *Plinius* lib. xxi. cap. 3. *Corona sutilis & pæctilis.* *Plautus* Bacchid. Act. 1. Sc. 1. *corolla pæctilis.* Vid. *Servium* in 1. *Æneid.* fol. 199. *Elmenhorstius.*

³ *Capillisve solemus haurire*] *Viderint*, inquit *Septi-*

solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis ¹ exanimi aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam: cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. ² At enim nos exequias adornamus eadem tranquillitate qua vivimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed à Deo ³ æternis floribus vividam sustinemus, qui &, modesti Dei nostri liberalitate, securi spe futuræ felicitatis, fide præsen-

mius, qui per capillum odorantur. Sed longe plura idem, libro de corona. Rigaltius.

¹ Exanimi aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam] Sic MS. at Gelenius edidit exanimi aut sentienti facem: Joan. vero Meursius legendum coniecit exanimi, aut non sentienti, ut sentienti, coronam; at Des. Heraldus emendat exanimi, ut non sentienti facem, ut sentienti coronam. Denique Cl. Salmasius Exercit. Plin. p. 963. ed. Paris. scribendum pronunciat tribuatis aut sentienti facem, aut non sentienti coronam; virumque eruditissimum in suis editt. secuti sunt Jac. Ouzelius & Chr. Cellarius. At vero omnes à scopo aberrarunt. Deleta particula pegante, corrigendum exanimi aut non sentienti facem (fax enim nullum usum nisi videnti atque ita sentienti

præstat) aut sentienti coronam; rationem subjicit ipse Minucius, cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. Cui igitur bono mortuis, licet sentientibus, apponuntur? Hæc mihi videtur plana ac facilis loci sententia, in quo expediendo tot viros eruditos hæsisse, mirum. Davies.

² At enim nos exsequias adornamus] Ita Heraldus ex regio MS. & Meursius. Vulgo adoramus, quod interpretantur facimus, quia Festus dixerit: Adorare apud antiquos significabat Agere. Sed nec ille exemplis probavit; neque si probasset, certum inde foret, Minucium ἀπαρχὰς, quam cum Latinis lux & superioris ætatis, quanta nota est, loqui maluisse. Cellar.

³ Æternis floribus vividam sustinemus] Sustinemus, tis

tis ejus majestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione jam vivimus. Proinde ¹ Socrates scurra Atticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus: Arcefilas quoque, & Carneades, & Pyrrho, & omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. Philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores & adulteros novimus & tyrannos, & semper adversus sua vitia facundos. ² Nos non habitu sapientiam, sed mente præferimus: non eloquimur magna, sed vivimus: gloriamur nos consecutos, quod illi summa intentione quæsi-verunt, nec invenire poterunt. Quid ingrati sumus? quid nobis invidemus, si ³ veritas di-

expectamus. Sic sæpe apud Tertullianum & alios. Rigalt.

¹ Socrates scurra Atticus] Zeno Socratem hoc maledicto fixit apud Ciceronem lib. 1. Nat. deor. cap. 34. quod Lactantius Zenoni non Stoico, sed Epicureo tribuit lib. 111. cap. 20. Cellar.

² Nos non habitu sapientiam, sed mente præferimus] Hunc locum imitatione expressit Cyprianus de bono patientiæ fol. 285. Philosophi non verbis, sed factis sumus, nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus; qui virtutum magis conscientiam, quam jactantiam novimus, qui non loquimur magna, sed

vivimus quasi servi & cultores Dei. Salvianus de gubern. Dei in procemio ad Salonium episcop. lib. 1. pag. 2. Nos qui rerum magis quam verborum amatores, utilia potius quam plausibilia sectamur, neque id quarimus, ut in nobis inania seculorum ornamenta, sed ut salubria rerum emolumenta laudentur: in scriptiunculis nostris non lenocina esse volumus, sed remedia, quæ scilicet non tam ociosorum auribus placeant, quam agrotorum mentibus prosint. Elmenhorstius.

³ Veritas divinitatis] Nato inter homines Christo. Rigaltius.

vinita-

vinitatis¹ nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reservetur.

XXXIX. Cum Octavius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, ² intentos vultus tenebamus: Et quod ad me est, magnitudine admirationis evanui, quod ea, quæ facilius est sentire, quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornasset, & quod malevolos iisdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam veritatem non tantummodo facilem; sed & favorabilem.

XL. Dum istæc igitur apud me tacitus evolve, ³ Cæcilius erupit: ⁴ Ego Octavio meo

¹ Nostri temporis ætate] Locutio est bene Latina. Propertius lib. 1. Eleg. 1v. 7. Et quasunque tulit formosi temporis ætas.

Ubi vide V. C. Janum Bronkhussum. Sulpicius Severus vit. B. Martini cap. 20. Ut est nostrorum ætas temporum. Arnobius lib. 11. pag. 58. Antea hæc temporis decurrerit ævitatem. E contra in temporibus ætatis suæ dixit A. Gellius lib. 1x. cap. 4. Dav.

² Intentos vultus tenebamus] Ita est in MSto, & recte quidem. Caesar lib. vii. B. G. cap. 80. Omnium militum intenti animi pugnaventum expectabant. Joan. quidem Meursius reponit in-

tenti vultus tenebamus; eumque in suis editt. sequuntur Jac. Ouzelius, & Chr. Cellarius: Et sane Virgilius Æn. 11, 1. dixit,

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

Ubi Servius ait, tenebant, habebant ut sit figura, & intelligamus, ora intenta habebant. Haud igitur culpandus est Minucius, quod magis tritam loquendi rationem adhibeat. Idem.

³ Cæcilius erupit] Editt. sic erupit; sed ex fide unici MSti illam particulam deleui, quippe quæ sensui minime sit necessaria. Idem.

⁴ Ego Octavio meo plurimum quantum, sed & mihi, plurimum

plurimum quantum, sed & mihi, gratulor, nec exspecto sententiam: Vicimus, & ita, ut ¹ improbus, usurpo victoriam: nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad summam quaestionis, & de providentia fateor, & ² Deo cedo, & de sectæ jam nostræ sinceritate consentio. Etiam

gratulor] Sic Rigaltius è Membranis, & recte. Eodem modo supra noster: *Carminibus præcipue Poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipsa sua auctoritate nocuere.* Sæxus olim edidit: Ego Octavio meo plurimum, quantum eadem tranquillitate, qua vivimus: sed & mihi gratulor. Unde Fulvius Ursinus non multo felicius: Ego Octavio meo plurimum, quantum ad tranquillitatem, qua vivimus; sed & mihi gratulor. Quod & retinuit Elmenhorstius. Et quanquam hæc Fulvii lectio paullo tolerabilior est illa Sabaana, attamen cum verba illa inserta in MS. non comparent, merito ea quoque respuimus, quippe quibus sententia, alias per se manifestissima, obfuscatur. *Plurimum quantum gratulor* idem est, ac si dixeris; summopere, mirifice, valde majorem in modum, gratulor. *Plurimum quantum*, quemadmodum dicimus, *minim quantum*, mi-

rum quantum, immane quantum; quorum exempla apud veteres passim obvia. Onzel.

¹ Improbus] MS. *improbe*, quod revocandum censet Scriverius & totum locum sic constituendum, Ego Octavio meo plurimum quantum ea de tranquillitate, qua vivimus sed & mihi gratulor, nec exspecto sententiam: vicimus eia, ut *improbe* usurpo victoriam, nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Meursius.

² Deo cedo] Alii volunt Deo credo; sed retinuimus exemplaris lectionem, quæ recta est. Noster supra cap. 38. *Ne quis existimet aut demoniis, quibus libatum est, cedere, ubi perperam itidem Joan. Meursius rescribit credere.* Prudentius in Symmach. lib. 11. vers. 3. ed. Cellar.

Diximus & nostro Romanis jam cedere Christo.

Sic & confessa cedere veritati dixit Arnobius lib. vi. p. 197. Davies.

nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria, de quibus crastino (quod jam sol occasui declivis est) ¹ ut de toto congruentius, promptius requiremus.

XLI. At ego, inquam, prolixius, omnium nostrum vice gaudeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidiâ detracta sit. Nec tamen possum meritum ejus verborum laudibus repensare: testimonium & hominis & unius infirmum est: habet Dei munus eximium, à quo & inspiratus oravit, & obtinuit adjutus. Post hæc læti, hilaresque discessimus: Cæcilius quod crediderit: Octavius gaudere quod vicerit: ego & quod hic crediderit, & hic vicerit.

¹ *Ut de toto congruentius]* quod hodie obtinuerimus,
Nam in iis tota erit nostra | id quod erat propositi caput:
disputatio crastina. Satis est | *Rigaltius.*

F I N I S.

6 FE 67

IN.

INDEX

RERUM MEMORABILIVM,

Q U Æ

In M. MINUCII FELICIS
OCTAVIO continentur.

A.

Acca Larentia 25.
Admetus herus A.
pollinis 22.
Aegypti portentosa numi-
na 25. sacra Romam tra-
ducta 21. fertilitas à Ni-
lo 18.
Egyptiorum incestum 31.
Ær deus Anaximeni 19.
Æsculapius barbatus 21.
Epidaurius 6. fulminatur
21.
Etnæ ignis 35.
Allia nomen infestum 7.
Amalthea capella 21.
Ammon *Juppiter* cornu-
tus 21.
Amphiarus vates 26.
ancilia *scuta* 24.
antiquitas fabulosa 7, 20.
Apis *bos, nomen* 28.
Apollo Delphicus 21. in-
terbis 21. pastor 22.

Aquilius innocens supplicio
adfectus 37.
arz nulle Christianis 10.
Arvales fratres 25.
asini caput an cultum 28.
geruli sacrorum ibid.
Astarte dea Syrorum 6.
asylum Romuli 25.
atheï cognomen 8.
atomorum inventor 19.
auspicia non impune con-
temta 7.

B.

Bellonæ cruenta sacra 30.
Belus *deus* Chaldæorum
6.
Briareus Jovis liberator 22.
Britannia sole deficiens 18.
Busiris tyrannus 30.

Cz.

I N D E X

C.

Cæsar felix spretis auguriis 26.
calamitas disciplina virtutis 36.
Calvi *sacerdotes* 21.
Camillus exsul 5.
Cannensis clades 26.
canis ad candelabrum 9.
cantabra, *vexilla* 29.
capella Jovis nutritrix 21.
Capitolium obsessum 6.
castitas Christianorum 31.
Castores *Castor, Pollux* 21.
visi 27. equestres fratres 7. 3.
Castoris & Pollucis alterna mors 21.
Catilinæ poculum 30.
Centauri 20.
ceparum divinitas *Ægyptia* 28.
Ceres Eleusina 6. & 21. ejus faces 21. serpentes, *ibid.*
Chimæra multiformis 20.
Christi supplicium 9.
Christiana sacra per orbem diffusa 9. & 33.
Christianorum multitudo 9. & 33.
Claudius auspicia sprevit 7. & 26.
Cloacina *diva* 25.
Clodius auspiciorum contemtor 7. & 26.
comædix corrumpunt 37.
Confus *deus* 25.
convivium incestum 9. & 31.

corona capitis abstinebant Christiani 12.
coronæ sepulcrorum 12.
coronare sacra 24.
coronata victimæ 37.
coronati lapides 3.
coronatio mortuorum 38.
Corybantum cymbala 21.
Crassus à Parthis cæsus 7.
Creta patria Jovis 22.
cruces paganis variæ 29.
crux an adorata? 9.
Curtius lacus 7.
curules ludi 37.
Cybeles sacra 24. eorum origo 21. sacerdotes se vulnerant, *ibidem.*
Cynocephalus 21.

D.

Decii devoti 7.
Dei vocabulum 18.
Delphicus Apollo 21.
Deus inæstimabilis 18.
incomprehensibilis, *ibid.*
dem. invisibilis 19. & 18.
nomen suum 18.
Diana alte succincta 21. vè-natrix, *ibidem.* Ephesia 21.
Taurica 6. & 25.
Diana Trivia 21.
triceps, *ibidem.*
Dictæus Juppiter 21.
Dii hospites 6.
Dionysius tyrannus 5.
dirarum imprecationes 7.
divinum quid? 23.
dubitatio philosophorum 13.

Dyna-

R E R U M.

Dyndimena Cybele 21.

E.

Eleusina Ceres 21.

Eleusinia sacra 21.

Eleusinii Cerecem colunt 6.

Epidaurus urbs 6.

Epona stabulorum dea 18.

equi suis hominibus imple-
xi 20.

Erigone suspensa 21.

Euphrates colit Mesopota-
miam 18.

expositio infantum 30.

F.

Fabellis delectata antiqui-
tas 20.

fabulosa antiquitas 7.

fana non omnibus patent
24.

fanis tributa sanctitas 6.

fatum quid? 36.

Febris dedicata 25.

ferie iudicariæ 2.

Flaminius auguria spreuit 7.

& 26.

Flora dedicata 25.

formula vulgi de Deo uno
18.

fortuna lubricis casibus do-
minatur 5.

fratrum appellatio 31.

G.

Galli Cybeles sacerdotes
21.

Gallus & Galla vivi sepulti
30.

Ganymedes 22.

per Genium jurare 19.

H.

Hercules crematur 21.

stercora egerens 22.

Hiero tyrannus 13.

Homerus præclarus, inclu-
tus 21. proscriptus à Pla-
tone, ibid.

homicidia nec videre fas
Christianis 30.

hospites dii, peregrini 6.

Hostanes magus 26.

humanæ victimæ 30.

hydra renascens 20.

I.

Ianiculum 22.

Januarius Octavius 15.

Ianus bifrons 21. Rex Ita-
liæ 22. susceptor Saturni
22.

Idza mater 7. & 25.

ignis sapiens 35.

ignoti dii 6. eorum ara, ibi-
dem.

immortalitas animæ à philo-
sophis adserta 34.

incendium mundi 10. & 34.

incesta gentium 31.

incestum convivium 9. ejus
refutatio 28. & 31.

Indus si. serit & rigat 18.

infans farro coniectus 9.

O

infan-

I N D E X

infanticidium Christianis ob-
jectum 9. ejus refutatio
28.
initiatio tirunculorum 9.
Ioves plures 21.
Iovis antrum 22. sepulcrum
22. gens 21. partus 19.
Isidis sacra 21. sistrum 21. fi-
lius perditus & inventus
20.
Isis Pharia 21.
Iuba Mauris deus 23.
Judæorum unus Deus 10. an
captivus? 10.
Juno Argiva 25. Poena ibi-
dem. Samia ibidem. aer
19. effusa 23.
Junius contemtor auspicio-
rum 7.
Jupiter Cretæ rex 22. se-
pultus, ibidem. cælum 19.
Capitolinus 21. Feretrius,
ibidem. Latiaris, ibidem.
imberbis, ibidem. vincien-
dus 22.
Jupiter flevit sanguine ibid.
fenuit 23.
jus jurandum per Stygem

L.

Læomedon Rex 23.
lapides cornati 3. effi-
giati, ibidem. uncti, i-
bidem.
Larentia Acca 25.
Latiaris Juppiter 30. homi-
cidio colitur, ibidem.

Latiæ unde dictum 22.
ludi curules, *circenses* 37.
gladiatorii, ibidem. scenici
ibidem.
ludorum repetitio ex som-
nio 27.
Lunæ vices & munus 17.
Luperci 24.
lusus testarum 3.

M.

Mægorum præstigiæ 26.
Mancinus sub jugum
missus 26.
maris tepor 18.
Mars Thracius 25. vinctus
22. vulneratus, ibidem.
Martis & Veneris adulte-
rium 22.
Mater deum 6. Idæa 7, & 25.
Mauri suos reges pro diis
colunt 23.
medius locus honoratior 4.
in mendaciis fides facilis 20.
mendicantes dii 24.
Mercurius alatis pedibus 21.
Gallorum 6.
Mesopotamiam colit Euphra-
tes 18.
metempsychosis 34.
Minerva cæcis oculis 21. ejus
ortus 19.
Minucius paganus olim 1,
& 5.
Mucius Scaevola 37.
mulieres sexus sui facilitate
labentes 8.
multitudo furentium defen-
sio

R E R U M.

sio communis furoris 24.

N.

NAtales deorum 7, & 21.

Natalis Cæcilius 16.

naves subductæ extra usum 3.

Neptunus glaucus 21. mare

19. muri struitor merce-

narius 22.

Nilus Ægyptum rigat 18.

nocturna sacra Christiano-

rum 9.

nummos signare Saturnus

docuit 22.

O.

Obscena Christianis obje-
cta 9.

obscenitas in delubris 25. in

ædituorum cellis, ibidem.

Oetzi ignes 21.

oracula falsis involuta 27.

oraculorum defectus 26.

oraculum *φιλιππίδων*, ibi-

dem de Pyrrho cujus fidei,

ibidem.

osculum simulacris dare 2.

Osiri- *deus Ægyptius* 21.

Ostia oppid. 2, & 3.

P.

Pallor *numen* 25.

palmulæ navium 29.

Pan ungulatis pedibus 21.

Paullus ad Cannas 26.

Pavor *numen* 25.

paupertas gloria Christiano-
norum 36.

Persarum incestus 31. prin-

cipatus de hinnitu equo-

rum 18. reges 25.

Perseus philosophus 25.

Perseus rex victus 7.

Phalaris tyrannus 5.

Pharia Isis 21.

φιλιππίδων 26.

philosophi frere Christiani

20.

philosophorum unus Deus

ibid.

physiologica deorum inter-

pretatio 19.

Picumnus *deus* 25.

Picus *deus* *ibid.*

pileati sacerdotes 24.

Pilumnus *deus* 25.

Plato Deum inveniri negat

26.

Poetæ nocent 22.

pompæ renuntiarunt Chri-

stiani 12.

Pompeii & Cæsaris bellum

85.

popularis dii 19.

Proculus peierans 23.

Protefilai fors 111.

providentia negatur 5. de-

fenditur 17.

prudentia confessæ imperitiæ

15.

pulli auspiorum 25. eda-

ces 26.

de Pyrrho oraculum 26.

Pythagoræ de Deo opinio 19.

metempsychosis 34.

Pythia *φιλιππίδων* 26.

O 2

Q.

I N D E X

Q.

Quod supra nos, nihil
ad nos 13.

R.

Regni societas intuta
18.
Regulus Attilius 26.
resurrectio irrita 11. ejus
similia 34.
Romæ initia injusta 25.
Romani universa colunt 6.
Rutilius exemplum innocen-
tis supplicii 5.

S.

Sabinarum raptus 15.
Salii sacerdotes 25.
sanguine hominis comitia-
lem morbum sanare 30.
Saturnia urbs 22.
Saturnus homo 11. Creta
profugus 22. ab Jano sus-
ceptus, *ibid.* litteras tra-
didit, *ibid.* compeditus
25.
Scevola *Macius* 37.
scholarum corruptrices fa-
bulæ 22.
Scylla multiplex 20.
sepulera decorum 21.

sepulti vivi 30.
sepultura Christianorum 17.
antiquissima, inhumatio
34.
Serapis 21. & 27.
Serapidis statua 2.
sertorum usus 38.
Simonidis cunctatio in re-
sponsione de Deo 13.
simulacrum Dei homo 32.
solistimum tripudium 26.
societas regni intuta 18.
Socrates princeps sapientiz
13. scurra Atticus 38.
veneno sublatu 5.
Socratis apophthegma 13.
dæmonium 26.
spectacula Christiani horre-
bant 12.
per Stygem jurant dii 35.
Styx novies ambiens *ibid.*

T.

Tatius dedicator Cloaci-
næ 25.
Tauri, pop. 6.
Taurica Diana *ibid.*
templa de manubiis 15. non
omnibus patebant 24. nul-
la Christianis erant 10.
templum Dei totus mun-
dus 32. mens hominis
32.
testarum lusus 3.
Thebanorum par mortuum
18.
Tiberinus deus 25.
Tiresias vates cæcus 26.

Trafi-

R E R U M.

Trafimenus lacus 7.
tripudium solistimum 26.
Trivia Diana 21. triceps,
πολύχμη ibid.
Troibum bellum 22.

V.

Venus vulnerata 22.
Veneris cestum 22.
veritas obvia requirentibus
22. plerumque obscura
14.
vernaculi Romanorum dii
25.

Vesta 25.
Vestales impudicæ 25.
Vesuvii ignis 35.
victimæ humanæ 30.
vindemia feriata 2.
Virgo inter astra 21.
uncti lapides 3.
unguenta funerum 12.
unitatis Dei confessio vulga-
ris 18. confessio philoso-
phica 19.
unitatis Dei similia 18.
Vulcanus claudus 21. faber
22.
Vulcanus ignis 19. princeps
deorum 21.

INDEX VERBORUM ET FORMULARUM.

A.

- A** Bisque feminis 24.
notitia 37. vo-
bis 12.
accessio alieni erroris 24.
additamenta nominum 18.
adfirmator 31.
adfectus fingere 26.
adjurati per Deum 27.
adjutores deos habere 25.
adludere adpulsum 3.
adolescunt nebulae 5.
adsensionem cui praeberet
23.
adfertio libertatis 38.
adstrangulare 30.
adsumi in deos 21.
adusque 22.
adricula, *facellum* 32.
adituorum cellulae 25.
arumnis incluti 36.
etate nostri temporis 38.
etatis robur 22.
- agrestes, *impoliti, rudes* 12.
aliena misericordia 31.
altaria, *patibula* 9.
alternis vicibus 34.
alterum tantum 13.
alte succincta 21.
altius eruere 26.
alumna superstitionis 25.
aniles fabulae 20. & 11.
anilis superstitionis 13.
animare fibras 27.
anima una divisa in duobus 1.
cum animo suo recensere 1.
antiquitas fabulosa 7.
antistes veritatis 6.
apposita curatio 2.
apposita suspicio nocturnis
sacris 9.
araneae intexunt 24.
de arena, ex amphitheatro,
30.

argui

I N D E X

argui discriminibus, *probari*
 36. humanitatis, *hominem*
esse 22.
 auctoritas vitiis paratur 22.
 audaciter 13.
 auguria observare 7.
 aviditatem desiderii imple-
 re 2.
 aura floris, *exhalatio* 38.
 aures dare cui 4.
 auspiciis renitentibus 26.
 autumnus maturitas 17.
 autumnitas 2.

B.

Bacchari 27.

C.

Cana seges 5.
 cani fluctus 3.
 carnales oculi 32.
 cassâ vota 12.
 cautelam dare periculis 7.
 coæquare voraginem 7.
 cogitatio volvitur 1.
 cognomen apponere 8.
 coitio impia, *cæsus* 9.
 colere innocentiam 32.
 comitalis morbus 30.
 commeatus horarum 11.
 commercii orbis patet 20.
 in compendium commune
 proferre 15.
 comperendinare in perpe-
 tuum 38.
 componere paria, *ut gladi-*
os 22.

componi, *gladiatorie* 37.
 computari inter deos 25.
 concatenata 17.
 concinere pari voluntate 1.
 concinnitate artis 23.
 concretio elementorum 5.
 conflagratio elementorum
 34.
 conscium lumen 9.
 consecrare statuas 7.
 consecratae imagines 23. &
 27.
 consecratum cælo 22.
 conferere sapientium modo 4.
 consubsidere 40.
 consummare virtute 18.
 convicium adspargere 31.
 creduli incaute 14.
 crispî fluctus 3.
 cruces subeundæ 12.
 cruda hieme 24.
 cum animo suo recensere 1.
 cum sermone spatium con-
 sumere 3.
 curules ludi 37.

D.

Decedere officio 15.
 declivis sol occasui 40.
 decolor sanguine 7.
 decursa sunt 1.
 dedicandus Deum in mente
 32.
 dedicare deos 28. delubra 7.
 simulacrum 23.
 dedicata Febris 25.
 deficitur Britannia sole 18.
 defungitur libido 25.
 degravatus 26.

O 4

delibe-

L A T I N I T A T I S.

deliberare, *dubitare* 35. & 38.

delibati altaribus potus 12.

de oraculis prædicta 7.

deploratæ functionis homines 8.

de somnio, *propter* 7.

destinatae virgines 25.

determinat fata Deus 36.

detinere memorias in statu-
is 20.

detrahere cui invidiam 41.

devotio Deciorum 7.

deurere scripta 8.

in diem pecua pascuntur 36.

diffunditur via 16.

sine dilectu, *delectu* 14. & 16.

disciplina virtutis calamitas 36.

discrimina, *pericula* 36.

discussa caligine 1.

dispensante Deo 25.

dispensare ratione 18.

differere divina, *cum accus.*

12. *Vide notata ad La-
tanti.* 1, 1, 10.

distorquere membra 27.

divi reges 23.

dominantur vestri, *Gracism.*
12.

domus mundi 18.

dorsum maris 3.

ducere convivium mero, *pro-
strahere* 31.

ducere naribus, *odorari* 38.

E.

Effigati lapides, *simula-
cra* 3.

ejerato nomine 28.

emergere in lucem 1.

enervis histrio 37.

eques, *equus* 7.

equestres fratres, *Castor &
Pollux* 7.

erupit voce 16. & 40.

evagari ultra terminos 5.

exæstuat carcer 35.

examen deorum, *ut opium,
metaph.* 22.

exponere infantes 30.

exsequias adornare 38.

exsultare gaudio 2.

exta consulere 7.

F.

Fabulae aniles 20, 11.

fabulas adstruere 11.

fabulis iter fallere, *colloqui-
is* 3.

facile navigare, *feliciter* 26.

fastidiosus 32.

fatalis necessitas 19.

fateri vultu quid 4.

fatum quid? 36.

febris uris 12.

ferale naufragium 7.

ferociente victoria 6.

ad fidem, rei probationem 23.

fides facilis in re 20.

figmenta male sanæ opinio-
nis 11.

figurari incudibus 23.

flagrantius *adv.* 22.

flagrare amore 1.

flexa collum 17.

flumine verborum diluere
16.

fovetur rumor falsus 28.

frustra

I N D E X

frusta temere coherentia,
asomi 17.
 fucari pompa sacundie 16.
 fumantes equi, *fasigati* 7.

G.

G Audio exultare 2.
 gentiles ritus sacro-
 rum, *cujusque gentis pro-*
prii 6.
 gentilitas Judaeorum 10.
 gladiatorii ludi 37.
 Græculus & politus 22.
 gravare deorsum a cælo 27.

H.

Hebetatur mens nitore
 argenti 23.
 hiatus voraginis 7.
in hodiernum diem 22.
 honestare corpus odoribus,
 12.
ultra humilitatis nostræ ter-
 minos 5.

I.

Idemidem 14, 16.
 ignorantia labi 33.
 impiata sacra 28.
 impiatum est 25.
 impingere in lapides *intran-*
sitive 3.
 implicare errorem opinionibus 5.
 implicari intimis sensibus 1.

impoliti, *agrestes* 12.
 imprecationes dirarum 7.
 impuratus homo 23.
 incaute creduli 14.
 incertum propositionis 16.
per incertum fortis 9.
 incestum, *neut.* 31.
 inclinis & humilis 3.
 inscientiæ arguere 4.
 inconsulte obedire 24.
 inconsultius *adv.* 25.
 inducere in animum 23.
 inexesa laceratio corporum,
 35.
de inexploratis judicare 28.
 infamia redundat ad quem 3.
 infanticidium 9.
 infra circaque 17.
 ingerere se oculis 17. *sen-*
sibus, ibid.
 inhumani cibi 8.
 inlectus cæsto Veneris 22.
 illicitus, *non tolerandus*, 8.
 inopinato visi 22.
 inpraesentiarum 5.
 inquirere in mores 10.
 inrotare 3.
 insincerus 26.
 insparis mendaciis 28.
 intentione summa quærere
 38.
 intentio resedit in quo 1.
 intentos vultus tenebamus
 39.
 intererrare locis omnibus
 10.
 intergressu disputationis 15.
 interpolata veritas 34.
 interpretare 10.
 intimis sensibus implicari 1.
 inviolabile munus Dei 36.
 invicem credere 11.

L A T I N I T A T I S.

involuta falsis oracula 27.
 irreligiosa prudentia 8.
 irreligiosius 25.
 irruere quem, *in quem* 9.
 iudicialis feris 25.

L.

L Abor lunæ, *tempus, quo*
Luna fit evanida 17.
 lacerari dolore 12.
 laceratio corporum 35.
 lactescunt ubera 18.
 lapsus fluminum 17.
 latebrosa natio 8.
 latius manere 32.
 lege litoris stringitur mare 17.
 lenocinia tractare 25.
 lenocinio verborum 14.
 levamentum dare labori-
 bus 7.
 libram æqui iudicis tenere 5.
 librare soliditate rerum 15.
 libratio cæli divina 17.
 limen æquoris 3.
 limites Oceani 6.
 lineamenta deflexa 18.
 linea vinctus, *funiculo*, 9.
 litabilis hostia 32.
 litus molliter curvum 3.
 lubrici casus fortunæ 5.
 lucifuga natio 8.
 ludere miracula, *falsa*, 26.
in ludicris & seriis 1.
 ludos quem facere; *illudere*
 22.

M.

M Achinator Deus 5.
 male sani 24.
 malleis tundi 23.

mammis exstructa 21.
 manavit unde caligo 26.
 manere latius, *habitare* 32.
 manifestus *adv.* 26.
 manum ori admove 2.
 matrimonii vinculo inhzre-
 re 31.
 maturescente partu 18.
 maturuit veritas 38.
 medelam dare morbis 7.
 mediocritas humana 5.
 meditantur *passive* 25.
 memoria *de libris* 7.
 memoriz, *annales*, 31.
 bona memoriz civis 20.
 ad memoriam posteritatis
 relinquere 22.
 in memorias exire, *celebrem*
fieri 16.
 memorias detinere in statuis
 20.
 mentita ariditate 34.
 meruerunt regnare 6.
 mimi convicium 34.
 miscere mores, ritus 20.
 moliri ruinam 10.
 molliter curvum litus 3.
 monstruosa miracula 20.
 movere sensus 26.
 multiformis tutela 17.
 multivira 24.
 mundus, *cælum* 10.
 mysteria ethnicorum 20.

N.

N Aribus ducere odorem
 38.
 natales mundi 6.
 nativitatem præstat Deus
 omnibus 18.

natvii.

I N D E X

nativitatis injuria 23.
 naturaliter judicare 24.
 navare operam cui rei 7.
 necare caput floribus 12.
 nefas visere 24.
 nidificare 24.
 nidor altarium 27.
 in nidorem tenuari 34.
 notaculum 31.
 notis occultis se noscunt 9.
 nundinari ingenium 37.

O.

Obices petrarum 4.
 objurgare negligentia 4.
 observare auguria 7.
 obtemperare præceptis 33.
 obvia veritas 22.
 occipitium 38.
 sub oculis venire 22.
 odio laborare 14.
 odores, *unguenta* 12.
 offensantis linguæ fragmen
 2.
 offulæ jactu 9.
 olivitas hiberna 17.
 opifex summus, *Deus*, 17.
 opima spolia 21. *victima*
 32.
 orare imagines, *adorare* 23.
 otiosum est per singulos ire
 23.

P.

Palam est 18.
 paria componere 22.
 parricidium facere 25, &
 30.
 patet orbis commerciis 20.

patrocinia cui præstare 24.
 passim omnes loquuntur 9.
 pro pedibus adspicere 12.
 pecua pascuntur, *pecora* 36.
 penitus exstingui 34. tolle-
 re 8.
 perditæ mentis homo 24.
 periniurium 15.
 physiologia 19.
 piaculare flagitium 24.
 piaculo foederari 8.
 pileati incedunt 24.
 plagæ cæli 12.
 plebs profanæ conjuratio-
 nis 8.
 plumbatur 23.
 pœnale incendium 35.
 pœnitenter omissa 26.
 politiores homines 26.
 politus, *Græculus* 22.
 pompa facundie 16.
 pompæ & spectacula 37. in-
 teresse 12.
 porrecta camporum 17.
 præcepti cibi 12.
 prædictiones prophetarum
 34.
 præfandus honore 9.
 præmicant fulmina 5.
 præstringi fulgore 23.
 procurrunt petreæ, *prosenfa*
sunt 4.
 profani litterarum 5.
 profane de divinis disputa-
 re 8.
 proferre imperium 25.
 proluxior oratio 17. turpi-
 tudo 37.
 promisce, *adv. ut* promif-
 cue, 9.
 prona & in terram vergen-
 tia 17.

pro-

LATINITATIS.

propudiosa meretrix 25.
 profapia Plantin homo 14.
extra provinciam orbis 32.
 provocare periculum 37.
de proximo 27.
 purpura fulgere 37.
 purpuras despicere, *honores*
 8. recusare 31.
 purpuras gloriari, *plur.* 37.

Q.

PRO qualitatibus singu-
 lorum 36.
 quati periculo 12.
 per quietem, *somnio*, 7.

R.

Recensere cum animo
 suo 1.
 reciproci xitus Oceani 17.
 reclusi cavea pulli 15.
 recta montium 17.
 recusantes vices 17.
 redivivum solatium 8.
 religione magna conquire-
 re 24.
 religiosior qui justior 32.
 renitentibus auguriis 26.
 renidens, *hilaris* 14.
 repensare meritum 41.
 repertor artis 16. & 20. fru-
 gum 21.
 repromittere aternitatem 11.
 resedit intentio in quo 1.
 retundere telis philosopho-
 rum 93.

revertens annus 17.
 revixisse 11.
 ridere de quo 4.
 rigidus status, *erectus* 17.
 rimari coeli plagas 12.
 robora, *arbores*, 3.
 robur ætatis 22.
 rotari, *volutari* 27.
 rudes studiorum 5.
 rumor feritur & fovetur 28.
 runcinatur 23.

S.

Sacraria teterrima 9.
 sæculum, *mundus*, 34.
 salubria præcepta 33.
 sapiens ignis 35. 1.
 scenici ludi 37.
 segregare à Deo 26.
 scrupulosum examen 15.
 senium lunæ 17.
 sensus movere 26.
 sententiam ferre in alteram
 partem 13.
 sepultura ignium, *combustio*
 11.
 seritur rumor falsus 28.
 sermo, *dialogus* 22.
 serpunt perdit mores 9. 1.
 signare nummos 22.
 similiter ac vero 20.
 simplicitas substantiæ 26.
 sitienter 9.
ultra solis vias 6.
 solitarius Deus 10.
 solummodo 35. & 18.
 fordescere mente 37.
 fors fortunæ 36.

specta-

I N D E X

spectaculum pulchrum Deo
37.

speculator Deus 32.
spicatus aculeis 17.
status consecrare 7.
spumosi fluctus 3.
status rigidus *hominis* 17.
structor muri 22.
sublimata 5.
succinctus alte, 21.
suscepti, *clientes* 28.
suscipere *de patronis* 28.
suspectus (*subst.*) in cœlum
17.
suspicio spargitur 16.
sustinere, *expectare* 38.

T.

T Angere veritatem 16.
tela philosophorum 39.
temulenta vindemia 5.
tenor perpetuus 6.
terræ filii 22.
terriculæ 37.
testimonium facere 31.
tetricima sacraria, 9.
tetriciora sacra 9.
tirunculi initiandi 9.
tonsi fluctus 3.
tormenta verborum 27.
torosi fluctus 3.
de toto & integro 4.
tot omnibus 5.
in totum 24.
transitus anni revertentis
17.
transmittere navigia 26.
triumphator 37. erroris 40.

triumphatus 25.
tropæa de gentibus irreligio-
sa 8.
tumescere prudentia irreligi-
giosa 8.
tumor eloquentiæ 15. in-
dignationis 14.
tundi malleis 23.

V.

V Acillare per errorem 16.
vanæ & perditæ men-
tis homo 24.
vates deo mixti 7.
uberius disputare 36.
ubertas dicendi 14.
velit nolit, 29.
venatrix Diana 21.
ventilare fabulas 29.
varnaculi dii 25.
viatico instrui 37.
vices recurrentes 17.
vicibus alternis 34.
de vicinia veritatis aberrare
29.
victimam cadere 32.
victima opima 32. ad sup-
plicium saginata 37.
visere spectacula 12.
vivificamur anima 32.
ultra terminos humilitatis
nostræ 5.
univira 24.
vorago profunda 7.
urbanitas subtilis 16.
uri febribus 12.
urit hiems glaciæ 17.
ut, *conjunctio, causa, significans* 7.

I N D E X

INDEX

Auctorum veterum, qui in Notis
emendantur aut explicantur.

*Prior numerus caput, posterior pagi-
nam indicat.*

- A** Cron emendatus **xxi**, 129.
Apuleius emendatus **i**, 42.
Charisius notatus **ii**, 44.
Cicero emendatus **iv**, 53. **xix**, 112. **xxi**,
121.
Cornutus reprehensus **xviii**, 105.
Cyprianus notatus **xviii**, 109. **xxvi**, 155. e-
mendatus **xxi**, 120.
Firmici (Julii) vulgata lectio defensa **xxv**,
146.
Firmicus emendatus **xxviii**, 168.
Gellius emendatus **iv**, 53. vulgata lectio de-
fensa **viii**, 68.
Glossæ emendatæ **iii**, 48.
Hierocles emendatus **xxvi**, 157.
Justinus Martyr emendatus **xviii**, 108. nota-
tus **xvii**, 109. **xxix**, 173.
Lactantius emendatus **ii**, 43. **xvii**, 100. no-
tatus **xviii**, 109. **xxvi**, 155.
Macrobius emendatus **xix**, 114. **xxv**, 149.
Nepos (Corn.) explicatus **xxxi**, 178.
Persius illustratus **xviii**, 105.

Plauti

INDEX AUCTORUM.

Plauti vulgata lectio defensa xxiii, 139, 140.

Prudentius explicatus xxx, 175.

Scholiaſtes Juvenalis emendatus xxviii, 168.

Servius emendatus xxi, 129. xxv, 148, 149.

Smyrnenſis Eccleſiæ Epistoſa emendata xxix,
171.

Tertullianus notatus xviii, 109. xxvi, 155.

xxix, 173.

Theophilus Antiochenus emendatus xvi, 97.

xxi, 127.

Varro apud Nonium emendatus iii, 48.

Virgilius emendatus vi, 60. xxi, 129.

F I N I S.

INDEX AUCTORUM

Planus vulgus lectio defuncti xxiii, 139, 140.

Prudentius explicans xxx, 175.

Scholasticus Iuvenalis emendatus xxviii, 168.

Sextus emendatus xxi, 159, xxv, 148, 149.

Symonides Eccelesiasticus emendatus xix.

171.

Tertullianus notae **E** xxviii, 169, xxvi, 155.

xxix, 173.

Theophilus Antiochenus emendatus xvi, 97.

xxi, 157.

Varro apud Nonium emendatus iii, 48.

Virgilius emendatus vi, 60, xxi, 159.

Charinus notae xxi, 99.

Cicero de officiis xxi, 159, 160, 161.

Commodus notae xxi, 159.

Cyprianus notae xxi, 159.

Ennius notae xxi, 159.

Flavius (Julius) notae xxi, 159.

146.

Flavius notae xxi, 159.

Gallus notae xxi, 159.

155, 156.

Glossa notae xxi, 159.

Gregorius notae xxi, 159.

Julianus notae xxi, 159.

155, 156, 157, 158.

Laetantius notae xxi, 159.

155, 156, 157, 158.

Macrobius notae xxi, 159.

155, 156, 157, 158.

Nepos (Cornelius) notae xxi, 159.

155, 156, 157, 158.

Planus

